

ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ

НАШРИЯИ ДОНИШКАДАИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ НАЗДИ
ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

ИЗДАНИЕ ИНСТИТУТА ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРИ
ПРЕЗИДЕНТЕ

РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

2018 (2)

МАҶАЛЛА АЗ СОЛИ 2005 НАШР МЕШАВАД.

МАҶАЛЛА ДАР ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН 03.07.17
ТАҲТИ РАҚАМИ 012/МҶ-97 САБТИ НОМ ШУДААСТ. МАҶАЛЛА ДАР ЯК СОЛ
4 МАРОТИБА ЧОП МЕШАВАД. МАВОДИ ИРСОЛШУДА БОЗГАРДОНИДА
НАМЕШАВАД.

Сармухаррир:

Абдуллоҳқозода Л.А. – ректори Донишкадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои педагогӣ, дотсент

Муовини сармухаррир:

Ҷамшидов Ҷ.Н. – муовини ректори Донишкада оид ба илм, инноватсия ва муносибатҳои байналмилалӣ, номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент

Ҳайати тахририя:

Файзализода Ҷ.Х. – муовини ректори Донишкада оид ба таълим, доктори илмҳои педагогӣ

Мухторов З. – директори Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ, доктори илмҳои филологӣ

Қудратов Р. – вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор

Хидирзода М.У. – сарҳодими илмӣ шӯбаи сиёсатшиносӣ Пажӯҳишгоҳи фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои фалсафа, профессор

Ализода Б.П. – сарҳодими илмӣ Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ, номзади илмҳои филологӣ, дотсент

Шарипов Ш. – мудири кафедраи забонҳои Донишкада, номзади илмҳои филологӣ

Шарифов Ҷ. – котиби масъул, сармутахассиси бахши таъбу наشري Донишкада

Шукурова Т.Ф. – номзади илмҳои филологӣ

Ҳайати мушовара:

Раҳмон Озода Эмомалӣ – роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳмон Асадулло – ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои кадрҳо

Раҳмонзода А.А. – ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа, академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Давлатов Ҷ.М. – директори Агентии хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳимӣ Ф.Қ. – президенти Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

**САТҲУ СИФАТИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ БА ДОНИШУ
ТАҶРИБА, МАҲОРАТУ МАЛАКА, МАСЪУЛИЯТШИНОСИВУ
ТАШАББУСКОРӢ ВА СИФАТҲОИ КАСБИВУ КОРДОНИИ
ХИЗМАТЧИЁНИ ДАВЛАТӢ ВОБАСТА АСТ.**

ЭМОМАЛӢ РАҲМОН

МУНДАРИЧА

Президент

Суханронӣ дар маросими ифтитоҳи Конфронси байналмилалии сатҳи баланд дар мавзӯи «Муқовимат бо терроризм ва ифротгароии хушунатомез». Душанбе, 4 майи соли 2018 7

Суханронӣ дар маросими ифтитоҳи Конфронси байналмилалии сатҳи баланд оид ба Даҳсолаи байналмилалии амалиёт «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028». Душанбе, 20 июни соли 2018 15

Суханронӣ ба ифтихори Рӯзи Ваҳдати миллӣ дар шаҳри Конибодом. 27 июни соли 2018..... 20

Идоракунии давлатӣ

Имомназарова М.И. Ҳукумати электронӣ – барномаи навин дар идоракунии давлатӣ 26

Хайриддини Аслиддин. Истифодаи забони барномасозии VBA барои худкорсозии амалиёт дар барномаҳои дафтардорӣ..... 33

Мубориза бо коррупсия

Мухторов З.М. Нақши арзишҳои ахлоқӣ дар пешгирии хавфҳои коррупсионӣ..... 39

Масъалаҳои гендерӣ

Хидирзода М.У. Механизмҳои миллии таъмини баробарҳукукии мардону занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 50

Равоншиносии идоракунии

Файзализода Қ.Х. Омилҳои пайдоиши аломати хасташавии эмотсионалӣ дар фаъолияти касбӣ 57

2018 – Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ

<i>Раҳимова М.Ш.</i> Бозори сайёҳии муосир ва дурнамои рушди он	64
<i>Абдулхонов Ф.М.</i> Таҳлили масъалаи касбу ҳунар дар фалсафаи бостонии тоҷик	74
<i>Ҳамдамзода З.Р., Фирдавси Чумъа.</i> Роль персонала в улучшении качества туристических услуг в Республике Таджикистан	80
<i>Қодиров Д.С.</i> Инъикоси ҳунарҳои мардумии Афғонистон дар осори Ҳақназар Назаров	86

Технологияҳои инноватсионии таълим

<i>Юсунов Н.О., Некушоева С.С.</i> Инновационные технологии обучения иностранным языкам	90
---	----

Инноватсияҳо ва суғурта

<i>Шамсуллозода Ш., Асоев М.М.</i> Проблемы и основные направления совершенствования управления инновационными процессами в страховании	98
---	----

Иқтисодиёти минтақа

<i>Ғуломшоева С.Т.</i> Захираҳои оби водии Ҳисор ва роҳҳои истифодаи оқилонаи онҳо	107
--	-----

Муқовимат ба ифротгарӣ

<i>Сӯфиев Ф.Р., Лолаев А.А.</i> Пешгирии ифротгарӣ ва терроризм дар раванди таълиму тарбия	115
--	-----

**СУХАНРОНӢ ДАР МАРОСИМИ ИФТИТОӢИ КОНФРОНСИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ САТӢИ БАЛАНД ДАР МАВЗӢИ «МУҚОВИМАТ
БО ТЕРРОРИЗМ ВА ИФРОТГАРОИИ ХУШУНАТОМЕЗ».
ДУШАНБЕ, 4 МАӢИ СОЛИ 2018**

**Мухтарам Муовини Дабири кулли Созмони Милали Муттаҳид!
Мухтарам Дабири кулли Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо!
Мухтарам роҳбарони ҳайатҳо!
Хонумҳо ва чанобон!**

Дар оғоз ҳамаи шумо ва ҳайати ҳамроҳатонро ба диёри бостонии Тоҷикистон хайрамақдам мегӯям.

Чорабинии имрӯза ба яке аз масъалаҳои доғи рӯз - муқовимат бо терроризм ва ифротгароӣ бахшида мешавад.

Итминон дорам, ки ҳамоиши имрӯза барои муҳокимаи ҳамачонибаи масоили марбут ба мубориза алайҳи ин вабои аср ва таҳияву татбиқи иқдомоту тавсияҳои муштараки ҳамоҳангшуда дар ин самт мусоидат хоҳад кард. Мусаллам аст, ки таъмин намудани сулҳу субот ва амнияти пайдори кишварҳо аз ҷумлаи вазифаҳои калидӣ ва шартӣ муҳимтарини роҳандозиву пешбурди равандҳои созанда ба хотири рушди устувор дар сатҳи байналмилалӣ ва минтақавӣ ба ҳисоб меравад.

Имрӯзҳо дар гӯшаҳои гуногуни сайёра миллионҳо нафар одамон гирифтори хавфу таҳдид ва оташи ҷангу низоъҳо гардидаанд ва зухуроти терроризму ифротгароӣ ба хатари бесобиқаи ҷаҳонӣ табдил ёфта,

оқибатҳои фочеабору дарозмуддати чамбиятиву сиёсӣ ва маънавиро ба бор меорад.

Дар зарфи солҳои охир зиёда аз 100 мамлакати дунё ҳадафи амалҳои харобкоронаи террористон қарор гирифта, бар асари ҳамлаҳои террористӣ садҳо ҳазор нафар аҳолии осоишта ба ҳалокат расидаанд ва миллионҳо нафар макону манзили зисташонро тарк кардаанд. Зарари ба иқтисодиёти кишварҳо расонидашуда садҳо миллиард долларро ташкил медиҳад. Танҳо дар қаламрави Афғонистон соли гузашта бар асари ҷангу амалҳои террористӣ беш аз 10 ҳазор нафар аҳолии осоишта зарар дида, тақрибан 4 ҳазор нафар қурбон шудаанд. Сию ду фоизи қурбониён ва 53 фоизи маҷруҳонро занону кӯдакон ташкил додаанд.

Пӯшида нест, ки дар чунин вазъият кишварҳои дунё дар танҳои наметавонанд дар муқовимат бо хавфу таҳдидҳои афзояндаи амниятӣ осоиш комёб гарданд ва сулҳу суботро таъмин намоянд.

Аз ин лиҳоз, бо дарназардошти воқеияти мавҷуда, мо дар сатҳи минтақа ва ҷаҳон пурзӯр кардани ҳамкориву шарикиро барои таъмини суботу амнӣ фарогир тавассути андешидани иқдомҳои муштарак дар ҷодаи мубориза бо терроризму ифротгарӣ ва аз байн бурдани омилҳои дастгирии сиёсӣ, низоми ва молиявии онҳо ҳамчун самти амалии раҳӣ аз ин вартаи хатарнок муҳим арзёбӣ мекунем.

Дар ин раванд, ба андешаи мо, воқуниш ба таҳдидҳои рӯзафзунӣ терроризм ва ифротгарӣ бояд бо нақши калидӣ ва ҳамоҳангсозӣ Созмони Милали Муттаҳид ва ниҳодҳои дахлдори он фарогир ва амиқ гардонида шавад.

Стратегияи глобалии Созмони Милали Муттаҳид оид ба мубориза алайҳи терроризм ва конвенсияҳои зиддитеррористии он, қатъномаҳои Шӯрои Амният ва Маҷмаи Умумӣ бояд асоси муборизаи муштарак бо терроризму ифротгарӣро ташкил намоянд.

Мутаассифона, мо имрӯзҳо шохиди он ҳастем, ки дар ҷаҳон раванди рақобатҳои стратегӣ шиддат гирифта, нишонаҳои дубора доман паҳн кардани “ҷанги сард” возеҳ мушоҳида мешаванд. Чунин воқеият талошҳои якҷояи ҷомеаи ҷаҳониро дар муқовимат бо хатару таҳдидҳои глобалӣ дучанд коста гардонида, ба усулу асосҳои бунёдии тартибу низоми ҷаҳонӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Дар иртибот ба ин, таъкид карданиам, ки Тоҷикистон дар арсаи мубориза бар зидди терроризму ифротгарӣ, тундгарӣ ва дигар хатару таҳдидҳои замони муосир, аз қабилӣ гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва силоҳ, ҷинояткорӣҳои муташаккили фаромиллӣ ва киберҷиноятҳо шарикӣ табиӣ ҳамаи давлатҳои дунё ва созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ мебошад.

Дар шароити мураккабу пуртазоди имрӯза мо бояд ҳамкорӣ кунем, на рақобату бартаричӯӣ. Барои ноил гаштан ба натиҷаҳои дилхоҳ дар муқовимат бо зуҳуроти хатарҳои замони муосир бояд бар пояи ҳусни

эътимод ҳамдастиву ҳамоҳангиҳои зичи ҳадамоту ниҳодҳои амнияти кишварҳо ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба роҳ монда шавад.

Ба ин манзур кишвари мо ҳамчун узви фаъоли Созмони Милали Муттаҳид чихати муборизаи самарбахши муштарақ бар зидди хатару таҳдидҳои замони муосир пайваста талош карда, фаъолияти созандаро дар ин самт минбаъд низ густариш хоҳад бахшид.

Тақвияти ҳамкориҳои густурда бо шарикони байналмилалиро мо яке аз омилҳои муҳимми татбиқи ҳадафҳои меҳонем, ки дар Стратегияи миллии мо оид ба мубориза бо терроризм ва ифротгарӣ барои солҳои 2016-2020 ва нақшаи амали он бо 12 ҷанбаи мавзӯӣ дарҷ гардидаанд. Дар ин росто, Тоҷикистон имрӯз ҳамкориҳои ҳадафмандонаро бо шарикони худ дар ҷаҳорҷӯби созмонҳои минтақавӣ, ба мисли Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмон Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ ва Созмони ҳамкории Шанхай роҳандозӣ намудааст.

Мо чихати татбиқи ҳадафҳои ин ниҳодҳо дар ҷодаи таъмини суботи амният минбаъд низ талош хоҳем кард.

Вобаста ба ин, қобили таъкид аст, ки тайи солҳои охир муносибатҳои байни кишварҳои Осиёи Марказӣ, дар маҷмӯъ, хислати рушду тавсеаи навро касб кардаанд. Ин, дар навбати худ, имкон фароҳам овард, ки кишварҳои минтақа ҳамкориву ҳамоҳангиҳои самарабахшро дар соҳаи амният дар сатҳи сифатан нав ба роҳ монанд.

Тоҷикистон аз ҷунин раванди рушди робитаҳои миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ истикбол менамояд ва омодагии хешро чихати таҳкими тавсеаи ҳамкориҳояш дар ин самт бо тамоми кишварҳои ҳамҷавор иброз медорад.

Бояд тазаққур дод, ки баргузор гардидани конференси имрӯза дар ҳамкорӣ бо Созмони Милали Муттаҳид, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Иттиҳоди Аврупо ва шарикони дигар худ баёнгари омодагии Тоҷикистон барои ҳамкорӣ дар самти мубориза ва пешгирӣ аз таҳдиду хатарҳои амниятӣ дар ҳама сатҳу зинаҳо ба шумор меравад.

Ҳозирини гиромӣ!

Ҷумҳурии Тоҷикистон аввали солҳои 90-уми асри ХХ – ҳанӯз дар оғози бунёди давлати соҳибхитиёри худ ҳадафи амалҳои таҳрибкоронаи террористону ифротгароён бо дастгирии хоҷагони хориҷии онҳо қарор гирифт. Дар он айём ниҳодҳои терроризми байналмилалӣ ва ифротгароён кишвари моро ба сахнаи озмоиши қудрати марғбори худ ва ҳадафи гаразҳои зиддиинсонӣ табдил дода буданд.

Он замон Тоҷикистон ба ҳамаи он ҳодисаҳои фоҷиаборе, ки имрӯзҳо дар Ироқу Сурия, Яману Афғонистон мушоҳида мешаванд, рӯ ба рӯ шуда буд.

Ҳадафу нақшаҳои пасипардагиву гаразноки саркардаҳои аслии он амалҳои харобиовар ва хоҷагону сарпарастони онҳо, ки аз ғояҳои ифротгарӣ ва террористӣ сарчашма мегирифтанд, бо роҳи зӯрӣ ва қатлу

куштор ба сари мардум таҳмил кардани фарҳанги бегонаву тафаккури асримиёнагӣ ва дар Тоҷикистон таъсис додани давлати исломӣ буд.

Дар натиҷаи бесарусомониҳо ва ҷанги шаҳрвандии таҳмили садҳо ҳазор нафар шаҳрвандони мо кушта шуда, беш аз як миллион нафар мардуми осоишта бехонумону фирорӣ гардиданд. Бо вучуди ин, мо дар асоси имконоти тамаддун ва фарҳанги қадимаи ҳеш тавонистем, ки муколамаи васеъро ба роҳ монда, сулҳу субот ва ваҳдати миллиро таъмин кунем.

Фидокориву мардонагии халқи тоҷик дар ҳимояи марзу бум ва арзишҳои фарҳангу тамаддуни қадимаи ҳеш, иродаи қавии мардуми мо ба сулҳу субот ва созандагиву бунёдкорӣ боис гардид, ки пеши роҳи амалҳои террористону ифротгароёни дохиливу хориҷӣ дар кишвари тозаистиклоли мо гирифта шавад.

Бо така ба таҷрибаи сулхофарии худ мо баробари муборизаи беамон бар зидди терроризму ифротгароӣ тарзу усули ҳалли осоиштаи муноқишаву низоъҳои замони муосирро дар ҷаҳорҷӯби меъёрҳои аз ҷониби ҷомеаи байналмилалӣ эътирофгардида қотеона ҷонибдорӣ мекунем.

Дӯстони гиромӣ!

Таърих ва таҷрибаи талхи бисёр кишварҳои олам, аз ҷумла Тоҷикистон гувоҳ аст, ки дар мубориза бо қувваҳои бадхоҳи ҷаҳонӣ ва таҳдидҳои глобалӣ танҳо бо роҳи ҳамкорӣ ва фаъолияти муштарак метавон пирӯз гардид. Вале боиси таассуф аст, ки то ба ҳол аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ мавқеъгирии ягона нисбат ба мафҳумҳои терроризм ва экстремизм ба назар намерасад.

Ба ақидаи мо, муборизаи самарабахш алайҳи терроризму ифротгароӣ ва тундгароии хушунатангез ба ҳеҷ ваҷҳ сиёсати “меъёрҳои дугона”-ро наменпазирад. Баръакс, чунин мавқеъгириӣ боиси тавсеаи ҷуғрофияи ҳатари таҳдидҳои ҳатарбори мазкур дар шакли усулҳои пешгӯинашаванда ва боз ҳам даҳшатнок мегардад. Зеро терроризму ифротгароӣ на сарҳадро эътироф мекунад на давлатро.

Ҳамин аст, ки имрӯзҳо гурӯҳҳои террористиву ифротӣ бо созмонҳои диниву миллатгарои тундрав ва дигар ниҳодҳои ҷиноятӣ ба ҳам омада, дар манотиқи гуногуни ҷаҳон хушунату зӯрварӣ, хунрезиву низоъҳои диниву мазҳабӣ, наҷодӣ ва ҳатто бархӯрди тамаддунҳоро барангехтаанд. Дар ин замина он ҳам боиси нигаронии амиқ аст, ки террористон ва ифротгароён бо сӯиистифода аз номи поки дини ислом ба паҳншавии афкори исломситезӣ ва бадбинии мусулмонон мусоидат менамоянд.

Ба ин тариқ бадном кардани дини мубини ислом, ки имрӯз пайравонаш зиёда аз якуним миллиард аҳолии кураи заминро ташкил медиҳанду дар рушди ҷаҳони мутамаддин сахми арзанда доранд, метавонад оқибатҳои ҳатарзоро ба бор орад. Зимнан, барои гирифтани пеши роҳи исломситезӣ моро зарур аст, ки фазои эътимод, таҳаммулгароӣ

ва ҳамдигарфаҳмиро миёни ҷомеа ва тамаддунҳо тавсеа бахшем, ки ин, дар навбати худ, имкониятҳои моро дар муқовимат бар зидди хатару таҳдидҳои муосир бештар месозад.

Дар ин робита, ман борҳо таъкид намудаам ва ҳоло бори дигар иброн менамоям, ки террористу ифротгаро ватану миллат ва дину мазҳаб надорад. Террорист – террорист аст ва ӯ ҳеч гоҳ “худӣ” ё “беғона” ва ё “таҳаммулгарову” “тундгаро” буда наметавонад.

Хусусияти глобалии хатари терроризм ва ифротгароӣ чиддан тақозо менамояд, ки нисбат ба ин ду мафҳум мавқеъ ва меъёрҳои ягонаву умумӣ таҳия ва қабул карда шаванд.

Ҳозирини мухтарам!

Имрӯзҳо бар асари ноамниҳо дар нуқтаҳои гуногуни олам таҳдидҳои амниятӣ ба минтақаи мо низ рӯ ба афзоиш мебошанд. Кишвари мо, бинобар мавқеи ҷуғрофии худ, дар марзи аввали муқовимат бо таҳдиду хатарҳои муосир қарор дорад.

Ба ҳама маълум аст, ки таъмини сулҳу субот дар Осиёи Марказӣ бо вазъи амниятӣ дар Афғонистон робитаи ногусастанӣ дорад. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Афғонистон сарҳади тӯлонӣ (зиёда аз 1400 километр) дорад, нисбат ба вазъияти кунунӣ дар ин кишвари дӯсту ҳамсоя, аз ҷумла дар минтақаҳои шимолӣ он бетафовут буда наметавонад.

Мо ҳанӯз дар солҳои навадуми асри гузашта бо истифода аз минбари созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ, аз ҷумла Созмони Милали Муттаҳид, зарурати ҳалли бетаъхири мушкилоти кишвари ҳамсоямон - Афғонистонро батақдор таъкид мекардем. Мутаассифона, дар суҳбатҳои хосса баъзе сиёсатмадорони сатҳи баланд мегуфтанд, ки ин мушкилоти шумо ва минтақа аст, на мушкилоти мо.

Илова бар ин, чунин мешумориданд, ки сабабҳои пайдо шудани ин мушкилот рақобатҳои носолими қавмиву этникӣ дар минтақа аст. Лекин вақт нишон дод, ки ҳама он ҳушдорҳои мо воқеӣ будаанд ва натиҷаи безътиноии сиёсӣ, ки мушкилоти онвақта имрӯз ба хатару таҳдидҳои глобалӣ табдил ёфтанд.

Танҳо баъди амалҳои террористии даҳшатовари 11 сентябри соли 2001 дар Нью-Йорк кишварҳои олам чиддияти масъаларо дарк намуда, таваччуҳи худро ба он равона намуданд. Аммо ин падидаи номатлуб, аллакай, хислати ҷаҳонӣ касб намуда, пеши роҳи онро гирифта хеле мушкил шуд.

Далели ин гуфтаҳо он аст, ки агар солҳои қаблӣ дар Афғонистон дар қатори ҷангҷӯёни ҳаракати “Толибон” намояндагони ҳамагӣ 15 кишвар мушоҳида мешуданд, ҳоло дар сафҳои созмони ба ном “Давлати исломӣ” ва дигар гурӯҳҳои террористӣ ҷангидани шаҳрвандони зиёда аз 100 давлат таъйид шудааст.

Аз рӯйи маълумоти дастрас шумораи ҷангиёни гурӯҳҳои террористие, ки дар Ироку Сурия ҷойгир буданд, то 100 ҳазор нафар мерасид. Дар натиҷаи амалиётҳои зиддтеррористӣ як қисми онҳо нобуд карда шуданд.

Дар ин робита, суоле ба миён меояд, ки боқимондаи онҳо ҳоло дар кучо қарор доранд? Ва бо кадом кишвару созмонҳо робита доранд? Боиси нигаронист, ки як қисми онҳо аллакай ба кишварҳои худ баргаштаанд ё ин ки дар роҳи бозгашт ба ватанашон қарор доранд ва метавонанд ба кишварҳои худ хатар эҷод кунанд.

Мо аллакай шоҳиди он будем, ки ҳатто гурӯҳҳои хурди террористӣ тавонистанд дар як қатор кишварҳои аврупоӣ даст ба амалҳои террористӣ зада, сабабгори ҳалокати одамон ва нооромии ваъъ шаванд.

Мавриди таъкид аст, ки баъди амалиётҳои зиддтеррористӣ дар Сурия ва Ироқ азҳои гурӯҳҳои алоҳидаи экстремистиву террористӣ ба давлати Афғонистон омада, қаламрави онро ба майдони харбу зарби терроризми байналмилалӣ тақдир додаанд.

Вусъатёбии фаъолияти чунин гурӯҳҳои террористиву тундгаро, аз қабилҳои созмони ба ном “Давлати исломӣ”, “Ал-Қоида”, “Толибон” ва монанди инҳо илова ба гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир дар ин кишвар, аз ҷумла дар минтақаҳои бо Тоҷикистон ҳаммарзи он боиси нигарониҳои амиқи мо гардидааст.

Тоҷикистон саъю талошҳои ҷомеаи ҷаҳониро ҷиҳати ҳаллу фасли фарогири қазияи Афғонистон ҷонибдорӣ менамояд. Мо расонидани кумакҳои саривақтиро ба мардуми Афғонистон, бахусус, дар давраи даҳсолаи гузариш дар Афғонистон (солҳои 2015-2024) дар ҷаҳорҷӯби ҳамагуна муколамаву ҳамоишҳои мавҷуда амри муҳим мехисобем.

Мо чунин мешуморем, ки кумак ба рушди иқтисодиву иҷтимоии Афғонистон яке аз роҳҳои самарабахши истиқрори сулҳу субот дар ин кишвар мебошад.

Аз ин рӯ, аз ҷомеаи ҷаҳонӣ даъват ба амал меорем, ки ҷиҳати дастгирии Афғонистон дар ин раванд ва бо ҳамин роҳ бехтар намудани ваъъи амниятии ин кишвар кумакҳои амалии худро афзоиш диҳад.

Дар ин иртибот, бори дигар таъкид месозам, ки пирузӣ бар терроризму ифротгароӣ танҳо бо роҳи низомӣ ғайриимкон мебошад. Дар ин раванд дар мадди назари доимӣ нигоҳ доштани ҷанбаҳои иҷтимоии афзоиши ин зухурот зарур дониста мешавад.

Фақру камбизоатӣ, бекорӣ, сатҳи пасти саводнокӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли аз ҷумлаи омилҳои мебошанд, ки одамонро водор менамоянд, то дар ҷустуҷӯи адолати иҷтимоӣ ба ғояҳои зӯрварӣ рӯ оранд. Зимнан, тақозои замон аст, ки давлатҳои пешрафта ба кишварҳои ниёзманд доир ба расонидани кумаки зарурии иқтисодиву молиявӣ ва технологӣ дар доираи барномаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ низ таваччуҳи бештар зоҳир намоянд.

Меҳмонони гиромӣ!

Яке аз омилҳои густариш ёфтани ифротгароӣ ва терроризм ин аз ҷониби ташкилотҳои террористӣ васеъ истифода гардидани технологияҳои муосири иттилоотӣ, бахусус, шабакаи интернет бо мақсади пешбурди ташвиқоти экстремистӣ, ба сафҳои худ ҷалб намудани аъзои нав, омода ва роҳбарӣ намудан ба амалҳои харобкоронаи онҳо махсуб меёбад.

Аз ин лиҳоз, тақвияти ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ, аз ҷумла мубодилаи иттилоот дар бораи тарзу усулҳои муассири пайгири намудани чунин сомонҳо, аз шабакаи интернет хориҷ намудани онҳо ва расонидани кумаки байниҳамдигарӣ дар ин самт шартӣ муҳимми комёбӣ дар мубориза бо кибертерроризм мебошад.

Гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, ки яке аз сарчашмаҳои асосии маблағгузори терроризму ифротгароӣ махсуб меёбад, аз ҷумлаи мушкилоти умдаи ҷаҳонӣ ба шумор меравад. Мубориза алайҳи он аз ҷониби ҷомеаи байналмилалӣ андешидани чораҳои бетаъхир ва роҳандозии тадбирҳои муштарақро бо истифода аз тамоми роҳу воситаҳои талаб менамояд.

Тақвияти ҳамроҳангӣ ва расонидани кумак ба кишварҳое, ки дар сари роҳи маводи муҳаддир қарор доранд, амри зарурӣ ва тақозои замон аст.

Тоҷикистон бо дарки амиқи ин хатари глобалӣ тайи солҳои тӯлонӣ тамоми кӯшиши худро ба мубориза алайҳи гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир равона мекунад. Дар давраи пас аз соли 1994 то имрӯз аз тарафи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои низомии кишвар беш аз 120 тонна маводи нашъаовар мусодира гардидааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон Стратегияи миллии мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддирро таҳия ва қабул намудааст, ки хусусияти пешгирикунанда дошта, барномаи амал ва самтҳои ҳамкориро дар заминаи муносиботи дӯҷониба, минтақавӣ ва бисёрҷониба дар бар мегирад.

Стратегияи мазкур, бо дарназардошти ҳамбастагии зичи гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир бо терроризму ифротгароӣ ва тундгароӣ, дар айни замон ба баргараф намудани омилҳои ин зухурот дар ҷомеа равона шудааст.

Муҳтарам роҳбарони хайатҳои иштирокдори конфронс!

Ҳозирини гиромӣ!

Дар фарҷоми андешаҳои хеш мехоҳам бори дигар ташрифи шуморо ба Тоҷикистон хайрамақдам гуфта, идомаи бобарори барномаи кориятдорро орзу намоям.

Ба ширкаткунандагони ҷамоиши имрӯза дар муҳокимарониҳо ва баррасии мавзӯҳои мавриди назар муваффақият мехоҳам.

Итминон дорам, ки натиҷаҳои конфронси имрӯзаи мо ҷиҳати вусъати тоза бахшидан ба ҳамкории дар самти муборизаи муштарақ бо

Президент

терроризму ифротгарой ва расидан ба ҷаҳони озод аз ин зухуроти хатарноки аср мусоидат хоҳанд кард.

Аз тавачҷухатон сипосгузорам.

**СУҲАНРОНӢ ДАР МАРОСИМИ ИФТИТОҲИ КОНФРОНСИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ САТҲИ БАЛАНД ОИД БА ДАҲСОЛАИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ АМАЛИЁТ «ОБ БАРОИ РУШДИ УСТУВОР,
СОЛҲОИ 2018-2028». ДУШАНБЕ, 20 ИЮНИ СОЛИ 2018**

**Мухтарам сарони давлатҳо ва ҳукуматҳо,
Мухтарам роҳбарон ва аъзои ҳайатҳо,
Хонумҳо ва чанобон!**

Ҳамаи шуморо ба шаҳри Душанбе дар Конфронси байналмилалии сатҳи баланд оид ба Даҳсолаи байналмилалии амалиёт «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028» хайрамақдам мегӯям.

Умед дорам, ки аз рӯйи натиҷаҳои чорабинии имрӯза, ки дар ҳамкорӣ бо Созмони Милали Муттаҳид ва дигар шарикон доир мегардад, ҷиҳати татбиқи ҳадафу вазифаҳои дар сатҳи байналмилалӣ дар арсаи захираҳои об мувофиқашуда иқдомоти амалии муассир сурат хоҳад гирифт. Итминон дорам, ки конфронси имрӯза барои таҳияи тавсияҳои мушаххас роҷеъ ба мавзӯҳои ҷаласаи дарпешистодаи Форуми сиёсии сатҳи баланд оид ба рушди устувор, ки дар он Ҳадафи шашум оид ба захираҳои об муҳокима мегардад, имконоти мусоид фароҳам меорад.

Бо ибтиқори Раиси Маҷмаи умумии Созмони Милали Муттаҳид 22-юми март соли равон – дар Рӯзи умумиҷаҳонии захираҳои об – мо ҳама якҷо ба раванди татбиқи Даҳсолаи нави байналмилалӣ оид ба об ҳусни оғоз бахшидем.

Меҳостам ба Дабири кулли Созмони Милали Муттаҳид ва ҳамсафонаш барои таҳия ва оғози роҳандозии Нақшаи амалиёти Даҳсола, ки метавонад василаи муҳимми раванди татбиқи он гардад, арзи сипос намоям.

Мухтарам хонумҳо ва чанобон!

Мо ба пешбурди Даҳсолаи нав бо таъя ба таҷрибаи бисёр муфиде, ки дар ҷараёни амалисозии ташаббусҳои қаблии глобалии марбут ба об андӯхта шудааст, шурӯъ менамоем. Дар ин ҷода тайи понздаҳ соли ахир мо саъю талошҳои муштаракамонро дар ҷаҳорҷӯби татбиқи чунин ташаббусҳои глобалӣ, ба монанди «Соли байналмилалии оби тоза, 2003», Даҳсолаи байналмилалии «Об барои ҳаёт, солҳои 2005-2015» ва «Соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи об, 2013» ҳамаҷониба тақвият бахшидем. Ҳамаи ин ибтиқорот дар масъалаи дарки амиқи нақши нодири об дар ҳаёти сайёраи мо саҳми арзишманд гузоштанд. Ҳамзамон бо ин онҳо ба ҷалби фаъоли ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор ба идораи захираҳои об, татбиқи лоиҳаҳо ва истифодаи технологияву навоарихи муосир дар ин соҳа мусоидат карданд. Меҳостам нақши ин ташаббусҳоро дар татбиқи Ҳадафҳои рушди ҳазорсола, махсус зикр намоям.

Саъю талошҳои муштарак дар ин чода барои таҳияи рӯзномаи нави рушди устувор, ки дар он захираҳои об ҷойгоҳи марказӣ дошта, ба ҳайси унсури калидии ин амалия муайян гардидаанд, заминаи бозғатимод фароҳам оварданд. Дар айни замон, далелҳои зайли ба шумо маълум гувоҳи медиҳанд, ки сафарбарсозии талошҳои умум ханӯз самарани дилхоҳ намодааст.

- дар дунё зиёда аз 800 миллион нафар ба оби нӯшокии бехатар ва зиёда аз дувуним миллиард нафар ба хизматрасони оддитарини соҳаи беҳдошт (санитария) дастрасӣ надоранд;

- ҳар сол то сесад ҳазор нафар кӯдак дар синни то панҷсола ба иллати набудани дастрасӣ ба оби нӯшокии бехатар ва беҳдошт ба ҳалокат мерасад.

Ҳамаи ин гувоҳи он аст, ки мо то ҳол дар иҷрои воқеии вазифаҳо ва ҳадафҳо дар арсаи таъмин намудани дастрасӣ ба оби нӯшокии бехатар ва беҳдошт ҷиддан ақиб мондаем. Ғайр аз ин, таъсири номатлуби раванди тағйирёбии иқлим вазъи корхоро ҷиҳати расидан ба идораи устувори захираҳои об мураккаб мегардонад. Маълум аст, ки тағйироти глобалии иқлим ба ҳаҷми захираҳои оби нӯшокии тоза ва сифати он таъсири манфӣ расонида, кишварҳо ва минтақаҳои мухталифи оламро ба вазъи ташвишовари экологӣ дучор месозад.

Имрӯз дар олам зиёда аз ду миллиард нафар аз норасоии об танқисӣ мекашанд. Тибқи пешгӯии коршиносон, соли 2050 ин нишондиҳанда метавонад то панҷ миллиард нафар, яъне тақрибан ба нисфи аҳолии сайёра, баробар гардад. Зимнан, тамоюли афзоиши аҳоли ва ниёзмандӣ ба захираҳои об дар назди мо вазифаҳои нави маҷмӯиро мегузорад. Дар ҳаҷон талабот ба захираҳои об бо суръати баланд афзоиш меёбад ва ин, дар навбати худ, боиси шиддат гирифтани муносибатҳо миёни соҳаҳои иқтисод мегардад. Шиддати рақобат барои дастрасӣ ба захираҳои об дар шароити афзоиши камбуди об метавонад ҳатто дар дохили як кишвар пайомадҳои манфиро ба бор орад.

Маҳз ҳамин ду омил – тағйироти глобалии иқлим ва афзоиши демографӣ – ҳаҷорҷӯба ва имконотро барои иқдоми мо муайян хоҳанд кард. Дар баробари ин омилҳо як силсила масъалаҳои дигаре вучуд доранд, ки муносибати маҷмӯӣ ва ҳамкориҳои фаъолро дар соҳаи об тақозо доранд. Дар маҷмӯъ баланд бардоштани самаранокии истифодаи об, кам кардани ифлосшавии захираҳои об, истифодаи такрории онҳо ва таҳияи технологияҳои нави тавлиди оби тоза дар миқёси саноатӣ аз ҷумлаи чунин масъалаҳо мебошанд. Таҷрибаи андӯхташуда нишон медиҳад, ки дар арсаи истифодаи захираҳои об якбора ба натиҷаҳои назаррас ноил шудан мушкил аст.

Бо дарназардошти маҳз ҳамин таҷриба, Даҳсолаи оғозёфта, пеш аз ҳама, ба ташаккули майдони васеъ барои таҳкими тавсеаи муколамаи мунтазами бисёрҷониба дар соҳаи об бо тавачҷуҳ ба иқдоми амалии мушаххас равона карда шудааст. Дар ин зимн мо ният дорем ҳар ду сол

Конфронси байналмилалии сатҳи баланд оид ба татбиқи ҳадафу вазифаҳои Даҳсолаи амалиётро доир намоем. Дар ин самт мо ҳамкориамонро бо кишвару созмонҳои манфиатдор дар чаҳорчӯбаи Кумитаи байналмилалии роҳбарикунанда идома хоҳем дод. Бо истифода аз фурсат, мехостам ба ҳамаи аъзои Кумитаи кунунии роҳбарикунандаи байналмилалӣ, ки дар омода намудани Конфронси имрӯза саҳми басо арзишманд гузоштаанд, изҳори сипос намоям. Ҳамчунин, мо ният дорем корро дар ин ҷода тавассути дар шаҳри Душанбе таъсис додани Маркази байналмилалии мусоидат ба татбиқи Даҳсола тақвият бахшем.

Раванди таҳияву пешбурди қатъномаи нави Маҷмаи умумии Созмони Милали Муттаҳид оид ба шарҳи миёнамуҳлати чараёни татбиқи Даҳсола майдони иловагиро барои ҳамкории мо фароҳам хоҳад овард. Мо ба ҷонибдорӣ фаъоли шариконамон дар пешбурди қатъномаи мазкур дар чаҳорчӯби иҷлосияи ҳафтоду сеюми Маҷмаи умум умед дорем. Аз нигоҳи мо, саъйю талошҳо ҷиҳати эҷоди механизмҳои мусоидат ба татбиқи Даҳсола бояд бо сафарбарсозии захираҳои зарурии башарӣ, молиявӣ ва фаннӣ тақвият дода шаванд. Дар робита ба ин мехостам масъалаи талаботи бузурги соҳаи обро ба маблағгузорӣ ҷиҳати амалӣ гардонидани лоиҳаву барномаҳои ин соҳа махсус таъкид созам.

Аз рӯи ҳисобҳои Бонки Ҷаҳонӣ, талаботи ҳамасолаи молиявӣ барои иҷрои танҳо ду вазифаи Ҳадафи шашуми рушди устувор, яъне дастрасии умум ба оби нӯшокии бехатар ва беҳдошт, то ба як садӯ чордах миллиард доллари амрикоӣ мерасад.

Зимнан, зарур аст, ки саъю кӯшиши мо ба боло бурдани самаранокии истифодаи захираҳои молиявӣ мавҷуда ва пайдо намудани манбаъҳои нави маблағгузории соҳае, ки бо захираҳои об алоқаманданд, равона карда шаванд.

Ба ин манзур, тавсеаи шарикӣ давлат бо бахши хусусӣ барои ҷалб намудани сармояи иловагӣ ба соҳаи об ва инфрасохтори он имконоти нав фароҳам месозад.

Муҳтарам хонумҳо ва ҷанобон!

Ҷузъи фаромарзии ҳамкорӣ арсаи об низ аз ҷумлаи масъалаҳои муҳим мебошад. Ҳамкориву ҳамгироии самаранок, одилона ва барои ҷонибҳо судманд дар соҳаи об метавонад тақонбахши рушди муштаракӣ кишварҳои гардад, ки онҳоро ҳавзаҳои умумии об ба ҳам мепайвандад. Минтақаи Осиёи Марказӣ мисоли возеҳи ҳамкорӣ созанда дар соҳаи об мебошад, ки дар он нобаробарии ташаккулёбии захираҳои об ҷой дорад.

Чунин вазъ, дар баробари талаботи фарқкунандаи кишварҳои минтақа ба истифодаи захираҳои об аз лиҳози соҳавӣ ва мавсимӣ, чанде пеш ҷун омили баҳсу мунозираҳо ва ихтилофоти эҳтимоли арзёбӣ мегардид.

Вале тавре ки замон ва амалия нишон медиҳад, мо тавонистем дар ҳалли мушкилоти мавҷуда ба пешрафти назаррас ноил шавем. Айни ҳол дар минтақа имконоту инфрасохтори нав барои ҳамкорӣ самарабахш ва

таъмини рушди кишварҳои шомили он эҷод гардидаанд. Чиҳати ноил шудан ба ин натиҷаҳо нақши чунин сохторҳои минтақавӣ, ба монанди Бунёди байналмилалӣ наҷоти Арал ва ниҳодҳои он, бешубҳа, назаррас аст.

Ҳамзамон бо ин, имрӯз мо дар рӯ ба рӯи мушкилоту таҳдидҳои нави замони муосир қарор дорем, ки аз ҳарвақта бештар муттаҳид сохтани талошҳои муштарак ва иқдомоти ҳамоҳангшударо тақозо менамоянд. Мисоли равшани ин таҳдидҳо мавсими камобии соли равон мебошад. Бо сабаби боришоти ками мавсимӣ кишварҳои минтақа аллакай дучори камобӣ шуданд. Ҳаҷми оби дарёҳо аз меъёрҳои миёнаи солона паст буда, дар мавсими обёрӣ ҳамагӣ дар ҳаҷми 60-70 фоиз пешгӯӣ мешавад. Чунин ҳолат ҳамкорӣ ва ҳамоҳангии зичи талошҳои моро барои ҳалли ин қабил мушкилот тақозо менамояд.

Боиси хушнудист, ки солҳои охир тағйироту таҳаввулоти минтақавӣ дар бахшҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, башарӣ ва дигар арсаҳо суръати мусбати пешравиро пайдо кардаанд. Чунин воқеият, бешубҳа, барои тақмили минбаъдаи ҳамкориҳои байнидавлатӣ ва ҳалли якҷояи мушкилоти мавҷудаи минтақавӣ заминаҳои заруриро фароҳам месозад.

Ҳозирини гиромӣ!

Мушоҳидаҳои бисёрсола гувоҳӣ медиҳанд, ки таъсири тағйирёбии иқлим ба табиат ва вазъи иҷтимоиву иқтисодӣ дар Тоҷикистон ва Осиёи Марказӣ тақвият меёбад. Тибқи ин мушоҳидаҳо, тайи шаст соли ахир ҳарорати ҳаво дар Тоҷикистон ба ҳисоби миёнаи солона ба андозаи як градус аз рӯи Селсия боло рафта, миқёсу миқдори ҳодисаҳои табиӣи вобаста ба обу ҳаво рӯ ба афзоиш ниҳодааст. Зери таъсири ин омилҳо дар Тоҷикистон офатҳои табиӣ дар шакли обҳезӣ, аз маҷрои дарёҳо баромадани об, сел, фаромадани тарма ва ярҷ ҳамасола ба аҳоли ва иқтисоди кишвар хисороти ҷиддӣ мерасонанд. Гузашта аз ин, тайи чанд даҳсолаи охир мо тақрибан як ҳазор пириҳои хурду миёнаро талаф додем.

Бо мақсади мониторинги ин равандҳо ва андешидану татбиқ намудани тадбирҳои мутобиқшавӣ ба омилҳои тағйирёбии иқлим имсол мо дар назди Академияи илмҳои Тоҷикистон Маркази омӯзиши пирияхоро таъсис додем ва дар таҳкими иқтидорҳои он ба дастгирии ширикони рушд умед дорем. Итминон дорам, ки дар ояндаи наздик ин марказ дар раванди банақшагирӣ ва идораи захираҳои об на танҳо дар сатҳи миллий, балки дар зинаи минтақавӣ низ саҳми арзанда хоҳад гирифт.

Ҳоло дар Тоҷикистон тақрибан 98 фоизи нуруи барқ дар нуругоҳҳои барқи обӣ истеҳсол карда мешавад. Ҳукумати мамлакат оид ба мутаваззин сохтани истеҳсол ва истеъмоли нуруи барқ аз тариқи навсозии нуругоҳҳои барқи обии амалкунанда, бунёди иқтидорҳои нави тавлиди нуруи барқ ва ҷорӣ намудани усулҳои муосири сарфаи он тадбирҳои ҳаматарафа меандешад. Дар навбати худ, обанборҳои нуругоҳҳо ба таъмин намудани

танзими бозътимоди бисёрсолаву мавсимии чараёни об, пешгирии обхезиҳо ва кам кардани оқибатҳои хушксолӣ мусоидат мекунад.

Истифодаи иқтидорҳои бузурги гидроэнергетикии Тоҷикистон барои таъмин намудани кишварҳои минтақа бо неруи барқи аз лиҳози экологӣ тоза – яке аз асосҳои рушди “иқтисоди сабз” – метавонад ба кам кардани партовҳои газҳои гулхонӣ (карбон) ба атмосфера мусоидати ҷиддӣ намояд. Дар робита ба ин меҳостам аҳамияти татбиқи лоиҳаи минтақавии КАСА-1000, ҳамчунин барқарор намудани фаъолияти ҳамзамони шабакаи энергетикӣ Тоҷикистонро бо низоми муттаҳидаи энергетикӣ Осиёи Марказӣ, ки имконияти интиқоли энергияи “сабз”-и моро ба ҳамсоғони дуру наздик фароҳам меоранд, зикр намоям.

Дар кишвари мо таъмин намудани аҳоли бо оби нӯшокии босифат ва беҳдошт чун афзалияти дигари муҳим боқӣ мемонад. Мо аллақай ба таҳияи Барномаи нав оид ба таъмин намудани аҳоли бо оби нӯшокии тоза барои давраи то соли 2030 шурӯъ намудем. Ин Барнома яке аз ҳадафҳои калидии рушди устувор – дастрасии умуми аҳоли ба оби нӯшокии беҳатар ва беҳдоштро фаро мегирад.

Сиёсати давлатии Тоҷикистон дар соҳаи истифодаи об, дар айни замон ба ҳалли масъалаҳои мубрами иҷтимоиву иқтисодии минтақа низ нигаронида шудааст. Дар ин зимн мо омодаем, ки захираҳои бузурги оби нӯшокиамонро ба манфиатҳои умум мавриди баҳрабардорӣ қарор диҳем. Истифодаи оқилонаи танҳо захираҳои нодири кӯли баландкӯҳи Сарез, ки 17 километри кубиро дар бар мегирад, имкони таъмини дарозмуддату устувори аҳолии минтақаи моро бо оби босифати нӯшокӣ медиҳад.

Дар фарҷоми сухани худ изҳори умед менамоям, ки иштирокдорони Конфронс бо истифода аз имконоти имрӯза дар таҳияи тавсияҳои мушаххасу амалӣ ҷиҳати татбиқи босамари ҳадафҳои Даҳсолаи нав саҳми арзандашонро хоҳанд гузошт.

Ба ҳамаи ҳозирин кори созандаву пурмахсул ва ба меҳмонони гиромии мо будубоши боҳаловатро дар сарзамини хуршедию меҳмоннавози Тоҷикистон орзу менамоям.

Барои тавачҷухатон сипосгузорам!

**СУХАНРОНӢ БА ИФТИХОРИ РӢЗИ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ
ДАР ШАҲРИ КОНИБОДОМ. 27 ИЮНИ СОЛИ 2018**

Ҳамватанони азиз!

Мухтарам сокинони шаҳри бостонии Конибодом!

Ин лаҳзаҳо ҳамаи мо ба ифтхори чашни Ваҳдати миллӣ – яке аз дастовардҳои бузурги мардуми шарифи Тоҷикистон дар даврони соҳибистиклолӣ ба ҳам омадаем. Бинобар ин, ба хурду бузурги кишвар, ҳамватанони бурунмарзиамон ва ҳамаи шумо, ҳозирини гиромӣ ин санаи таърихро самимона табрик мегӯям.

Бисту як сол қабл, яъне 27 июни соли 1997 бо имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии мамлакат марҳалаи нав оғоз гардид. Дар аввали солҳои 90-уми асри гузашта, вақте ки Тоҷикистон акнун ба истиқлолият расида буд ва мардуми мо нахустин пояҳои бинои давлатдорӣ муосири худро мегузоштанд, бадхоҳону хоинони миллати тоҷик кишвари моро ба низои дохилӣ, муқовимати сиёсӣ ва муҳолифати мусаллаҳона гирифтанд. Дар як муддати кӯтоҳ Тоҷикистони тозаистиклолро ба гирдоби ҷанги таҳмили шахрвандӣ кашиданд.

Борҳо гуфтаам ва бори дигар таъкид месозам, ки душманони миллати тоҷик бо дасти хоинону зархаридорони худ нақшаи ба сари мардуми мо таҳмил кардани фарҳангу мазҳаби бегона ва дар Тоҷикистон бунёд кардани давлати исломиро доштанд. Бадхоҳони миллати мо мехостанд бо ҳидоят раҳнамоӣ ва маблағгузори ҳоҷагони хориҷии худ соҳиби конститусионии давлатро тағйир диҳанд.

Дар он рӯзҳо Конститутсия ва қонунҳои мамлакат зери по шуда буданд ва ҳеҷ кас ба шахрвандон қаророти зинда монданро дода наметавонист. Ҷанги даҳшатноки таҳмилӣ, ки қариб панҷ сол идома ёфт, боиси ба ҳалокат расидани беш аз 150 ҳазор нафар шахрвандони мо, гуреза шудани зиёда аз як миллион нафар ҳамватанонамон ва харобу валангор шудани даҳҳо ҳазор манзили зист, мактабу беморхона ва дигар муассисаҳои иҷтимоӣ иншооти ҳаётан муҳим гардид.

Бефарзанду бесаробон мондани даҳҳо ҳазор нафар модарону занон ва ятим шудани даҳҳо ҳазор кӯдакон зарбаи даҳшатноку ҷаброннопазири онҳо ба сари мардуми мо омада буд. Дар он айёми фочиабор афроди воқеан дурандешу ватандӯсти миллат амиқ дарк карда буданд, ки роҳи ягонаи наҷот аз хатари ба сари халқи тоҷик омада қатъи ҳарчи зудтари хунрезӣ ва таъмини сулҳ тавассути созишу ҳамдигарбахшӣ буд. Он рӯзҳо тамоми мардуми кишвар, аз хурд то бузург, танҳо ҳамин орзуро доштанд.

Маҳз бо талабу дархост ва майлу иродаи мардуми кишвар ва танҳо ба хотири аз харитаи сиёсии ҷаҳон нест нашудани давлати соҳибистиклоламон ва пароканда нагардидани миллатамон мо бо Иттиҳоди нерӯҳои муҳолифин музокиротро оғоз кардем.

Дар натиҷаи гуфтушунидҳои тӯлонӣ, ки дар гӯшаву канори гуногуни олам зиёда аз чил моҳ идома ёфтанд, мо чил санади барои миллат муҳимро ба имзо расонидем.

Ниҳоят, баъд аз муҳолифати мусаллаҳонаи зиёда аз панҷсола Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллии дар Тоҷикистон ба имзо расид.

Аз ин рӯ, санаи 27-уми июни соли 1997 дар таърихи давлатдорӣ навини Тоҷикистон ҳамчун рӯзи тантанаи оромиву ҳадафҳои наҷиби халқи тоҷик дар роҳи душвори барқарор намудани сулҳу ваҳдати миллии ва амалӣ намудани қарорҳои Иҷлосияи таърихии XVI – уми Шӯрои Олӣ ба ҳисоб меравад.

Бори дигар бо қатъият иброз медорам, ки агар дар натиҷаи фитнаву дасисаи анғехтаи бадхоҳону душманон давлати тоҷикон аз байн мерафт ва миллати тоҷик пароканда мегардид, наслҳои оянда ҳаргиз моро намебахшиданд.

Ҳамчунин, хотирнишон менамоем, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллиро рӯзи 27-уми июни соли 1997 бо Иттиҳоди нерӯҳои муҳолифини тоҷик имзо кард.

Мо ҳеҷ вақт бо ҳизби террористиву экстремистии наҳзат ягон ҳуҷҷат имзо накардаем. Ин нуқтаи муҳимро тамоми мардуми тоҷик бояд донанд.

Баъди имзои созишномаи сулҳ мо қариб як миллион нафар ҳамватанони гуреза ва дур аз Ватан мондамонро ба маҳалли зист ва хонаву манзилашон баргардонидем, онҳоро бо маводи ғизоӣ ва шароити аввалияи зиндагиву рӯзгор таъмин кардем ва ба қорҳои барқарорсозии харобиҳои баъдичангӣ оғоз намудем.

Фаъолияти зиёда аз даҳсолаи Ҳукумати мамлакат ба барқарорсозии шоҳаҳои фалаҷшудаи ҳокимият ва сохтору мақомоти давлатӣ, таъмин намудани соҳти конститусионӣ, қонуниятӣ татбиқот ва амният, манзилҳои зист ва иншооти сӯхтаву валангоршуда равона гардид.

Баробари барқарор гардидани сулҳу субот дар ҷомеа мо имконият пайдо кардем, ки тарҳрезиву татбиқи барномаву нақшаҳои муҳимтарини иқтисодиву иҷтимоиро бо мақсади таъмин намудани истиқлолияти энергетикӣ, аз бунбасти коммуникатсионӣ раҳой бахшидани кишвар ва ҳифзи амнияти озуқаворӣ мамлакат оғоз карда, чорабиниҳои муҳими сиёсӣ фарҳангиро дар фазои озоду демократӣ баргузор намоем.

Таҷрибаи дар фосолаи кӯтоҳи таърихӣ хомӯш кардани алангаи фоҷиабори ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ минбаъд аҳаммияти байналмилалӣ касб карда, таҷрибаи сулҳи тоҷикон аз ҷониби созмонҳои бонуфузи ҷаҳонӣ эътироф гардид.

Ман дар суханронҳои худ пайваста таъкид менамоем ва имрӯз низ бо эътимоди комил иброз медорам, ки «сулҳи тоҷикон таҷассуми олии майлу иродаи мардуми сулҳпарвари мо, яъне хизмати таърихии халқи қаҳрамони тоҷик мебошад».

Аз ин лиҳоз, ба наслҳои наврас ва ҷавонон ҳамчун сабақи ибратомӯз фаҳмонидани моҳият ва арзиши сулҳу оромӣ, суботи сиёсӣ ва ваҳдати миллӣ ниҳоят муҳим мебошад.

Дар баробари ин, ҳар яки мо, яъне насл, ки ҳамаи даҳшату маҳрумиятҳои он айёми пурфочиро аз сар гузаронидаем, бояд тамоми донишу таҷриба ва саъю талоши худро барои таҳкими сулҳу субот ва устувории пояҳои давлатдорӣ миллиамон сафарбар намоем.

Ҳозирини гиромӣ!

Имсол ҷашни Ваҳдати миллӣ дар шаҳри бостонии Конибодом баргузор мегардад.

Конибодом ҳамчун яке аз шаҳрҳои қадимаи тоҷикон дар пос доштани анъанаву суннатҳои пурғановати халқи тоҷик нақши намоён дошта, ба сифати шаҳри ҳунармандону тоҷирон, олимону адибон ва зиёиёну санъаткорон шуҳратёр мебошад.

Дар тӯли садсолаҳои зиёд Канди бостонӣ дар масири Роҳи бузурги абрешим қарор дошт. Чунонки дар яке аз вохӯриҳои худ бо мардуми ин шаҳри бостонӣ изҳор дошта будам, Конибодом бо табиати зебову обу хоки зарҳез ва меваҳои шахдбори худ яке аз гӯшаҳои дилпазири кишвари азизамон ба ҳисоб меравад.

Дар натиҷаи тадбирҳои андешидаи Ҳукумати мамлакат доир ба таъмин намудани рушди иқтисодиву иҷтимоии ҳамаи шаҳру ноҳияҳои кишвар, аз ҷумла шаҳри Конибодом қисми даромади бучети шаҳр аз 600 ҳазор сомонии соли 1997 қариб ба 60 миллион сомонӣ дар соли 2017 расидааст. Яъне дар бист соли охир ҳаҷми он сад баробар афзудааст, ки ин рақам гувоҳи равшани пешрафти босуръати шаҳри Конибодом дар замони соҳибистиклолӣ мебошад.

Агар ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар соли 1997-ум 8 миллион сомониро ташкил дода бошад, пас ин рақам соли 2017 ба 194 миллион сомонӣ баробар гардидааст, ки ин нишондиҳанда низ далели возеҳи тараққиёти устувору босуръати соҳаи саноати шаҳри Конибодом мебошад.

Ҳоло мувофиқи Барномаи рушди иҷтимоиву иқтисодии шаҳри Конибодом барои солҳои 2016-2020 дар қаламрави шаҳру деҳоти Конибодом татбиқи 48 лоиҳаи сармоягузории давлатӣ ба маблағи умумии 780 миллион сомонӣ идома дорад.

Бо оби нӯшокии босифат таъмин намудани аҳоли, ки то имрӯз дар шаҳри Конибодом яке аз мушкилоти асосӣ ба шумор мерафт, бо дастгирии Ҳукумати мамлакат тавассути таҷдиду азнавсозии шабакаи обрасонӣ ба масофаи дувоздахуним километр ва бунёди инфрасохтори зарурии захираву интиқоли об бо сарфи беш аз 40 миллион сомонӣ ҳаллу фасл карда шуд. Мо имрӯз ин иншоотро низ ба истифода супоридем.

Деҳқонони асили шаҳри Конибодом дар парвариши меваю сабзавот, ташкили гармхонаҳо, ниҳолпарвариву боғдорӣ ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ таҷрибаву шуҳрати зиёд доранд. Соли гузашта кишоварзони

шаҳр ба маблағи 353 миллион сомони маҳсулот истеҳсол карда, дар таъмини бозори истеъмолии кишвар саҳми арзанда гузошанд.

Мо имрӯз якчанд иншооти биноҳои таъиноти гуногун, аз ҷумла муҷассамаи Исмоили Сомони ва Парчами давлатиро дар майдони марказии шаҳр, мактаби таҳсилоти умумии рақами 29 барои 1200 нафар хонанда, иншооти хизматрасони дар деҳоти ба номи Эргаш Шарифов, роҳи Конибодом - Патар ва КИМ-Исфара-Гулистонро баъди таҷдиду азнавсозӣ ба масофаи 20 километр ва ба маблағи умумии зиёда аз 120 миллион сомони мавриди баҳрабардории сокинон қарор додем.

Дар иртибот ба ин, ба мутахассисону сохтмончиён, шарикони рушд ва ҳамаи онҳое, ки барои дар муҳлати муайяншуда ва бо сифати баланд анҷом додани сохтмони иншооти имрӯза заҳмат кашидаанд, миннатдорӣ баён менамоем.

Имрӯзҳо татбиқи яке аз лоиҳаҳои бузурги коммуникатсионии мамлакат - таҷдиди шоҳроҳи Хучанд - Конибодом - Исфара босуръат идома дорад.

Тавре дар Паёми соли гузаштаи худ ба Маҷлиси Оли таъкид намудам, қорҳои лоиҳакаштиву омӯзиши таҷдиду азнавсозии қитъаи Хучанд - Конибодом роҳи Хучанд - Исфара ба масофаи 130 километр идома доранд ва мо тасмим дорем, ки вақтҳои наздик сохтмони ин қитъаро низ оғоз намоем.

Қобили зикр аст, ки соли гузашта аз ҷониби мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Сугд ва шаҳри Конибодом, соҳибқорони саховатманд ва аҳоли 160 километр ва дар чор моҳи соли раван 20 километр роҳҳои дохили шаҳр ва деҳот таъмиру азнавсозӣ карда шудаанд.

Ҳамватанони азиз!

Солҳои охир бо мақсади баланд бардоштани ҳисси ватандӯстиву ватанпарастӣ, худшиносиву ҳудогоҳӣ, ифтихори ватандорӣ ва дар рӯҳияи инсондӯстӣ тарбия намудани насли наврас ва ҷавонон, таваҷҷуҳи ҳарчи бештар ба оммавиғардонии варзиш ва таблиғи тарзи ҳаёти солим дар ҳамаи шаҳру ноҳияҳои кишвар бунёди марказҳои истироҳату фароғат ва майдону толорҳои варзишӣ барои наврасону ҷавонон торафт вусъат гирифта истодааст.

Варзишгоҳи марказии “Ҷавонӣ” дар шаҳри Конибодом бо зиёда аз 10 ҳазор ҷойи нишаст, ки имрӯз ба истифода супорида шуд ва ҷашни Ваҳдати миллӣ дар он баргузор гардида истодааст, аз ҷумлаи онҳо мебошад.

Ҳоло дар шаҳри Конибодом вобаста ба “Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ” бунёди инфрасохтори муосири сайёҳӣ ва дар сатҳи байналмилалӣ ба роҳ мондани хизматрасони дар онҳо ва андешидани чораҳо дар самти инкишофи намудҳои гуногуни сайёҳӣ босуръат идома дорад.

Дар қаламрави шаҳри Конибодом ёдгориҳои зиёди таърихӣ мавҷуданд, ки имрӯз макони бозиди сайёҳону меҳмонон буда, ҳамзамон

бо ин, ба густариши ҳунарҳои миллӣ дар ин гӯшаи диёрамон мусоидат мекунад.

Илова бар ин, ҳоло ду гузаргоҳи байнидавлатӣ миёни Тоҷикистону Ўзбекистон амал мекунад ва ин имконият медиҳад, ки сокинони шаҳри Конибодом додугирифтӣ ҳамкорӣ ва робитаҳои неки дӯстиву ҳамсоягиро бо халқҳои бародари Ўзбекистону Қирғизистон боз ҳам тақвият бахшанд.

Ҳозирини арчманд!

Бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон, ки мо дар роҳи эъмори он бо қадамҳои устувор пеш рафта истодаем, далели равшану возеҳи тантанаи сулҳу оромӣ, ваҳдати миллӣ ва ҳамдигарфаҳмии халқи азизамон ба шумор меравад.

Ин дастоварди нодир ҳоло ба сифати ҷузъи таркибии ҳаёти мардуми мо дар пешрафти ҳаёти сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангии кишварамон нақши бузург дошта, моро вазифадор месозад, ки барои ҳифзу гиромидошти он бештар кӯшиш намоем. Зеро мураккаб шудани вазъи геосиёсии минтақаву ҷаҳон ва осебпазир гардидани истиқлолияти озодии давлатҳои миллӣ масъалаи зиракиву хушёрӣи сиёсии шаҳрвандони мамлакат, баҳусус, ҷавонон ва ҳифзи давлату давлатдориро торафт мубраму муҳим мегардонад.

Дар чунин шароит мо бояд кӯшиш ба харҷ диҳем, ки мардуми кишвар, аз ҷумла ҷавонон ба қадри неъматӣ бузурги истиқлолияти озодӣ расанд, ваҳдати миллиро ҳамчун самараи даврони соҳибистиқлолӣ гиромӣ доранд ва барои ҳифзи ин дастовардҳои таърихӣ ҳамеша омода бошанд. Чунки дар ҷаҳони ноорому пурҳаводиси муосир ваҳдати миллӣ ва суботу оромӣ барои мардуми мо омили бунёдии дастовардҳои навин, татбиқи нақшаҳои стратегӣ, кафили бозғитимоди амнияти давлат ва ҷомеа, зербинои иқтисодиёту иҷтимоӣёт ва шартӣ асосии пешрафту ободии кишвари азизамон мебошад.

Барои ноил шудан ба рӯзгори босаодати мардум ва иҷрои нақшаҳои муҳими пешрафти кишвари маҳбубамон ҳамаи мо, яъне хурду бузурги Тоҷикистон вазифадорем, ки дастовардҳои бузурги таърихиамон – истиқлолияти озодӣ ва ваҳдати миллиро гиромӣ дорем, онҳоро ҳифз намоем, ояндабин дурандеш бошем ва Ватани муқаддасамонро ба мисли модари азизи худ дӯст дорем.

Се сол баъд, яъне 9-уми сентябри соли 2021 Тоҷикистони соҳибистиқлоли мо сисола мешавад. Ба хоҳири истиқболи шоиставу арзандаи ин ҷашни мубораку муқаддас чанде пештар дар ҷаласаи Ҳукумати мамлакат қарор қабул карда шуд, ки бо истифода аз ҳамаи захираву имкониятҳо дар тамоми қаламрави кишвар – аз маркази вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо то деҳаву маҳалҳои аҳолинишин қорҳои ободониву бунёдкорона вусъат бахшида шаванд.

Дар ин кори хайр бояд ҳамаи мардуми кишвар – аз аъзои Ҳукумат сар карда, то раисони вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо, ҷамоатҳои шаҳраку дехот, фаъолону зиёӣён, соҳибкорону тоҷирон, ҷомеаи шаҳрвандӣ, ходимони дин ва ҳар фарди ҳудогоҳу ватандӯст бояд саҳм гузоранд.

Дар давоми се соли дарпешистода зарур аст, ки дар ҳар як деҳа ва маҳалли аҳолинишини мамлакат бунёду таъмири муассисаҳои таълимӣ, марказҳои саломатӣ бо таваллудхона барои 10-15 кат, бунгоҳҳои тиббӣ, ҳаммом, пулҳо ва роҳҳои дохилӣ, ташкили корхонаву коргоҳҳои истеҳсолӣ, дӯзандагиву ресандагӣ, косибӣ ва дар маҷмӯъ, рушди хунаҳои мардумӣ вусъат дода шавад.

Итминони комил дорам, ки мардуми шарифи Тоҷикистон, аз ҷумла сокинони бонангу номус ва сарбаланди шаҳри Конибодом минбаъд низ ба хоҳири созандагии Ватан, барои таҳкими ваҳдати ҳамбастагӣ ва рушди босуботи кишвари азизамон саъю талош мекунанд ва дар ин ҷода низ намунаи ватандӯстиву ободгарӣ нишон медиҳанд.

Дар ин лаҳзаҳои идона бори дигар кулли мардуми шарифу сарбаланди Тоҷикистон, ҳамватанони бурунмарзӣ, сокинони захматдӯсту соҳибмаърифати вилояти Суғд, шаҳри Конибодом ва ҳамаи шумо, ҳозирини гиромиро ба ифтихори ҷашни Ваҳдати миллӣ табрик гуфта, орзу менамоем, ки дар сарзамини куҳанбунёди мо сулҳу ваҳдат, суботу оромӣ, файзу баракат ва хушбахтиву осудаҳолӣ то абад поянда бошад.

Бигзор, Тоҷикистони азизи мо то ҷовидон маъвои сулҳу оромӣ, ваҳдату ҳамдигарфаҳмӣ ва пешрафту ободӣ бошад!

Ҳамеша саломату саодатманд бошед, ҳамватанони азиз!

ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ – БАРНОМАИ НАВИН ДАР ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ

Имомназарова Мавҷуда Илҳомовна – асисстенти кафедраи илмҳои иҷтимоӣ-гуманитарии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992) 987 822 911

Дар мақолаи мазкур таърихи технологияҳои электронии информатсионӣ-коммуникатсионӣ аз охири асри XX то замони муосир, давраҳои рушди он ва самаранокии истифодабарии он таҳлил карда шудааст. Ҳамзамон натиҷабахшии истифодаи техникаи электронӣ дар идоракунии давлатӣ қайд гардидааст. Татбиқи Консепсияи марҳилаҳои ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯзиш қарор дода шудааст.

Вожаҳои калидӣ: ҳукумати электиронӣ, технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, иттилоот, интернет, мубодилаи иттилоот, равзанаи ягона, хизматрасониҳои давлатӣ

ЭЛЕКТРОННОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО – НОВАЯ ПРОГРАММА В ГОСУДАРСТВЕННОЙ УПРАВЛЕНИИ

Имомназарова Мавҷуда Илҳомовна – ассистент кафедры общественных и гуманитарных наук Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992) 987 822 911

В данной статье автор анализирует вопросы применения электронных информационно-коммуникационных технологий с конца XX века до наших дней, периоды его развития и эффективности использования в государственном управлении. Также, изучается Концепция и этапы формирования электронного правительства в Республики Таджикистан.

Ключевые слова: электронное правительство, информационно-коммуникационная технология, информация, обмен информацией, единое окно, государственные услуги

E-GOVERNMENT - NEW PROGRAM IN MANAGEMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION

Imomnazarova Mavjuda Ilhomovna - Assistant of the Department of Social and Human Sciences of the Institute of Public Administration under the President

of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: (+992) 987 822 911

In this article, the author analyzes the application of electronic information and communication technologies from the late twentieth century to the present, the periods of its development and the effectiveness of its use in public administration. Also, the Concept and stages of the formation of e-government in the Republic of Tajikistan are being studied.

Keywords: *e-government, information and communication technology, information, information exchange, single window, public services*

Рушди босуръати техника ва технология дар асри навин зиндагии мардумро ба кулӣ тайғир дода, муносибатҳои ҷамъиятии сифатан навро ба вучуд овардааст. Ҳамарӯза дахҳо техника ва технологияҳои навин кашф ва ба истифода дода шуда, равишҳои қорӣ оҳиста-оҳиста аз шакли қоғазӣ ба шакли электронӣ мегузарад. Кашф гардидани компютер, ихтироъ ва роҳандозии шабакаи ҷаҳонии Интернет аз нодиртарин кашфиёти асри ХХ ба шумор меравад. Аммо дар асри ХХ ин раванд, яъне электронигардонӣ якбора суръати баланд гирифта, қору зиндагии мардумро ба маротиб осон намуд. Он ба рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ таъсири мусбат расонида, тараққии ин соҳаро дар ҷаҳон хеле боло бурд.

Ҳуди мафҳуми «electronic government» нахуст, дар ИМА дар замони раиси ҷумҳурии ин кишвар будани Билл Клинтон, ки ба рушду инкишофи Интернет ва технологияҳои информатсионӣ диққати махсус меод, ба истифода даромад. Намунаи русии «электронное правительство» ҳамчун тарҷумаи тахтулафзӣ аз забони англисӣ гирифта шудааст. Дар таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ тахти мафҳуми «ҳукумати электронӣ» маҷмӯи ҷорабиниҳои ташкиливу техникаи додугирифтӣ (мубодилаи, муносибати) давлат ва шаҳрвандон дар ҷабҳаҳои хизматрасонии давлатӣ, тичорат ва шаҳаҳои алоҳидаи ҳокимият фаҳмида мешавад.

Мақсади асосии таъсиси «ҳукумати электронӣ» дар он аст, ки фаъолияти мақомоти давлатӣ манфиатнок ва барои шаҳрвандон бештар дастрас гардад. «Ҳукумати электронӣ» таъминкунандаи идоракунии давлатӣ бо истифода аз компютер ва технологияи комуникатсионӣ буда, дар натиҷаи роҳандозии он самаранокии фаъолияти мақомоти давлатӣ якҷанд маротиба боло рафта, имкониятҳои шаҳрвандон низ дар тамос бо иақомоти давлатӣ зиёд мешавад ва он барои рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ ва иқтисодӣ мусоидат мекунад.

Ҳукумати электронӣ - ҳуҷҷати электронӣ, мафҳуме мебошад, ки дар охири садаи ХХ пайдо шуда то имрӯз барои бисёриҳо як қизи дар назар оддӣ, вале то дараҷаи зарурӣ ханӯз номафҳум боқӣ мондааст. Мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки шаҳрвандон дар бораи мафҳумҳои «ҳукумати электронӣ» маълумоти кофӣ надоранд, ҳатто ҳолатҳои мешавад, ки

шаҳрвандон чунин саволҳо медиҳанд: «Агар ҳукумати электронӣ таъсис дода шавад, пас ҳукумати аслии чи қор мекунад ва қучо мешавад?». Чунин саволҳо ва сатҳи фаҳмиш зарурати оммафаҳм ва бозқушоии мафҳумҳои аз қабилӣ «ҳукумати электронӣ» ва «имзои электронии рақамӣ» пеш меорад, зеро дар асри навин тақрибан тамоми кишварҳои ҷаҳон ҳукумати электронӣ таъсис додаву аз бартариятҳои қомилӣ технологияҳои муосир истифода мебаранд.

Ҳукумати электронӣ имконоти нави идоракунии давлатӣ мебошад, ки тавассути истифода аз технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ (минбаъд ТИК) дар қори идораҳо ва муассисаҳои давлатӣ ба нафъи шаҳрвандон ва тичорат сурат мегирад. Ҳукумати электронӣ ду ҷиҳат дорад. Яке – ҳамқории мутақобилӣ ҳокимият ва қомеа ва дигар - ҳамқории дохилии сатҳҳои гуногун (марказӣ, минтақавӣ, маҳаллӣ) ва шоҳаҳои гуногун (ичроия, қонунгузор, судӣ)-и ҳокимият мебошад. Ҳукумати электронӣ як воситаи дастрас қардани иттилоот ва расонидани ҳадамоти давлатӣ ба шаҳрвандон, тичорат, дигар шоҳаҳои давлатӣ ва қорқунони давлатӣ мебошад, ки дар он ҳамқории мутақобилӣ байни давлат ва дархостқунандагон ҳеле осон сурат мегирад ва аз технологияи иттилоотӣ ҳар қи бештар истифода мешавад [1,11-15].

Ҳукумати электронӣ низомӣ қардиши санадҳои электронии идоракунии давлатӣ буда, дар ҳудқорқозии тамоми равандҳои мудирият дар миқёси кишвар асос ёфтааст.

Ҳукумати электронӣ қойқузин ва тақмилдиҳандаи давлат нест, балқи тарзи нави ҳамқории давлат ва қомеаро бо истифода аз технологияҳои информатсионии қоммуникатсиониро муайян мекунад, то қи самарабахшии ҳизматрасониҳои давлатиро афзоиш диҳад.

Дар қамони ҳозира ҳукумати электронии "равзанаи ягона" аҳамияти бештар пайдо мекунад. Иттилооти технология имқоноти қоммуникатсияи сиёсиро ҳеле вусъат мебахшад ва барои дастёбӣ ба шаклҳои нави ҳамқироии байни ҳуқумат, тичорат ва шаҳрвандон мусоидат мекунад.

Афзалияти ҳуқчатқузори электронӣ дар он аст, қи суръати ҳуқчатқузори тезонида шуда, зарурати ҳароқоти маблағи зиёд барои харидорӣ ва нигоҳқории воситаҳои қопқунӣ, қоғаз ва дигар мавод аз байн меравад. Ҳуқчати расмӣ аз ҳисоби фавран қузаштан аз як қомпютер ба қомпютери дигари қорқузори давлатӣ ба зудӣ аз зинаҳои дафтарсолорӣ (бюроқратӣ) ба боло мебарояд. Ба шароқати қурра ҳудқорқозии тарзи қабули аризаҳо ва пардохти маблағҳо тавассути ҳазинаҳои электронӣ имқоноти шаҳқони ришвахору фасодзада маҳдуд меқардад. Шаҳрвандон метавонанд ба осонӣ ҳуқчатро пешниҳод намуда, рафти иҷрои онро назорат намоянд. Қиҳати дигари муқбати он боз дар ин аст, қи ҳоқати ба дигар шаҳру ноҳияҳо сафар қардан ва ё умуман аз муассиса ба берун баромадан аз байн меравад.

Қумқурии Тоҷикистон низ ҳамқадам бо давлатҳои дигари қаҳони дар пайи таракқӣ ва рушдёбии ин соҳаи басо муҳим тадбирҳои андешида, бо

роҳандозии барномаҳои давлатӣ сол то сол ба натиҷаҳои дилхоҳ ноил мегардад. Имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи соҳаи зикргардида қабул гардида, масъулин барои татбиқи онҳо камар бастаанд.

Бо мақсади таъсиси ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор чорабиниҳо гузаронида шуда, санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунанда қабул ва мавриди татбиқ қарор дода шудааст.

Ташкили ҳукумати электронӣ дар кишвар аз барномаҳои давлатии тасдиқшуда таҳти унвони "Технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон" (2003) ва "Рушд ва татбиқи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон" (2004) сарчашма мегардад. Барои амалисозии ин барномаҳо тадричан қорҳои муҳиме анҷом дода шуданд. Ин барномаҳо, аз ҷумла ташаққули шабакаи корпоративии давлатии Интернет, афзоиши нуқтаҳои дастрасии оммавӣ ба шабакаи Интернет дар саросари ҷумҳурӣ, таъсиси портали ҳукумати ва вебсайтҳои мақомоти давлатиро дар бар мегиранд.

Дар айни замон, барои рушди соҳаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионии Тоҷикистон санадҳои зерин низ дар шакли қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотӣ», «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ», «Дар бораи иттилоот», «Дар бораи ҳифзи иттилоот» ва «Дар бораи имзои электронии рақамӣ» ва ғайра, қабул гардидаанд.

Санадҳои меъёрии номбурда барои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис додани технологияҳои иттилоотӣ, шабакаҳо ва системаҳои автоматии иттилоотӣ, ҳамчунин ба танзим даровардани тартиби истифодаи ҳуҷҷатҳои электронӣ, мубодилаи иттилоот тариқи каналҳои электрони ва татбиқи имзои электронии рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон равона карда шудаанд.

Бояд қайд намуд, ки баъд аз қабули қонунҳои номбурда истифодаи ҳуҷҷати электронӣ ҳанӯз ҳам рушди зарурии худро наёфтааст ва дар марҳилаи ҳозира дар кишвари мо ин воситаҳо ба таври пурра ва бояду шояд истифода намешаванд.

Яке аз ташаббусҳои муҳими Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти қорӣ намудани барномаи ҳукумати электронӣ ва гузаштан ба электроникунонии идоракунии давлатӣ ва қор бо технологияи информатсионӣ-коммуникатсионӣ - ин қабули қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 ноябри соли 2012 таҳти № 655 «Дар бораи Консепсияи ташаққули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» асоси воқеӣ дар самти таъсиси ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Консепсияи мазкур аз «Муқаррароти умумӣ» ва 9 банд иборат буда, мувофиқи банди 1 ва қисми 1.4 иҷроӣ ҳадафҳои ҳукумати электронӣ ба ҳалли вазифаҳои зерин кӯмак менамояд:

- қор қарда баромадан ва қорӣ намудани системаҳои иттилоотии таҳлилии вазифавӣ (минбаъд СИТ), ки қараёни қабул гардидани

қарорҳои идоракуниро дар доираи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатиро дар назар дорад;

- худкоркунонии ҳамкориҳои байниидоравӣ дар чараёни қабули қарорҳои идоравӣ;

- баланд бардоштани дараҷаи шаффофият ва ошкорбаёнӣ иттилоот дар бораи фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, васеъ намудани имконоти дастрасӣ ва иштироки бевоситаи шаҳрвандон, муассисаҳо ва созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба чараёнҳои ташаққул ва ташхиси қарорҳои, ки дар ҳама сатҳҳои идоракунии давлатӣ қабул карда мешаванд;

- баланд бардоштани сифати чараёнҳои маъмурию идоракунӣ;

- таъмини фаврият ва назорати натиҷаҳои фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ;

- таъмини сатҳи зарурии амнияти иттилоотии ҳукумати электронӣ хангоми фаъолияти он;

- рушд ва истифодаи васеи васоити таъмини дастрасии шаҳрвандон ва муассисаҳо аз маҳаллотӣ дурдаст ба иттилоот дар бораи фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ;

- бартараф намудани "нобаробарии рақамӣ" (нобаробарӣ дар байни шаҳрвандон дар истифодаи технологияҳои информатсионӣ-коммуникатсионӣ, ки ба асоси тафовути иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва мавқеияти ҷуғрофӣ муайян карда мешавад), ки яке аз вазифаҳои марказии таъмини самаранокии ҳукумати электронӣ буда, аз тариқи рушди ТИК – инфрасохтор (рушди шабакаҳои алоқаи худудӣ, баланд бардоштани сифати алоқа, компютеркунонии аҳоли, рушди Интернет дар саросари кишвар) амалӣ карда мешавад [5, 1-5].

Худи ҳамин барномае, ки зикр гардид, як навъ санади ҳуқуқие мебошад, ки роҳро барои таъсис ва тавсеаи ҳукумати электронӣ боз мекунад.

Марҳилаҳои татбиқи Консепсия мувофиқи банди 9 он аз ҷумла ташаққули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар се давра амалӣ карда мешавад:

а) Дар аввал (солҳои 2012-2013)

б) Дар дуум (солҳои 2013-2015)

в) Давраи сеюм (солҳои 2015-2020)

Дар давраи аввал чиҳати амалӣ намудани консепсияи мазкур ва мувофиқа бо маълумоти омории ташкилот ё идораҳои вобастаи ин самт, махсусан аз тарафи Ҷамъияти саҳомии кушодаи "Тоҷиктелеком" сохтмони шабакаи нақлиёти нурию нахиро, ки тамоми худуди ҷумҳуриро дар бар ҳоҳад гирифт, ба се марҳила ҷудо намуда буд, ки айни замон дар арафаи анҷомёбист. Сохтмони шабакаи мазкур ба ҳолати имрӯза 2625 км бо истифода аз технологияи баландсуръати SDH сохта, ба истифода дода шудааст. Ин имкон фароҳам овард, ки ҷумҳурӣ аз бунбасти коммуникатсионӣ барояд, зеро тавассути шабакаи мазкур Ҷумҳурии

Тоҷикистон бо кишварҳои ҳамсоя - Афғонистон, Қирғизистон ва Ўзбекистон пайваст гардид ва дар нимсолаи якуми соли қорӣ барқарор намудани иртибот бо Чин низ амалӣ хоҳад шуд. Корҳои сохтмони ҚСҚ "Тоҷиктелеком" барои гузаштан ба ҳукумати электронӣ, баланд бардоштани сатҳи алоқаи барқӣ, Интернет ва дигар навъҳои хизматрасонӣ ба аҳолии шаҳру ноҳияҳо дар арафаи анҷомёбист [7,16-22].

Лозим ба ёдоварист, ки шабакаи ягонаи байни вазорату идораҳои ҷумҳурӣ, ки бо истифода аз ноқили нурию наҳӣ фаъолият мекунад, таъсис ёфтааст. Ҳоло тавассути лоиҳаи густариши шабакаи итилоотӣ хадамоти давлатӣ таъсис ёфта, 27 созмон то соли 2012 ба он васл карда шудааст. Мувофиқи нақша шабака бояд пайвастшавиро дар речаи мустақим барои истифодаи феҳристи коркунони давлатӣ, пойгоҳи иттилоотии ҳукукии адлия ва Интернет бо почтаи электрониро таъмин намояд.

Аз рӯи ахбори матбуоти Федератсияи Русия, то моҳи июли соли 2016 ҳукумати электронӣ дар дунё бехтар аз ҳама дар Сингапур ва Эстония амал карда бошад, дар ҳоли ҳозир мувофиқи маркази ахборотии Созмони Милали Муттаҳид давлатҳое, ки пурра дар самти идоракунии онҳо технологияҳои информатсионии камуникатсионии истифода мешудааст: Британияи Кабир, Австралия ва Ҷумҳурии Кореяи Шимолӣ мебошанд.

Мувофиқи ин чадвали СММ дараҷаи истифодабарии ТИК ва рейтингҳои он дар кишварҳои ҷаҳон дар ҷунин сатҳ қарор доранд: ИМА – 12-ум, Қазоқистон – 33- ум, Руссия- 35-ум, Озарбойҷон – 56-ум, Гурҷистон- 61-ум, Украина- 62- ум, Арманистон- 87-ум, Туркменистон- 140-ум ва Тоҷикистон аз рӯи ин чадвал дар ҷойи 139- ум қарор доштааст [6].

Амалӣ гардидани барномаҳои ҳукумати электронӣ барои васеътар қорӣ намудани сатҳи коргузорӣ ва ба сатҳи сифатан нав гузаронидани масъулияти хизматрасонии хизматчиёни давлатӣ заминаи боэътимод мегузорад. Бо дарназардошти ин ҳоло Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ба пуррагӣ дар амал татбиқ намудани барномаи ҳукумати электронӣ ва дар ин замина пайваст шудан ба шабакаи ягонаи Интернет тадбирҳои сарвактиро роҳандозӣ мекунад.

Аз ҷумла масъулони Хадамоти алоқаи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид менамоянд, ки тамоми вазорату идораҳои давлатӣ бо шабакаи ягонаи электронӣ пурра омода карда шудаанд ва вазорату идораҳо аз ин шабака дар сатҳи зарурӣ истифода мебаранд. Дар ҳолати дуруст истифода намудан аз барномаи ҳукумати электронӣ коргузорӣ дар ин ё он соҳа ба тадриҷ пеш рафта, истифодаи хуччатгузорӣ қоғазии зиёд аз байн меравад. Чанд муддат аст, ки миёни вазорату идораҳо алоқаи ягона суръат гирифта, интиқоли дилхоҳ маводи истифодашаванда дар кӯтоҳтарин фурсат ба тариқи шабакаи ягонаи иттилоотӣ анҷом дода мешвад. Имрӯз 48 вазорату идораҳои давлатии кишвар пурра ба системаи ҳукумати электронӣ васл гардидаанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо шарофати истиқлолият имрӯз узви чандин ташкилоту созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ буда, бо аксарияти

кишварҳои пешрафтаи минтақа ва ҷаҳон робитаҳои фарҳангӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ дорад. Дар самти ташкили ҳукумати электронӣ ҳам мутахассисони кишвар таҷрибаи давлатҳои пешқадамро омӯхтаанд ва аз ин таҷриба дар таъсиси ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон истифода намудаанд.

Умуман, дар замони муосир техника ва технология дар пешрафти тамоми соҳаҳои ҳаёти мардум нақши асосиро касб мекунад. Кишварҳое, ки дар татбиқи технологияҳои информатсионӣ-коммуникатсионӣ ва ҳукумати электронӣ ба пешравиҳои назаррас ноил гардидаанд, пеш аз ҳама, ба масъалаҳои омода намудани кадрҳои баландихтисоси ин соҳаи муҳим, рушди инфрасохтори иттилоотӣ, зина ба зина баланд бардоштани сатҳи дониши хизматчиёни давлатӣ ва ҷорӣ намудани усулҳои нави техникӣ диққати зарурӣ медиҳанд. Дар раванди ҷаҳонишавӣ, асосан кишварҳое муваффақ мешаванд, ки дар бозори ҷаҳонӣ ҳамчун истехсолкунанда иштирок менамоянд ва ҷилави ин равандро низ ба даст гирифта, дар татбиқи технологияҳои информатсионии коммуникатсионӣ ва рушди ҳукумати электронӣ нақши назаррас мегузоранд.

Адабиёт:

1. Агамирзян, И. Р. Мировой опыт реализации концепции электронного правительства [текст] // Технологии информационного общества – Интернет и современное общество – СПб. – 2002.

2. Валлерстайн, И. Конец знакомого мира. Социология 21 века [текст] / Пер. с англ. под ред. Б. Л. Иноземцева; Центр исследований постиндустриального общества. – М.: Логос, 2003.

3. Госуслуги в Интернете. Насколько распространена практика пользования госуслугами в Интернете [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fom.ru/SMI-i-internet/10850>.

4. Дятлов, С. А. Принципы информационного общества [текст] / С. А. Дятлов // Информационное общество. – 2000. – № 2.

5. Қарори Ҳукумати ҶТ аз 15 ноябри соли 2012 таҳти № 655 «Дар бораи Консепсияи ташаққули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».

6. Таджикистан в рейтинге развития электронного правительства ООН 2015 [текст] / Информационный обзор. Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/e-government-survey/info>.

7. Хасанов Ю.Х., Амонов Д.Р. Современное состояние и перспективы развития электронного правительства// Труды республиканской научно-практической конференции «Вопросы ресурсного обеспечения информационно-коммуникационных технологий в образовании». – Душанбе, 2007. С. 16-22.

ИСТИФОДАИ ЗАБОНИ БАРНОМАСОЗИИ VBA БАРОИ ХУДКОРСОЗИИ АМАЛИЁТ ДАР БАРНОМАҲОИ ДАФТАРДОРӢ

Хайриддини Аслиддин - муаллими калони кафедраи технологияи иттилоотӣ ва илмҳои табиатишиносии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.:(+992) 937 409 000, E-mail: khairiddin.it@gmail.com.

Мақола ба таҳлили истифодаи забони барномасозии VBA дар барномаҳои дафтардорӣ бахшида шудааст. Воқеан, истифодаи ин забони барномасозӣ раванди иҷрои аксар равандҳоро худкор месозад. Корбарони барномаҳои дафтардорӣ метавонанд аз имкониятҳои VBA бо сабти кардани рамзи барномавӣ ё аз макрорекордерҳо истифода намуда, макросҳо бисозанд. Маҳз сохтани макросҳо имконият медиҳад, ки ҳангоми истифодаи барномаҳои дафтардорӣ амалиёти барои корбарон мақбул худкор гардонида шаванд.

***Вожаҳои калидӣ:** забони барномасозӣ, барномаҳои дафтардорӣ, худкорсозии амалиёт, макросҳо, макрорекордерҳо, функсияҳои стандартӣ*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЯЗЫКА ПРОГРАММИРОВАНИЯ VBA ДЛЯ АВТОМАТИЗАЦИИ ОПЕРАЦИЙ В ОФИСНЫХ ПРОГРАММАХ

Хайриддини Аслиддин - старший преподаватель кафедры информационных технологий и естественных наук, Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.:(+992) 937 409 000, E-mail: khairiddin.it@gmail.com.

Статья посвящена анализу использования языка программирования VBA в офисных программах. Действительно, использование данного языка программирования делает большинство процессов автоматическими. Пользователи офисных программ могут использовать возможностей VBA или макрорекордеров для создания макросов. Именно создание макросов позволяет пользователем офисных программ автоматизировать нужные им процессы.

***Ключевые слова:** язык программирования, офисные программы, автоматизация операции, макросы, макрорекордеры, стандартные функции*

USE OF VBA PROGRAMMING LANGUAGE FOR AUTOMATION OF OPERATIONS IN OFFICE PROGRAMS

Khairiddini Asliddin - Senior Lecturer of the Department of Information Technologies and Natural Sciences, Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: (+ 992) 937 409 000, E-mail: khairiddin.it@gmail.com.

The article is devoted to the analysis of the use of VBA programming language in office programs. Indeed, using this programming language makes most of the processes automatic. Users of office programs can use the capabilities of VBA or macro recorders to create macros. It is the creation of macros allows the user of office programs to automate the processes they need.

Keywords: *programming language, office programs, operation automation, macros, macro recorders, standard functions*

Ин мақола барои ҳамон идаи корбарони пуртаҷрибаи барномаҳои дафтардорӣ пешбинӣ шудааст, ки мехоҳанд истифодаи VBA (Visual Basic for Applications) -ро аз худ намуда, мафҳумҳои асосиро, доир ба барномасозӣ, сохтани функсияҳои стандартӣ, макрорекодерҳо ва макросҳо пайдо кунанд.

Дар бастаи барномаҳои Microsoft Office бо мақсади баланд бардоштани самаранокии кор бо барномаҳо, вижагиҳо ва имкониятҳои махсус, аз ҷумла, якчанд тарзҳои гуногуни қолаббандӣ, идоракунии ҳуҷҷатҳо, почтаи электронӣ, пойгоҳи додаҳо, шаклҳо, ҷадвалҳои қолабқалон ва рӯнамоҳо мавҷуданд. Имконияти асосии VBA дар он аст, ки хангоми иҷрои вазифаҳои хидматӣ (таъйиноти фармонҳо) барномасозӣ шуда, тақрибан ҳама амалиёти иҷрошаванда бо воситаи мушак, сафҳакарид, ё равшанаҳои муқоламавӣ метавонанд бо воситаи имкониятҳои VBA амалӣ карда шаванд. Ҳамин тавр, агар амалиёт бо воситаи VBA иҷро карда шаванд, садҳо маротиба нисбат ба иҷрои маъмулӣ осонтар амалӣ карда мешаванд. Дар ҳақиқат худкорзосии фармонҳои тақроршаванда яке аз методҳои машҳури истифодаи VBA хангоми иҷрои вазифаҳои хидматӣ мебошад [9].

Татбиқи VBA дар бастаи барномаҳои дафтардорӣ ба раванди кори корбар тақвият бахшида, ба иҷрои амалиёти ҳаррӯза имкониятҳои нави функционалиро илова мекунад. Ин ба талаботи омодакунии санадҳои корбарон мувофиқ мебошад.

Мақола якчанд сабабҳои афзалиятноки нақши VBA-ро таҳқиқ мекунад. Ин таҳқиқот барои ҳалли фармонҳои корбарон аз афзорҳои дар пойгоҳи барномаҳои дафтардорӣ мавҷудбуда хидмат мекунад. Воқеан, ин дар худ якчанд функсияҳои ёридиҳанда, тарзҳои бартаарафсозии нуқсонҳо ва хатогиҳои барномавиरो доро мебошад.

VBA-Visual Basic for Applications яке аз намудҳои забони Visual Basic мебошад, ки Microsoft онро махсус барои замимаҳои Word, Excel, Power Point ва Access таҳия намудааст. VBA барои тартиб додан ва иҷро намудани барномаҳо дар муҳити замимаҳои Microsoft Office ва ё дигар барномаҳо, ки VBA-технологияро дастгирӣ менамоянд, таҳия шудааст. Он концепсияҳои муҳими замонавии таҳияшудаи системаҳои барномавӣ - барномасозии ба объект нигаронидашуда ва барномасозии дар асоси ҳодиса идорашаванда, инчунин технологияҳои истифодабарии унсурҳои идоракунии дар асоси ActiveX, ҳамгирӣ бо пойгоҳи додаҳо, системаи почтаи электронӣ ва Интернетро дастгирӣ менамояд.

Маҳсули меҳнати барномасоз дар VBA ин рамзи барномавӣ ва ҷузъиёти барномавие мебошанд, ки танҳо дар муҳити VBA истифода шуда метавонанд (масалан, бо истифода аз VBA *. EXE файл тартиб додан мумкин нест). Рамзи барномавии дар муҳити VBA сабтшуда, ҳамроҳ бо файли Microsoft Office интиқол дода мешавад. Яъне ба танзими муҳити барномасозӣ зарурат нест. [3]

Забони барномасозии VBA ва VB чунин умумиятҳо доранд:

-Забони барномасозӣ (дар тамоми ҷанбаҳо, намуди маълумот, тарзи эълон ва истифодаи тағйирёбандаҳо, расмиёт ва функсияҳо);

-Монандии воситаҳои коркард ва таҳрири барномаҳо;

-Амсилаҳои яқсони барномасозии ба объект нигаронидашуда ва дар асоси ҳодиса идорашаванда;

-Китобхонаҳои умумии объектҳо, механизмҳои пайвастшавӣ ва истифодабарии китобхонаҳо.

Объект-ин омилест, ки онро идора кардан мумкин аст. Ҳамаи воситаҳои VBA-ро ба объект дохил намудан мумкин аст. Ҳар як ҳуҷҷати Word, китоби кории Excel, ҷадвалҳои Access объект мебошанд. Сархати ҳуҷҷати Word, саҳифа ва хоначаҳои Excel, сатр ва сутуни ҷадвали Access, низ объект ҳисобида мешаванд. Ҳатто хоначаи интихобшуда ва ё қисмати матн низ объект мебошад (бо номи Selection).

Ҳар як объект вижагиҳои худро дорад, ки дар забони VBA онҳо ҳосият номида мешаванд. Масалан, объекти Paragraph (Сархат) дар худ ҳосияти Alignment (Радиқсозӣ) дорад, ки тарзи радиқсозии сархат, тарафи рост, чап, марказ ва ё паҳноро ифода мекунад. Аксари объектҳо амалиёти мушаххасро иҷро мекунанд. Чунин амалиёт дар VBA метод номида мешаванд. Масалан, объекти Active Document (Ҳуҷҷати ғаъоли) дорони методи Close аст, ки ҳуҷҷати дилҳои ғаъоли замимаи Word-ро баста менамояд. Дар ифодаҳои VBA аввал номи объект ва пас аз он номи метод оварда мешавад, номи объект ва метод бо нукта ҷудо карда мешавад. Тарзи навишти асосии аксари замимаҳои VBA чунин аст: аввал номи объект, пас аз он нукта, сипас номи метод ва ё ҳосият навишта мешавад.

Макрос маҷмӯи фармонҳо ва дастурҳо, ҳамроҳ дар намуди фармони ягона гурӯҳбандишуда мебошад, ки барои иҷрои худкори вазифаҳо

пешбинӣ шудаанд ва аз тарафи барномаҳои MS Office иҷро карда мешаванд.

Барои сарфачӯии вақт дар мавриди такроршавии дастурҳо якчанд амалиётро иҷро кардан лозим аст. Сараввал макросро сабт карда, метавон онро аз лавҳаи дастрасии фаврӣ ё якҷояпахши тугмаҷаҳо ғайб намуд. Тарзи ғайбнамоии макрос ба танзимои макроси сохташуда вобастагӣ дорад[6].

Макрофармон, макротаъинот ё макрос алгоритми кори барнома мебошад, ки аз тарафи корбар сабт карда мешавад. Макросҳо, мутгасилан барои иҷрои амалиёти такроршаванда истифода мешаванд. Макрос - номи рамзӣ, ивазшаванда ҳангоми коркарди протсессор бо пайдарпайи дастурҳои барномавӣ мебошад. Макросҳо бо ёрии марорекордер ё рамзи барномавии дар забони VBA сабтшуда сохта мешаванд. Макрорекордер ин воситаи сабти макросҳо, ки имконияти сабти худкори амалҳои истифодашавандаро дар намуди операторҳои VBA (истифодакунанда ин ё он амалро бо объектҳои замима, ки дар он сабт рафта истодааст, иҷро мекунад) медиҳад. Умуман макрорекордер ин механизмest, ки амалиёти барномаҳои MS Office-ро ба рамзи барномавии VBA табдил медиҳад. Макрорекордер баъди иҷрои амалиёти зерин ғайб мешавад: - аввал саҳифаро дар китоби кории Excel, ҳуҷҷати Word, слайди Power Point ғайб намуда, пайдарпайии фармонҳои зеринро интиҳоб менамоем «*Разработчик/Запись макроса*» (барои версияҳои MS Office 2010-2016).

Дар майдони номи макрос, ном барои макроси тартибдодашаванда дохил карда мешавад. Номи макрос ин пайдарпайии на зиёда аз 255 рамз, иборат мебошад, ки бо ҳарф оғоз мегардад. Истифодаи намодҳои махсус ҷоиз доништа намешавад. Барои сохтани макросҳо якҷояпахши тугмаҷоро низ таъйин кардан мумкин аст(Масалан, Ctrl+b).

Макросе тартиб медиҳем, ки дар барномаи Microsoft Office Word, санадро мувофиқи талаботи зерин омода кунад: андозаи ҷараҳ A4, қисми тамоюл китобӣ, майдони муқаррарӣ, навъи ҳуруф «Times New Roman Tj» андоза 14 пункт ва радифсозӣ бо пахноии саҳфаи корӣ. Дар барномаи Microsoft Office Word, амалиёти мазкурро иҷро намуда, раванди сабти макросро бозмедорем. Макрорекордер макросро сохта, амалиёти мазкурро барои иҷрои минбаъда худкор мегардонад. Дар натиҷа рамзи барномавии макроси сохташуда, намуди зеринро мегирад:

```
Sub Талаботи_санад()
```

```
,
```

```
' Талаботи_санад Макрос
```

```
,
```

```
,
```

```
With Selection.Page Setup
```

```
.LineNumbering.Active = False
```

```
.Orientation = wdOrientPortrait
```

```
.TopMargin = CentimetersTo Points(2)
```

```
.BottomMargin = CentimetersToPoints(2)
.LeftMargin = CentimetersToPoints(3)
.RightMargin = CentimetersToPoints(1.5)
.Gutter = CentimetersToPoints(0)
.HeaderDistance = CentimetersToPoints(1.25)
.FooterDistance = CentimetersToPoints(1.25)
.PageWidth = CentimetersToPoints(21)
.PageHeight = CentimetersToPoints(29.7)
.FirstPageTray = wdPrinterDefaultBin
.OtherPagesTray = wdPrinterDefaultBin
.SectionStart = wdSectionNewPage
.OddAndEvenPagesHeaderFooter = False
.DifferentFirstPageHeaderFooter = False
.VerticalAlignment = wdAlignVerticalTop
.SuppressEndnotes = False
.MirrorMargins = False
.TwoPagesOnOne = False
.BookFoldPrinting = False
.BookFoldRevPrinting = False
.BookFoldPrintingSheets = 1
.GutterPos = wdGutterPosLeft
```

End With

Selection.Font.Name = "Times New Roman Tj"

Selection.Font.Size = 14

Selection.ParagraphFormat.Alignment = wdAlignParagraphJustify

End Sub

Акнун тартиб додани функсияи истифодабарандаро дар мисоли мушаххас дида мебароем, ки ба корбарон имкони сохтани функсияи стандартиро дар мухити барномаи Microsoft Office Excel фароҳам меорад. Функсияи истифодабарандаро дар мисоли зерин тартиб медиҳем:

Мисол: Шаҳрванд аз бонк маблағи 10000 сомони ро ба муҳлати шаш моҳ қарз гирифт. Фоизи солона 12%-ро ташкил медиҳад. Маблағеро, ки шаҳрванд дар охири муҳлат бармегардонд, ҳисоб кунед.

Агар афзоиши фоиз ҳармоҳа ҳисоб карда шавад аз формулаи фоизи мураккаб истифода мебарем:

$$S = P * (1 + i)^t \text{-формулаи ҳисоби фоизи мураккаб [1,9]}$$

Барои сохтани функсияи стандартӣ дар барномаи Microsoft Office Excel макросро «Арзиши оянда» номгузорӣ карда, рамзи барномавии зеринро дохил мекунем:

```
Function AO(P, i, t)
```

```
S = P * (1 + i) ^ t
```

```
AO = S
```

```
End Function
```

Функсияро аз вироҷи VBA ҷаҳол намудан имконнопазир аст, аз ин

сабаб амали мазкурро менависем.

```
Sub Арзиши_оянда()  
MsgBox "Арзиши оянда ба " & АО(10000, 0.01, 6) & " баробар аст.", 0 +  
64, "Дикқат!"  
End Sub
```

Акнун дар саҳифаи дилхоҳи китоби корӣ, ки дар он функсияи “АО” ҷойгир аст, функсияи мазкурро ҳамчун функсияи MS Excel аз категорияи «муайяншуда аз тарафи корбар» истифода намудан мумкин аст.

Барои нигоҳдорӣ ва ба кор даровардани парвандаҳои (файлҳои) дафтардорӣ, ки рамзи барномавии VBA ё макрос дар онҳо истифода шудааст, бояд аввал корбарон ченакҳои (параметрҳо) бехатарии барномаҳои дафтардориро танзим намоянд. Корбарон имкон доранд ба муҳити кории худ тақвият бахшида, самаранокии кори худро баланд бардоранд. Инчунин, бо истифодаи VBA ва макрорекордерҳо амалиёти бисёр тақороршавандаро худкор гардонанд.

Адабиёт:

1. Азимбоев А., Исаев Р.С., Шамсов Ф., Куртакова Г. Excel 2010, Душанбе-2013. – 60 с.

2. А.М. Власовец. Введение в VBA: Учебное пособие. - СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010.-135 с.

3. Боқиев У.Ш. Ҳалли масъалаҳо бо истифодаи забони барномасозии VBA (Visual Basic for Application). Хучанд, 2009. - 129 с.

4. Фаюров Ҳ.Ш., Боқиев У.Ш. VBA дар Ms Excel. Хучанд-2008 - 350 с.

5. Иноятова М.А., Маликов Ҳ.М. Технологияи иттилоотӣ ва асосҳои системаи идоракунии захираҳои нишондодҳо. Душанбе, 2007

6. Шокиров Ф., Шамсиев А., Самеев М. Асосҳои технологияҳои иттилоотии муосир. Хучанд. 2005

7. VBA for DUMMIES by Steve Cummings (Перевод с английского и редакция К.Б Тараброва)

8. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Макрокаманда>

9. <http://support.office.com>

10. <http://www.dialektika.com>

НАҚШИ АРЗИШҶОИ АХЛОҚӢ ДАР ПЕШГИРИИ ХАВҶОИ КОРРУПСИОНӢ

Мухторов Зайниддин Мухторович – доктори илмҳои филологӣ, директори пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992 32) 2289151. E-mail: pazhuhishgoh.did@mail.ru

Дар мақола яке аз хавфҳои ҳеле ҷиддии ба вучуди давлат ва саломатии маънавии ҷомеа таҳдид кунанда – падидаи нангини коррупсия мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллиф дар зимни номбар намудани якҷанд санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи қонунгузори миллий ва байналмилалӣ оид ба ин мавзӯ, махсусан «Стратегияи муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013 – 2020» ва амалкарди онҳоро дар кишвар таҳлил намуда, бештар ба масъалаи омили ахлоқии падидаи мазкур таваҷҷуҳ намуда, ба таври мухтасар нақӯҳиши ришвагирию ришвадиҳиро бо овардани мисолҳои мушаххас аз осори классикони адабиёти тоҷику форс ва аҳодису фармудаҳои Паёмбари ислом(с) ва ояҳои Қуръони азимушшаън бозгӯ намудааст.

***Вожаҳои калидӣ:** коррупсия, зуҳуроти номатлуб, неруи ақл, навъи башар, санади меъёрии ҳуқуқӣ, қонунгузори миллий, татбиқи нишондод, ҷомеаи шаҳрвандӣ, назорати қатъӣ, шаффофият, омили ахлоқӣ, алтруизм, шарму ҳаё, арзишҳои фитрӣ, воситаи муқтадир*

МОРАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ В ПРЕДОТВРАЩЕНИИ КОРРУПЦИОННЫХ РИСКОВ

Мухторов Зайниддин Мухторович – доктор филологических наук, директор научно-исследовательского института государственного управления и государственной службы Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992 32) 2289151. E-mail: pazhuhishgoh.did@mail.ru

В статье рассматривается коррупция как негативное явление, которое представляет серьёзную угрозу существованию государства и духовному благополучию общества. Автор, перечисляя несколько нормативно-правовых актов в сфере национального и международного законодательства по данному вопросу, в частности “Стратегию противостояния коррупции в Республике Таджикистан на 2013-2020 г.г.” анализирует их действие в стране, обращает внимание на морально -

этический фактор данного явления, приводя конкретные примеры из произведений классиков таджикско-персидской литературы, хадисов Пророка ислама (д) и соответствующих фрагментов из Священной книги Коран, осуждающих коррупцию как неблагоприятный акт.

Ключевые слова: коррупция, неподобающий поступок, сила разума, человечество, нормативно-правовой акт, национальное законодательство, применение указания, гражданское общество, радикальный контроль, прозрачность, моральный фактор, альтруизм, стыд, врождённая ценность, мощное средство

MORAL VALUES AND THEIR ROLE IN PREVENTION OF CORRUPTION RISKS

Mukhtorov Zainiddin Mukhtorovich - Doctor of Philology, Director of the Research Institute of Public Administration and Public Service of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: (+992 32) 2289151. E-mail: pazhuhishgoh.did@mail.ru

The article considers corruption as a negative phenomenon, which represents a serious threat to the existence of the state and the spiritual well-being of society. The author, listing several normative and legal acts in the sphere of national and international legislation on this issue, in particular, "The Strategy for Confronting Corruption in the Republic of Tajikistan for 2013-2020" analyzes their action in the country, draws attention to the moral phenomena, citing specific examples from the works of the classics of Tajik-Persian literature, the hadith of the Prophet of Islam (e), and the corresponding fragments from the Qur'anic Holy Book, condemning corruption as an unseemly act.

Keywords: corruption, inappropriate action, the power of reason, humanity, normative legal act, national legislation, application of instruction, civil society, radical control, transparency, moral factor, altruism, shame, innate value, powerful remedy

Аз аҳди қадим сараввал инсон худро бо таъя бар арзишҳои муайяни ахлоқиву маънавӣ шинохт ва минбаъд низ барои таъаввули арзишҳои муайян талош варзид ва бо шарофати ин талошҳо ӯ ба ҳаде расид, ки ашрафи махлуқот эътироф гардид. Албатта, дар ин нукта наметавон шак овард, зеро навъи башар ашрафи махлуқот буда ва ӯ имрӯз бо нуруи ақлу заковати худ симои сайёраро дигаргун кардааст, ҳатто аз фазои замин ҳам берун рафта, ба равандҳои табиат низ таъсиргузор шудааст.

Инсон ё ба истилоҳи зистшиносон “ҳомо сапиенс” бо вучуди тамоми комёбиҳояш ба баъзе тангноҳое низ рӯёрӯӣ аст, ки бештари онҳоро дар натиҷаи безҳтиётӣ ва зиёдаравӣ ҳуди ӯ ба миён овардааст. Дар миёни тамоми ин мушкилоти ҷонкоҳу миёнфишор ва тазйиковару пургирех, ки дар пайи ҳалли онҳо тамоми башарият талош дорад, амалҳои номатлуби коррупсионӣ низ ҷойгоҳеро касб кардааст. Ин намуди ҷинойт ба мисоли хафақон ва дарди ҷонгудоз ҳам ба ҷисму тан ва ҳам ба руҳу равони инсонҳо латмаву зарбаҳои муҳлик мезанад. Ин як намуди маҳсуси бемориест, ки ҳам ба тоифаи гирифтӣ ва ҳам ба одамони бегуноҳ, ба тифлони маъсуму ба дардмандон, бечорагону ниёзмандон низ зарари ҷуброннопазир мерасонад, ба мушкилиҳои мавҷуда садҳо мушкилиҳои дигарро зам мекунад. Маҳз барои пешгирии ҷунин зуҳуроти номатлуб Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 июли соли 1999 №1262 «Дар бораи тадбирҳои иловагии пурзӯр намудани мубориза бар зидди ҷинойткорӣ дар соҳаи иқтисод ва коррупсия (ришвахурӣ)», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» аз 10 декабри соли 1999, ва баъдан 25 июли соли 2005 қонуни мазкур бо назардошти уҳдадорӣ байналмилалӣ дар таҳрири нав қабул карда шуд.

Дар ин росто Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чораву тадбирҳои саривақтӣ андешида, ҳамкориҳои судманди байналмилалиро роҳандозӣ намуд ва дар сатҳи байналмилалӣ яке аз ҳуҷҷатҳои асосӣ ва муҳими ҳуқуқиро, ки «Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид бар зидди коррупсия» ном дорад, аз 25 сентябри соли 2006 ба имзо расонид [3].

Иқдоми дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади тақвият бахшидан ба раванди мубориза бо ҷинойтҳои коррупсионӣ ва ҳамчунин татбиқи нишондоди «Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид бар зидди коррупсия» қабули ду стратегияи муҳим ва таъсиси Шӯрои миллии муқовимат ба коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Зикри ин нукта муҳим аст, ки аввалан, “Стратегияи мубориза бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008 – 2012» (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.01.08. № 34) ва соняан, бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 декабри соли 2010 ба роҳ мондани фаъолияти Шӯрои миллии муқовимат ба коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақоми умумимиллии машваратӣ, мутобиқсозандаи фаъолияти мақомоти давлатӣ ва ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ буда, солисан, қабул ва татбиқи «Стратегияи муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013 – 2020» (Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.08.13 № 1504) иқдоми муҳим дар ин самт доништа мешавад [8]. Стратегияи барои солҳои 2008 – 2012 қабулгардида, асосан барои таҳкими яке аз самтҳои муҳимтарини ақсуламал бо коррупсия бо роҳи такмили заминаҳои ҳуқуқӣ буд, ки мақомот ва соҳаҳои дахлдор ҳадафҳои асосии ин стратегияро татбиқ намуданд. Заминаҳои ҳуқуқӣ ва умуман низоми роҳандозии меъёрҳои ҳуқуқӣ дар марҳилаи зарурӣ муваффақона таҳия гардида, мавриди амал қарор гирифт. Дар ин росто

зарурати дигар ба миён омад, ки он асосан ба таҳкимбахшии низоми ҳуқуқӣ ва татбиқи самарабахши санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бояд мусоидат намояд. Дар баробари роияи қонунҳои амалкунанда барои ҳар як хизматчиӣ давлатӣ, барои шаҳрванд ва умуман инсон арзишҳои ахлоқие заруранд, ки шахс тавонад бо ёрии онҳо рафторҳои худро дар низоми муносибатҳои иҷтимоӣ ба таври муназзаму роҳвор танзим ва назорат карда тавонад. Агар бевосита ба самти фаъолияти хизматчиёни давлатӣ тавачҷуҳ намоём, фишангҳои танзими поквичдонии хизматчиёни давлатӣ ба ду дастаи назорат тасниф мешавад:

1. Назорати беруна - қонун ва меъёрҳои ҳуқуқӣ, меъёрҳои этикаи касбӣ, қоидаҳои ташкили фаъолият ва тартиботи дохилӣ.

2. Назорати ботинӣ - эътиқоди маънавӣ, эътимод ва боварии ботинии фард, арзишҳои шахсӣ ва касбӣ.

Назорати ботинӣ ба сатҳи инкишофи фарҳангию маънавии инсон ва ҳамчунин ҷомеа ва атрофиёни шахс вобаста аст.

Бинобар ин, тақвияти ҷанбаҳои ахлоқии муносиботи иҷтимоӣ дар садри ҳадафу вазифаҳо ва принципҳои асосии «Стратегияи муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013 – 2020» ба таври махсус қайд карда шудааст [8]. Чунончи, аз ҳадафҳои стратегияи мазкур бармеояд, ки нуктаҳои ҷудоғона ба масъалаҳои таҳкими арзишҳои ахлоқӣ марбут аст:

- мусоидати бевосита дар амали намудани Стратегияи миллии рушд;¹
- татбиқи давра ба давраи тақмили сиёсати зиддикоррупсионӣ;
- устувор намудани боварии мардум ба давлат, иштироки васеи аҳли ҷомеа дар идоракунии давлатӣ ба ҳайси ҷонибдори ислоҳоти давлатӣ;
- баланд бардоштани эътимоди шаҳрвандон ба фаъолияти сохторҳои давлатӣ.

Дар баробари ин, дар вазифаҳои Стратегияи мазкур низ нуктаҳои дахлдор ҷой дода шудаанд:

- тақмили заминаи ҳуқуқӣ ва ниҳодӣ оид ба пешгирӣ, ошкор ва садди роҳ шудан ба ҳуқуқвайронкунии коррупсионӣ, тақмили шаклҳо, методҳо, воситаҳои муқовимат ба коррупсия;
- ҳамкорӣ бо сохторҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ;
- таъмини иҷрои меъёрҳои рафтори зиддикоррупсионӣ аз тарафи аҳли ҷомеа, аз ҷумла дар мавридҳои зарурӣ татбиқи намудани чораҳои маҷбуросозӣ мувофиқи қонунгузори амалкунанда;

¹ Стратегияи миллии рушд: афзалиятҳои асосии рушди кишвар баъди соли 2015, ки ба татбиқи онҳо идеологияи иқтисодӣ, принципҳои заминавӣ ва маҷмӯи тадбирҳои дар СМР-2030 инъикосёфта равона шудаанд, муайян карда шаванд. Ба чунин афзалиятҳо шомиланд: (1) маориф; (2) тандурустӣ; (3) шуғл; (4) нобаробарӣ; (5) мубориза бар зидди коррупсия; (6) таъмини амнияти озуқаворӣ ва ғизо; (7) идоракунии самаранок; (8) ҳифзи иҷтимоии аҳоли; (9) пешгирии низои эҳтимолӣ; (10) амнияти энергетикӣ, экология ва идоракунии равандҳои демографӣ (Қарори Ҳукумати ҶТ аз 01.10.16, №392).

- муомилоти молиявӣ, аҳдҳои тичоратӣ, сармоягузориҳо ва корҳои оммавӣ бояд танзим ва идоракунанд бошанд, яъне зери назорати қатъии давлатию ҷамъиятӣ ва шаффоф бошанд, расмиёти танзимкунандаи онҳо содда гардонида шуда, фароҳам овардани шароити мусоид ва имтиёзнок барои ба Тоҷикистон ворид шудани сармояву амалиёти молиявӣ, дороиҳо ва таҷҳизоти муосир.

Дар маҷмӯи усули (принсипҳои) асосии ҷорӣ намудани Стратегияи нуктаҳои муҳими марбут ба таҳкими арзишҳои ахлоқӣ дар ҷаридандаанд:

- волоияти қонун, баробарии ҳама дар назди қонун, решақанқунии дафтрасолорӣ;

- покнатӣ, шаффофият ва ҳисоботдиҳӣ – Стратегия ба манфиати умумии ҳамаи шаҳрвандон, муассасаҳо ва ташкилот ҷорӣ карда шавад ва амалисозии он бояд дар ҳамаи марҳилаҳо шаффоф ва ҳисоботдиҳанда бошад;

- озодии суҳан;

- ҳамкориҳои (шарикӣ) давлат ва баҳши хусусӣ ва «баровардани тичорат аз иқтисодиёти соягӣ (махуф)», бо ҷомеаи шаҳрвандӣ, аз ҷумла ташкилоти ғайриҳукуматӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ.

Бинобар ин таблиғ, таҳким ва татбиқи меъёрҳои ахлоқӣ барои ба минбаъда татбиқи намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз вазифаҳои муҳими тамоми аҳли ҷомеа, ҳам хизматчиёни давлатӣ ва ҳам мутахассисону кормандон, олимону руҳониён ба шумор меравад. Ин вабои даҳшатафканро метавон танҳо бо муборизаи муштарак ва дастаҷамъона аз миён бурд. Барои мардуми мо аз қадимулайём суҳанони пурарзиш, афқору андешаҳои пурҳикмати ниёгонамон ба мерос расидааст, ки ҳамеша ришваю пора ва ҳамагуна амалҳои коррупсиониро қотеона маҳкум менамояд.

Маъниро аз фармудаҳои ҳазрати Расули акрам Муҳаммад (с) овардаанд, ки «ҳар пора гӯшт ва ҳатто ҳар тори мӯй, ки дар тани мо аз роҳи нопок хӯрдан нумӯ карда бошад, он сазовори оташи дӯзах аст».

Дар баробари ин ҳама, ришва ва ҳамчунин пора ба қатори 10 гуноҳи қабира мансуб доништа мешавад, ки ин ҳама гуноҳҳо нобахшиданист. Яъне дар мазҳаби Имоми Аъзам дар баробари ливотат, шурби ҳамр, ширк, дуздӣ, зино, қатли муслим, сеҳр, рибо ва тухмат ҳамчунин ришва низ аз гуноҳони қабира аст.

Дар асари адиби итолиёӣ Данте Алигери “Мазҳакаи Илоҳӣ”, ки асосан дар пайравии адиби маъруфи классикии тоҷику форс Ҳаким Санои Фазнавӣ “Сайр-ул-ибод илал миод” таълиф шудааст, мавқеи ришватхорон зинаҳои поинтарин, яъне жарфои 5-уми қабати 8-уми ҷаҳаннам аст [2].

Дар ояи 188 сураи Бақара дар Қуръони азимушшаън омадааст, ки «Амволи якдигарро ба ношоиста маҳуред (ҳамчун ришва, рибо, ғасб ва дуздӣ) ва ба ҳокимон амволи худро марасонед, то ба он сабаб амволи гурӯҳе дигарро ба ноҳақ (ба ситам) бихуред. Ва шумо худ медонед» [4]. Ҳамчунин маънии баргирифта аст аз суҳанони Паёмбар (с): «Лаънати

Худост ба ришвагиранда, ришвадиҳанда ва касе, ки дар миёнаи ин ду нафар рафтуо намуда, онхоро ба ришва гирифтани ришва додан водор месозад».

Дар «Ахлоки Муҳсинӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ дар шартҳои кулли вазорату амалдорӣ ва одоби он нуздаҳ нукта оварда мешавад, ки понздаҳуми он чунин аст: "...Понздаҳум, ришват нагирад - то касе ришват аз дигаре наситонад натавонад, ки ба дигаре ришват бидиҳад ва амалдор ба ришват фирефта шавад, чун ришват гирифтани ришват додан ва ҳатто сутудану монеъ нашудан аз ришват низ ҳаром аст. Ва дигар ин ки ришватгиранда забони ришватдиҳанда мебошад ва забуниву сарафкандагӣ муносиби амалдорон нест» [9, 67]. Дар забони мардум низ мақоле маъруф аст, ки мегӯянд: "Даҳони хӯрда- шарманда". Ҳамчунин Саъдии бузургвор фармудааст:

Бигӯ он чи донӣ, ки ҳақ гуфта бех,
На ришват ситону на ришват бидех.

Ва ё дар ҷойи дигар шоир мегӯяд:

Қозӣ чу ба ришват бихӯрад панҷ хиёр,
Собит кунад аз баҳри ту даҳ харбузозор.

Бинобар ин яке аз шартҳои муҳим ба роҳ мондани фазои комилан солими оmodасозии мутахассисони соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллӣ доништа мешавад, ки барои таҳаввули арзишҳои баланди ахлоқии онҳо мусоидат намояд ва дар онҳо арзишҳои инсондӯстӣ, эҳтиром ба дигарон, арзишҳои навбӯстиро ташаккул ва рушд диҳад. Агар ба таври мушаххастар таваҷҷуҳ намоем, дар инсонҳо мавҷуд будани якчанд хислати муҳим шартӣ асосии пешгирии зуҳуроти коррупсионӣ ва ҳар гуна амалҳои бар он марбут мегардад. Яке аз чунин хислатҳо имрӯз дар илми муосир таҳти мафҳуми "алтруизм" (навбӯстӣ) маъруф аст, ки асосан фарзияи олими аврупоӣ Огюст Конт мебошад ва бар он маънӣ аст, ки инсон ба хотири дигарон ва барои дигарон бидуни ҳеҷ ҳадафу ғараз талош мекунад [1, 43]. Яъне мо бисёр инсонҳоро медонем, ки барои хотири дигарон ранҷ мебаранд, ғами дигаронро меҳӯранд ва чунин инсонҳо ҳамеша ба хотири дигарон аз худҳои худ худпарастӣ, эгоизм дурӣ мечӯянд худдорӣ мекунанд. Дар муқобили ҳамон инсонҳои худхоҳу манфиатҷӯӣ ва банди ҳавову нафси аммораи худ, ин ашхос камтар гирифтори ришватхорӣ ва тамаъкорӣ мешаванд. Чунин андешаҳои воло ҳанӯз садсолаҳо қабл дар гуфтаҳои гузаштагони мо басо ба таври ҷолибу ҷаззоб қайд шудааст, ки байти Шайх Саъдӣ мисоли як хӯшаи Парвин аз осмони ин афкор аст, ки мефармояд:

Ман аз бенавоӣ наям рӯйзард,
Ғами бенавоён рухам зард кард.

Ва ё абёти маъруфу оламшумули Саъдӣ:

Бани одам аъзои як пайкаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд.
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.

Ин гуна андеша ва арзиши эътибор ба ҳамзоди худ, яъне ҳисси навъпарастӣ, риояи хотири ҳамдигар, яъне барои дигарон талош қардан дар инсон аз овони хурдсолӣ ба мушоҳида мерасад, вале аз чӣ бошад, ки ин арзишҳои фитрӣ бо мурури замон дар фитрати мо ба чойи тақомул, баръакс қоҳиш меёбад.

Барои хизматчиёни давлатӣ ҳисси масъулият ва поси хотири дигарон, хотиргарой нисбат ба мардуми оддӣ, хотирбинии ниёзмандону бечорагон ва умуман инсонгарой як рисолати баргузидаи онҳо бояд бошад.

Агар ҳамин гуна хислатҳои хоксорӣ, содазистӣ, порсой, камниёзӣ ва қаноатпешагӣ аз хурдсолӣ рушд кунад, ҳатман моро як фарди муваффақ ва соҳибрисолат хоҳад сохт, ки рисолати аслии инсонии худро ба таври арзандаву шоиста адо хоҳем кард. Ҳазрати Расули Ақрам (с) фармуданд, ки тифлақонро барои се хислаташон беш аз ҳама дӯст медорам: аввалан, ки кина надоранд, бо ҳамдигар агар қангу пархош кунанд ҳам боз ҳамдигарро мебахшанду бо ҳам зуд сулҳ мекунанд ва ночӯриҳоро фаромӯш месозанд, дувум: хокро дӯст медоранд, бо хок бозӣ мекунанд ва худ хоксору хокниҳоданд, аз кибр ҳеч хабаре надоранд, сеюм: ба моли дунё ҳавас надоранд ва агар ба дасташон ҳазинаи зару зеварро ҳам ки бидиҳӣ, ба он дил намебанданд ва моли дунёро танҳо чун василаи бозӣ мешиносанд.

Дуюмин хислат ва арзиши муҳим, ки дар фитрати инсонҳо барои худдорӣ аз ҷиноёт ва аъмоли номатлуби коррупсионӣ омили тавоно будан метавонад ин доштани шарму ҳаё ва азоби вичдон аст. Омили пешгирии ришва, аввалтар аз ҳама, ҳаё ва шарм аз нақӯҳиши мардум ва тарс аз оқибати аъмоли ношоиста аст ва ҳар фарде, ки даст ба гирифтани ришваву пора мезанад, аз ин хислатҳои неки инсонӣ бархӯрдор нест. Бузургон андар ин маврид ба дурустӣ фармудаанд:

Ҳаё бояд, ки дорад одамизод,
Ки лаънат бар вучуди беҳаё бод.

Маъмулан, шарму ҳаё се сифати арзишмандро барои мо эҳдо месозад: аввалан ҳифзи покизагӣ, озодиву озодагӣ; дувум тарс аз нақӯҳиши мардум; сеюм риққат аз вичдони худ. Дар ин росто агар бигӯем, ки инсонии боҳаё вичдони пок ҳам дорад, иштибоҳ нахоҳем кард ва оташи вичдон сӯзандатарин оташ аст, азоби вичдон нишонаи кучаки азоби ҷаҳаннам аст.

Ҳаё шарти муқаддамтарини имондорӣ аст ва метавон гуфт, ки ҳаё кутби имони башарист. Зеро ҳаё ҳамеша бар мафоди дигарон аст ва барои дигарон аст, аз ин хотир ҳаё ғаризаи пойдории насли башар аст. Ҳаё ҳифзи исмату иффат дар ҳуди инсон аст. Ҳаё моҳияти инсон будан ва дорои арзишҳои воло буданро нишон медиҳад. Ҳаё шуморо агар шухратманд насозад ҳам, ҳатман шарафманд месозад. Ҳамчунин аз ҳаё се арзиши дигар зуҳур мекунад: **накӯӣ, порсой, ростӣ**. Баъзе аз мардумон бар он назаранд, ки ин ғаризаи ирсист ва ҳаёро низ бо алтруизм (навъпарастӣ) рабт медиҳанд.

Нуктаи дигари баҳснок низ ҳаст, ки ҳаё, маъмулан бар мардон хос нест ва он бештар бояд ба занон иртибот дошта бошад. Аммо метавон инро ба таври комилан баръакс низ баррасӣ намуд. Зеро аз хонаводаи марди боҳаё фарзандони боҳаё ва аҳлу аёли боҳаё ба чома мебароянд. Мардуми боҳаё рукни адолати иҷтимоӣ ва пояи чомаи солим дониста мешавад. Агар бихоҳем, ки дар чома ду амали нопок ва нопазируфтани, яқум ҳаромхорӣ ба воситаи рибою ришват ва фоҳишагӣ аз миён биравад, қабл аз ҳама мардони боҳаё, чавонмардони боҳаёро тарбият намоем. Барои ин андеша далелест аз зиндагии Анӯшервони Одил, ки дар ҳарамсарояш нагузошт, то гули нарғисро гузоранд ва чун сабаб пурсиданд, хандиду бо сурхрӯӣ чавоб дод, ки гули нарғис шабеҳи чашм аст ва аз ин хотир дар ҳарамсаро аз он шарм мекунам, ки гӯйё чашми бегонае ҳангоми тағйири либос ва ё хоби нохудоғоҳонаам ба сӯйи ман бошад.

Бинобар ин интихоби мутахассисони дорои чунин арзишҳои баланди ахлоқӣ, дорои чунин хислату фазилатҳо дар идораву муассисаҳо ва мақомоти гуногуни давлатӣ яке аз шартҳои муҳимтарини таъмини шаффофият, риояи волоияти қонун, роҳандозии арзишҳои шоистасолориву мардумсолорӣ, эҳтироми мардум ва чома, танзими муносибатҳои иҷтимоӣ ва таъмини фазои солими қору фаъолият хоҳад буд. Агар аз хурдсолӣ ва дар овони чавонӣ дар фитрати инсон ин арзишҳо ва махсусан ҳаё ва ҳичолат аз накӯҳиши мардум, вичдон ва ростӣ рушду нумӯ накунад, минбаъд ҳаргиз ин арзишҳо ба дурустӣ дар фитрати инсон пайдо нахоҳанд шуд. Маҳз ҳамин ҳисси ҳичолат ва ҳаё нафси аммораи инсонро аз зиёдаравӣ бозмедорад ва бояд махсусан қайд намоем, ки ниғаҳ доштани нафси аммора ва саркаш дар синни хурдсоливу чавонӣ зарур аст, зеро он ба мисоли морест, ки баъдан дар солмандӣ аждаҳо мешавад. Маънӣ аз ҳадиси дигари пайғамбари мо (с) ин аст, ки ҳатто «ҳада гирифтани ҳоқиму амалдорон пазируфтани нест, коре зишт аст ва ришват қабул кардани қозӣ куфр аст». Дар ин маънӣ Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ низ фармудааст:

Чун диҳад қозӣ ба дил ришват қарор,
Кай шиносад золим аз мазлуми зор.

Мо имрӯз вазифадорем, ки дар ин чода бештар талош варзем, зеро мо созандагони ҷомеаи нави ватани худро ба камол мерасонем, ҳарчанд ки гоҳо хоҳу ноҳоҳ аз забоне мешунавӣ, ки амалҳои коррупсионӣ ба мисоли вабои фарогир ва бемории музмину муҳлик аст ва талоши давои он камнатича хоҳад буд, ки ҳатто барои тақвияти ин фикрашон меғунд:

Заҳмат чӣ мекашӣ пайи дармони мо табиб,
Мо беҳ намешавему ту бадном мешавӣ.

Шунидани ин гуна суҳанон басо дарднок ва бечорасоз аст, аммо мо бояд ҳамеша дар талош бошем, вагарна ҳам худ, ҳам ояндаи худ ва ҳам ояндаи насли навро низ хоҳем бохт. Гузашта аз ин, ниёғони мо ҳамчуни фармудаанд, ки агар аз тарафи амалдорон ҷурми ришватситонӣ бештар шавад, уламоро зарур аст, ки эшонро аз тариқи ҳидоят ва пешниҳоди афкору андешаҳои мутаносиб аз ин роҳ боздоранд. Дар ин сурат аз ҳама нуктаи дардноку хатарнок он аст, агар аҳли илм аз ин беморӣ сироят ёбад, аз кучо илочи ин бемориро дарёфтани имконпазир мешавад? Мутаассифона, дар ин ҳолат ҳама гуна пешрафт ва умедворӣ метавонад аз байн бардошта шавад, зеро аҳли илм, ки вазифаашон дақиқ кардани нофаҳмиҳо, рӯнамо кардани муаммоҳо ва кушодани гиреҳҳо аст, ба мисоли чашми тарозу ва таҳқиқкунандаву шиносандагони ҷавҳари адолату ҳақиқатанд. Ба ҷуз камтарин истисноҳо бар уламо ҳаққи иштибоҳ дода намешавад ва эшон набояд иштибоҳ кунанд, чун агар донанд, ки корашон ва талошашон дар илм бар иштибоҳ мувоҷеҳ аст, қатъан аз чунин аъмол даст кашанд. Бадбахтона, имрӯзҳо на фақат иштибоҳ, балки дониставу ғаразнок ба хотири дарёфти маоши бештар ва ишғоли ин ё он вазифа афроде аз минбари илм истифода мекунанд, ки ин гуна рафторро ҳам як амали коррупсионӣ шинохтан мумкин аст, чун пас аз соҳиб шудан ба дараҷаи илмӣ ин афрод ба дарёфти маоши бештар муваффақ мешаванд ва солҳои сол аз ҳисоби байтулмол, заҳмати мардуму ҷомеа ва бучети давлат ба онҳо маблағҳои хангуфт пардохт мешаванд. Тасаввур кардан мумкин аст, ки агар сад нафар дар риштаи илм бо чунин роҳу равиш ба маоши баланд расида бошанд ва пардохти маоши онҳо агар 2-3 даҳсола идома ёбад, чӣ қадар ҷомеа зарари молиявӣ мебинад ва чӣ мушкилиҳои мавҷудаи дигар ҳалли худро намеёбанд. Ин зуҳуротро боз як намуди дигари ҷиноятҳои коррупсионӣ ва самти нави амалҳои коррупсионӣ номидан мумкин аст, ки метавонад барои ҷомеа хатари бештаре ба миён оварад.

Маъмулан, илм бояд имтиёзи набошад, илм аслан бояд фидокорӣ бошад. Ҳеҷ набошад, барои дараҷаҳои илмӣ ва дипломҳои зармукова танҳо дар доираи фаъолияти вобаста ба самти дахлдори илм ва муассисаҳои илмию таълимӣ имтиёз дар маош ва имтиёз дар ишғоли ваифа дода шаваду бас ва чунин тартиби имтиёздихӣ низ мавридҳои истисноӣ дошта бошад. Шартӣ дигар ин аст, ки илм ва пажӯҳишҳои илмӣ комилан

соҳавӣ бошанд, яъне агар шахс дар риштаи таърих соҳибтахассус бошад, пас ӯ бигзор дар ҳамон риштаи худ барои дарёфти дараҷаи илмӣ талош варзад, на дар риштаҳое ба монанди сиёсатшиносӣ, педагогика ва амсоли ин соҳибдараҷа бошанд, чун ин риштаҳоро низ мутахассисони соҳибтахассус бояд рушд диҳанд, на дигарон.

Мо ҳам дар назди гузаштагону бузургворони худ, дар назди имрӯзиён ва ояндагон низ барои пос доштан ва ба таври арзанда идома додани мероси гаронбаҳои миллии худ, ки арзишҳои бемисли башарӣ ва ба сифати як кудрати бузурги бархамдиҳандаи ҷинойт ва зухуроти коррупсионӣ муаррифӣ мешаванд, масъулияти комил дорем. Дар ҳақиқат кори камаршикану душвар аст. Зеро, агар насле бад-ин вабо гирифта аст, камтарин афрод аз миёни эшон сиҳатманд мешавад ва ин афродро ҳам дарёфтани берун кашидан аз ин гирдоби бало ба душворӣ даст медиҳад. Маҳз барои ҳамин дар ин гуна ҷинойти шармоварона масъалаи мубрам масъалаи начоти наслҳо аст ва ояндагон ба наслҳо яқсон баҳо медиҳанд, зеро ҳар яки мо барои эътибори худ ва миллату мардуми худ, барои покизагии аҳду даврони худ бояд талош варзем, сахм гузорем ва масъул бошем. Бинобар ин, баъзан кас ба чунин фикрҳои низ мерасад, ки барои илочи ин беморӣ мумкин аст, ки наслҳо бохта шаванд ва агар насле аз ин беморӣ сироят ёфта бошад, давои он басо душвор ва басо қурбониталаб аст. Зеро агар меъёрҳои ахлоқӣ ва меъёрҳои ҳуқуқии даврони муосир низ натавонанд илочи ин дардро созанд, пас зарурати татбиқи шадидтарин ҷазоҳо, тавонотарин механизмҳои маҷбуркунӣ шояд пеш ояд. Роиҷ будан ва ё роиҷ набудани татбиқи ин гуна ҷазоҳо ва механизмҳои шадиди маҷбуркуниро, албатта, ҷомеа худ метавонад матраҳ созад. Умуман, арзишҳои ахлоқӣ воситаи муқтадир ва шикастнопазири танзими муносибатҳои иҷтимоӣ доништа мешаванд ва ҳатто мукамалтарин қонун бидуни арзишҳои ахлоқӣ дар ниғадошти ҷомеаи солим қодир нест. Ҳар гуна фасод дар ҷомеаи башарӣ бе ҳеҷ шакку тардид аз касоди ахлоқ сарчашма мегирад. Беҳуда намегӯянд, ки ҳама гуна асрор замоне аёну ошкор мешавад ва ҳар яки мо барои ҳар гуна аъмол замоне посух хоҳем гуфт.

Бинобар ин мо насле ҳастем, ки дар марҳилаи сарнавиштсоз қарор дорем ва танҳо ҳамин Стратегияи миллии рушд бо нишондоди ҳамон даҳ самти афзалиятнок, ки яке аз он аз байн бурдани коррупсия дар ҷомеа аст, барои мо як аҳднома ва як имтиҳони бузург доништа мешавад, ки то соли 2030 тибқи ин аҳднома бояд дар ҷомеаи ин зухуроти номатлубро бо номи ҷинойтҳои коррупсионӣ бо тамоми иқтисоду имкон ва тавонмандии худ аз байн бубарем, решаҳои онро пок созем ва дар назди ояндагон ному эътибори арзандаву сазовори худро ниғаҳ доштан тавонем.

Адабиёт

1. Большой психологический словарь. Сост. Мещеряков Б., Зинченко В. – М.: Олма-пресс. 2004. – 642 с.

2. Данте Алигъери. Божественная комедия. Перевод М.Лозинского. - М.: Правда, 1982. - 297 с.
3. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции. Резолюция 58/4 Генеральной Ассамблеи от 31 октября 2003 года // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption
4. Куръони карим. Тарҷума ба забони тоҷикӣ ва тавзеҳот. – Душанбе, 2007. – 634 с.
5. Сайид Бурҳониддини Бузургмехр. Аҳвол ва осори Ҳазрати Имоми Аъзам Абӯҳанифа (р). – Душанбе, 2008. – 398 с.
6. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01.10.2016, № 392). – Душанбе, 2016. - 106 с.
7. Стратегияи муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013 – 2020. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.08.2013, №1504). – Душанбе, 2013. – 64 с.
8. Хусайн Воизи Кошифӣ. Футувватномаи Султонӣ. Ахлоқи Мухсинӣ. Рисолаи Ҳотамия. – Душанбе: “Адиб, ”1991.- 320 с.

МЕХАНИЗМҲОИ МИЛЛИИ ТАЪМИНИ БАРОБАРҲУҚУҚИИ МАРДОНУ ЗАНОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Хидирзода Махфират Умар – доктори илмҳои фалсафа, профессор, сарҳодими илмии шуъбаи сиёсатишиносии Пажӯҳишигоҳи фалсафа, сиёсатишиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АИ ҶТ, 734005, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33, тел.:(+992) 918 639 754, e-mail: makhfirat@mail.ru

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти таъмини баробарҳуқуқии мардону занон механизмҳои миллиро бо дарназардошти хусусиятҳои миллию фарҳангӣ ва иҷтимоӣ амалӣ намуда, дар ин самт дастовардҳои муайянро соҳиб гаштааст. Дар ин раванд таъмини заминаи меъёрии ҳуқуқӣ, ки ҷанбаи дохилӣ ва хоричӣ дорад, такмили заминаҳои ниҳодӣ, ки ҷанбаи давлатӣ ва ғайридавлатӣ дорад, пешбурди методҳои фаъолияти ҳамоҳанг, ки татбиқи ҳамгирой ва ҳамоҳангии фаъолияти ниҳодҳои гуногунро дар ин самт таъмин менамояд, ҳамчун механизмҳои милли маънидод гашта, ифодакунандаи воқеияти имрӯзаи самаранокии татбиқи чунин сиёсат дар кишвар мебошад.

Вожаҳои калидӣ: *механизми милли, баробарҳуқуқӣ, самаранокии сиёсат, заминаи меъёрии ҳуқуқӣ, ҳамоҳангии фаъолият, масъалаҳои гендерӣ, амалисозии самаранок, чораҳои мушаххас, кафолати давлатӣ, ҷимояи манфиат, механизми ниҳодӣ, ҷисоботи милли.*

НАЦИОНАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАВНОПРАВИА МУЖЧИН И ЖЕНЩИН В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Хидирзода Махфират Умар - доктор философских наук, профессор, главный научный сотрудник отдела политологии Института философии, политологии и права имени А.Богоутдинова АН РТ, 734003, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33, тел.: (+992) 918 639 754, e-mail: makhfirat@mail.ru

Республика Таджикистан реализует национальные механизмы в сфере обеспечения равноправия мужчин и женщин с учетом национально-культурных и социальных особенностей. В этом процессе обеспечение нормативной правовой основы, которое имеет внутренние и внешние аспекты, совершенствование институциональных основ, имеющее государственные и общественные аспекты и реализация координированной деятельности в этом направлении, определяются как национальные механизмы, отражающие нынешнюю реальность эффективной реализации гендерной политики в стране.

Ключевые слова: *национальный механизм, равноправие, эффективность политики, нормативно-правовая база, координация деятельности, гендерный вопрос, эффективное применение, конкретная мера, государственная гарантия, защита интересов, институциональный механизм, национальный отчет*

NATIONAL MECHANISMS FOR ENSURING EQUALITY OF MEN AND WOMEN IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Khidirzoda Makhfirat Umar - Doctor of Philosophy, Professor, Chief Researcher of the Department of Political Science of the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bahovaddinov of the RT, 734003, Dushanbe, Rudaki Ave., 33, tel.: (+992) 918 639 754, e-mail: makhfirat@mail.ru

The Republic of Tajikistan implements national mechanisms in the sphere of ensuring equality of men and women, taking into account national-cultural and social characteristics. In this process, the provision of a normative legal framework that has internal and external aspects, the improvement of the institutional framework, which has state and public aspects and the implementation of coordinated activities in this direction, are defined as national mechanisms reflecting the current reality of effective implementation of gender policy in the country.

Keywords: *national mechanism, equality, policy effectiveness, regulatory framework, coordination of activities, gender issue, effective application, concrete measure, state guarantee, protection of interests, institutional mechanism, national report*

Масъалаи таъмини баробархуқуқи мардону занон дар ҷомеа яке аз масъалаҳои муҳимме мебошад, ки аз ҷанбаҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва таърихӣ фарҳангӣ бархӯрдор буда, тӯли асрҳо мавриди баррасию омӯзиш қарор дорад. Оид ба масъалаи мазкур то кунун, дахҳо ва садҳо назарияҳои ба миён омадаанд, ки бахше аз онҳо ба масъалаи ҷаҳониҳои иҷтимоӣ занон назари мусбат дошта, қисми дигар ҷонибдори мавқеи суннатӣ онҳо дар оила ва ҷомеа боқӣ мемонанд. Ҳамин аст, ки масъалаҳои гендерӣ ҳамчун проблемаҳои меҳварӣ дар кулли санадҳои дохилӣ ва байналмилалӣ кишварҳо боқӣ монда, ҳалли онро ба масъалаи таъмини рушди иқтисодӣ иҷтимоӣ кишварҳо хос дониста мешавад.

Лозим ба ёдоварист, ки рушди ҷомеа ва раванди татбиқи дигаргуниҳои иҷтимоӣ тақозо менамоянд, ки масъалаи баробархуқуқи ва таъмини имкониятҳои баробари ҷинсҳо бояд ҳаллу фасл гардида, ифодагари воқеияти иҷтимоӣ мавҷуда бошанд. Чуноне ки муҳаққиқи сиёсатшинос тоҷик Идиев Х. қайд намудааст, «Талаботҳои одамон дигаргун мешаванд, аз ҷумла тасаввуротҳо дар бораи озодӣ инсон ҳам вобаста ба рушди

тафаккури инсон ва ҷаҳонфаҳмии ӯ тағйир меёбанд». Маҳз аз ҳамин сабаб, дар раванди рушди доимӣ қарор гирифтани масъалаҳои мазкур метавонанд қадами ҷиддие дар самти шикасти қолабҳо ва пешравиҳои минбаъда гарданд. Зеро нақши омилҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ низ метавонад дар ин раванд ҳалқунанда бошад. Вобаста ба масъалаи мазкур ҷомеашиноси рус Выготский Л.С. назарияи фарҳангӣ таърихро пешниҳод намудааст, ки мутобиқи он рушди шахсият ба дараҷаи азхудкунии арзишҳои мавҷуда вобастагӣ дошта, дар ин раванд «фазои фарҳанги шахсии фард» ташаккул меёбад. Маҳз аз ҳамин сабаб дақиқан муайян намудани омилҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ дар ташаккули ҷаҳолнокии занон муҳим арзёбӣ карда мешавад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари соҳибистиклол ба масъалаи таъмини баробарҳуқуқии гендерӣ ҳанӯз аз рӯзҳои нахустини ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ назари мусбат дошта, баҳри татбиқи усули (принсипҳо) баробарҳуқуқии ҷинсӣ чораҳои мушаххас меандешад. Дар робита ба ин масъала механизмҳои миллии татбиқи баробарҳуқуқии мардону занон дар кишварро метавон ба якчанд ҷанбаҳои калидӣ ҷудо намуд.

Дар ин раванд таҳлили ҷанбаҳои **меъёрии ҳуқуқӣ, ниҳодӣ ва ҳамгироӣ** муҳим буда, амалияи имрӯзаи иҷтимоӣ нишон медиҳад, ки маҳз ба инобат гирифтани ҷанбаҳои номбаршуда баҳри ҳадафнок татбиқи гаштани сиёсати гендерӣ мусоидат хоҳад намуд.

Таҳлили **ҷанбаҳои меъёрии ҳуқуқӣ** нишон медиҳанд, ки дақиқан муайян намудани ҷаҳорҷубаи ҳуқуқӣ дар ташаккул ва татбиқи баробарҳуқуқии гендерӣ мавқеи хоса дошта, дигаргуниҳои минбаъда маҳз дар заминаи меъёрҳои ҳуқуқии муқарраргардида метавонанд самарнок амалӣ гарданд. Аз ин нуқтаи назар, заминаи меъёрии ҳуқуқии мавҷудаи гендериро метавон ба ду қисм ҷудо намуд:

- **санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ба ҳимояи манфиатҳои занон** ҳамчун субъектҳои мустақили иҷтимоӣ сиёсӣ нигаронида шудаанд, фарогири ҷанбаҳои дохилӣ ва байналмилалӣ мебошанд;

- **санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ба ҳимояи ҳуқуқҳои занон дар** доираи оила нигаронида шуда, баҳри ҳифзи нақшҳои суннати занон, аз ҷумла, ҳуқуқҳои модарӣ ва ҳамсарӣ дар доираи онҳо ҳифз карда мешаванд.

Қабул шудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо” аз 1 марти соли 2005 на танҳо баҳри ташаккули заминаи баробарҳуқуқӣ, балки таъмини имкониятҳои баробари мардону занон низ замина фароҳам оварда, бори нахуст дар қонун мафҳумҳои “табъиз”, “имкониятҳои баробар”, “баробарии гендерӣ” муайян карда шуданд.

Ба қатори **санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ба ҳимояи манфиатҳои занон** ҳамчун субъектҳои мустақили иҷтимоӣ сиёсӣ нигаронида шудаанд, метавон Нақшаи миллии тадбирҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

«Оид ба баланд бардоштани нақшу мақоми занон барои солҳои 1998-2005», Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.12.1999, №5 «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1.03.2005, №89 «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо», қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8.08.2001, №391 «Дар бораи Барномаи давлатии «Самтҳои асосии сиёсати давлатӣ оид ба таъмини ҳуқуқи имкониятҳои баробари мардон ва занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2001-2010», Барномаи давлатии тарбия, интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳои роҳбарикунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби занону духтарони болаёқат барои солҳои 2007-2015», қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 августи соли 2015, №548 «Дар бораи Нақшаи амали Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020» ва Барномаи давлатии тарбия, интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳои роҳбарикунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби занону духтарони лаёқатманд барои солҳои 2016-2020» таҳия ва қабул гаштаанд.

Вобаста ба ҳифзи манфиатҳои занон дар доираи дарки суннатии мавқеи занон Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки баробарҳуқуқии мардону занонро кафолат дода, оиларо дар ҳимояи давлат қарор додааст, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар баробари таъмини баробарҳуқуқӣ, инчунин як қатор имтиёзҳоро баҳри фаъолияти самараноки занон пешбинӣ намудааст, Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки тамоми ҷанбаҳои ҳуқуқи оилавии занон ва мардонро муқаррар намудааст, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи «Барномаи давлатӣ оид ба пешгирии зӯрварӣ дар оила барои солҳои 2014-2023» бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03 майи соли 2014, таҳти №229, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2015, №801 «Дар бораи Консепсияи рушди оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул шудааст, ки нишонаи амиқи иродаи сиёсии роҳбарияти давлат дар самти боло бурдани мавқеъ ва нақши занон мебошанд.

Дар баробари санадҳои ҳуқуқии миллии кишвари мо ҳамчун субъекти фаъоли муносибатҳои байналмилалӣ дар самти татбиқи уҳдадорҳои байналмилалӣ худ вобаста ба ҳуқуқҳои занон фаъол мебошад. Яке санадҳои нахустини байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон ин Ковенсияи СММ «Дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон» буд, ки аз 25 июни соли 1993 ба тасвиб расид. Дар робита ба аҳамияти ин санади байналмилалӣ муҳаққиқи масъалаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ Раҳмон О.Э. иброз менамояд, ки «тасвиби Конвенсия дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон баҳри рушди низоми ҳуқуқии прогрессивӣ дар ин самт мусоидат намуд». Ҳамчунин, қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ дар хусуси тасдиқи Протоколи факултативии Конвенсия дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбат ба занон аз 24 апрели соли 2014, №1485 ба тасвиб

расид, ки доираи ҳуқуқҳо ва имкониятҳои занонро барои мурочиат намудан ба созмонҳои байналмилалӣ васеътар намуд.

Протокол оид ба пешгирӣ ва рафъи хариду фурӯши одамон, хусусан занону кӯдакон ва чазо барои он, ки иловаи Конвенсияи СММ зидди қинояткории муташаккили трансмиллӣ аз 15 ноябри соли 2000 ба тасвиб расида, вобаста ба сатҳи иҷрои уҳдадориҳои байналмилалӣ мунтазам аз ҷониби кишвари мо ҳисоботҳои даврай ба созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ пешниҳод карда мешаванд. Аз он ҷумла, Ҳисоботи миллии Тоҷикистон оид ба раванди татбиқи муқаррароти Эълумияи Пекин ва Барномаи амали баланд бардоштани мақоми зан тибқи қатъномаи Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ таҳти №2013/18, аз 24 июли соли 2013 ба СММ пешниҳод гардида, Нақшаи амали миллии вобаста ба иҷрои Конвенсияи барҳам додани тамоми шаклҳои таъйиз нисбати занон аз 23.07.2014, Нақшаи миллии чорабиниҳо оид ба иҷрои Қатъномаҳои №1325 ва №2122 Шӯрои Амнияти СММ таҳия гардида, 23.07.2014 тасдиқ гардидаанд.

25 апрели соли 2013 дар шаҳри Нью-Йорки ИМА дар ҷаласаи Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ (ЭКОСОС) Ҷумҳурии Тоҷикистон узви Комиссияи мақоми зан барои солҳои 2014-2018 интихоб гардид.

Комиссияи мақоми занон ниҳоди тобеи Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ (ECOSOC) мебошад. Комиссияи мазкур ниҳоди асосии ҷаҳонӣ дар масъалаҳои таҳия ва тадвини сиёсати баробарҳуқуқии ҷинсӣ (гендерӣ) ва беҳсозии мавқеи занон мебошад.

Комиссияи мазкур 21 июни соли 1946 аз ҷониби Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ ба мақсади таҳияи гузоришу пешниҳодот ба Шӯро дар масъалаҳои ҷимоя ва риояи ҳуқуқи сиёсӣ, иқтисодӣ, маданӣ ва иҷтимоии занон таъсис дода шудааст. Комиссия инчунин ба таҳияи пешниҳодот ба Шӯро дар мавриди ҳаллу ҷасли проблемаҳои мубрам дар риштаи ҳуқуқи занон машғул аст.

Комиссияи мақоми занон аз 45 кишвари аъзо иборат буда, аъзои он ба муддати ҷаҳор сол бо дарназардошти асли баробар ва одилонаи ҷуғрофӣ аз ҳисоби кишварҳои узви СММ интихоб карда мешаванд.

Механизми дуҷум, механизми ниҳодӣ мебошад, ки ҷанбаҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ дорад. Ҷанбаи давлатӣ, ки баҳри татбиқи сиёсати самараноки гендерӣ аҳамияти муҳим дорад, ин мавҷудияти мақоми махсуси ваколатдори давлатӣ дар самти таҳия ва пешбурди сиёсати давлатӣ дар соҳаи зикршуда мебошад. Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар навбати худ ҳамчун ниҳоди давлатие мебошад, ки вазифаи ҳамоҳангсозиро дар самти таъмини баробарҳуқуқии мардону занон иҷро менамояд. Бо дарназардошти талаботи иҷтимоӣ ба фаъолияти васею густурдаи ин ниҳод бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2014 сохтори ин ниҳод аз Дастгоҳи марказӣ то маҳаллӣ такмил дода шуда, захираи кадрӣ ин ниҳод пурқувват гардонида шуд. Дастгирии молиявӣ кадрӣ ин ниҳоди

давлатӣ имконият дод, то дар самти татбиқи сиёсати гендерӣ корҳои мушаххас анҷом дода шаванд.

Дар баробари ин фаъолияти кумитаи махсуси парламон оид ба масъалаҳои иҷтимоӣ, оила ва ҳифзи саломатӣ дар кишвар дар самти пешбурди фаъолияти ҳуқуқӣ вобаста ба татбиқи сиёсати гендерӣ, нақши ниҳоди дигари давлатӣ - мақоми қонунгузори кишварро низ дар ин самт баланд бардошта, ҷиҳати таҳия, қабул ва экспертизаи гендерии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аҳамияти муҳим дорад. Мавҷудияти ниҳодҳои махсус дар самти пешбурди сиёсати гендерӣ дар ҳаёти мақомоти қонунгузор ва иҷроия нишонҳои он аст, ки низоми ниҳодии ташаккулифта қодир аст баҳри ба сатҳи сифатан нав баровардани натиҷабахшии чораҳои амалишаванда таъсири амиқ расонад.

Қисми таркибии ҷанбаи ниҳодиро фаъолияти созмонҳои ғайридавлатӣ ташкил медиҳад, ки дахҳо ташкилоти ҷамъиятии занонро дар бар мегирад. Созмонҳо ва ташкилоти мазкур, ки дар самтҳои гуногун баҳри татбиқи сиёсати давлатӣ фаъолияти босамар доранд, баҳри беҳтар гаштани натиҷабахшии амалҳо дар ин самт мусоидат менамоянд.

Яке аз хусусиятҳои дигари муҳимме, ки аҳамияти ҷанбаи ниҳодиро пурзӯр мекунад, ин мавҷудияти механизми фаъолияти ҳамоҳанг дар доираи пешбурди сиёсати гендерӣ мебошад. Дахҳо шӯроҳои ҳамоҳангсозӣ, комиссияҳои байнидоравӣ ва гурӯҳҳои кории байни вазорату идораҳо ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ мавҷуданд, ки баҳри беҳтар намудани фаъолият ва натиҷабахшии корҳо дар ин самт мусоидат менамоянд.

Натиҷаи фаъолияти чунин механизмҳои миллӣ мебошад, ки имрӯз дар кишвар дар самти зиёд гаштани теъдоди занон дар хизмати давлатӣ, аз ҷумла, сатҳи қабули қарор (аз теъдоди умумии 19007 хизматчиёни давлатӣ, 4171 ё 22%-ро занон ташкил дода, аз 5670 нафар кадрҳои роҳбарикунанда, 1018 ё 17,9%-ро занон ташкил медиҳанд), дастрасии занон ба захираҳои иқтисодӣ (грантҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, грантҳои раисони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо, дастрасӣ ба қарзҳои имтиёзнок ба 22% аз шумораи умумии соҳибкорони занонро ташкил медиҳанд), ба таҳсилот (квотаҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои духтарону писарони лаёқатманд, ки дар ҷамъбасти соли таҳсили 2016-2017 3464 нафаро ташкил дод,) хизматрасонии босифати тиббӣ ва коҳиш додани нобаробарии иҷтимоӣ натиҷаҳои умедбахш ба даст омадаанд.

Ҳамчунин, дар натиҷаи татбиқи фаъолияти ҳамоҳанг корҳо дар самти ташаккул ва пешбурди омори гендерӣ беҳтар гашта, аз соли 2007 мунтазам маҷмӯаи “Мардон ва занон” аз ҷоп баромада, нишондиҳандаҳои гендерӣ барои арзёбӣ ва таҳлили гендерӣ дар соҳаҳои иқтисодиёти иҷтимоӣ коркард шудаанд.

Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 боби 4 “Рушди сармояи инсонӣ” банди 4.6. “Коҳиш додани нобаробарии иҷтимоӣ” муайян шудааст, ки барои таъмини баробарии имкониятҳо ва

коҳишдиҳии нобаробарии иҷтимоӣ ба сифати самтҳои фаъолият ташаккул додани низоми дастрасии умумӣ ба хизматрасониҳои сифатноки иҷтимоӣ, пешбурди шаффофият ва ҳисоботдиҳии мақомоти ҳокимияти давлатӣ, дастгирии мониторинги ҷамъиятии иҷрои уҳдадориҳои ба зимма гирифташуда оид ба азнавтасимкунии хизматрасониҳои иҷтимоӣ ва сифати онҳо, рушди муколамаи иҷтимоӣ, аз байн бурдани тамоми шаклҳои зӯрварӣ нисбат ба замон, дарёфти механизмҳои дастгирии ташаббусҳои минтақавӣ, бо дарназардошти барномаҳои рушди сармояи инсонӣ ва ҳамгирии байниминтақавӣ муқаррар шудаанд. Пеш гузоштани ин ҳадафҳо бори дигар аз он далолат мекунад, ки бартараф намудани монеаҳо ва қолабҳои мавҷуда дар самти таъмини баробарҳуқуқии мардону занон на танҳо масъалаи баробарҳуқуқии ду ҷинс, балки масъалаи дорой хусусияти иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангидошта буда, дар маҷмӯъ, баҳри рушди устувори ҷомеа мусоидати комил намуда метавонад.

Ташкили фаъолиятҳои ҳамоҳангшуда имконият дод, ки дастрасии замон ба кумаки роӣғони ҳуқуқӣ таъмин карда шуда, дар самти боло бурдани маърифати ҳуқуқии онҳо чи аз ҷониби мақомоти давлатӣ ва чи аз ҷониби ташкилотҳои ҷамъиятӣ машваратхонаҳои иттилоотию ҳуқуқӣ таъсис дода шуда, маърифати ҳуқуқии онҳо баланд бардошта шавад. Фаъолияти зиёда аз 110 марказҳои иттилоотию захиравӣ шаҳодати дурустии ин воқеият мебошад.

Ҳамзамон, метавон хулоса намуд, ки механизмҳои номбаршуда, ҳамчун василаҳои иҷтимоии тағйирпазир метавонанд пайваста тақмил ёфта, бо дарназардошти хусусиятҳои рушди ҷомеа ҷанбаҳои навро ба худ гиранд. Зеро таҳавуллоти иҷтимоии дар ҷомеаи ҷаҳонӣ дар самти мазкур ҷараёндошта метавонад дигаргуниҳои дигареро низ ба миён оварад. Дар ҳама ҳолат масъалаи мазкур дар меҳвари сиёсати давлатҳо боқӣ хоҳад монд.

Адабиёт:

1. Идиев Х. Фалсафаи иҷтимоӣ. Душанбе, 2013. С.187
  2. Хидирзода М.У. Роль национальных механизмов в изменении законодательства и подотчетности в Таджикистане//Истиқлолият ва стратегияҳои муваффақ. Душанбе, 2017.С.201.
  3. Раҳмон О.Э. Развитие законодательства о правах и свободах женщин в Таджикистане. Душанбе, 2014. С.16
  4. Хидирзода М.У. Нақши замон дар идоракунии ҷомеа. Душанбе, 2017.С.23-24.
- Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030. Душанбе, 2017.С.56.

ОМИЛҲОИ ПАЙДОИШИ АЛОМАТҲОИ ХАСТАШАВИИ ЭМОТСИОНАЛӢ ДАР ФАЪОЛИЯТИ КАСБӢ

Файзализода Чумъахон Хол – д.и.н., профессор, проректори Донишкадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992)224-87-96, 918-50-63-24, e-mail: f.jumakhon@mail.ru

Дар мақола мавзӯи басо муҳими замони муосир омилҳои пайдоиши хасташавии эмотсионалӣ дар фаъолияти касбӣ, ки ба инсон дар иҷрои фаъолият ва муносибатҳои байниҳамдигарӣ таъсири манфӣ мерасонад, мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Муаллиф дар он назар аст, ки омӯзиши ин падидаи номатлуби раванди фаъолияти касбӣ аз аҳамият холӣ нест, зеро он эҳсосоти ногувори лоуболӣ, канораҷӯӣ ва аз худ қаноатманд набуданро дар пай дошта, дар натиҷа, изтиробнокӣ, асабоният, таназзули руҳу ҷисм ва таассуроти ғайримуқаррарии эмотсионалиро ба бор хоҳад овард.

Вожаҳои калидӣ: фаъолияти касбӣ, таназзули руҳ, хасташавии эмотсионалӣ, хасташавии касбӣ, муҳити нооромии психологӣ, қарахтӣ, услуби «мардона»-и роҳбарӣ, услуби «занона»-и роҳбарӣ, ҳавфи ноқомии фаъолият, омилҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, аломатҳои хасташавӣ, хасташавии ҷисмонӣ, ахлоқӣ ва психологӣ

ФАКТОРЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ СИНДРОМА ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Файзализода Джумахон Хол – д.п.н., профессор, проректор Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992)224-87-96, 918-50-63-24, e-mail: f.jumakhon@mail.ru

В статье рассматривается важнейшая тема современности - факторы возникновения синдрома эмоционального выгорания в профессиональной деятельности, которые в процессе профессиональной деятельности и взаимоотношений оказывают человеку отрицательное влияние.

Автор убеждён, что изучение данного негативного явления в процессе профессиональной деятельности имеет значение, ибо она стала причиной уединённости, беспечности и неспособности, которые в результате приводят к деморализации, тревожности, раздражительности, огорчений, фрустрации и снижению эффективности деятельности.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, огорчение, эмоциональное выгорание, профессиональное выгорание, беспокойная психологическая среда, вялость, стиль «мужского» управления, стиль «женского» управления, опасение неполной деятельности, социально-культурные факторы, синдромы выгорания, физическое, нравственное и психологическое выгорания

FACTORS OF THE EMERGENCE OF THE EMOTIONAL COMBUSTION SYNDROME IN PROFESSIONAL ACTIVITIES

Fayzalizoda Jumakhon Khol – Doctor of Pedagogy, Professor, Vice-rector of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33 phone: (+992) 224-87-96, 918-50-63-24, e-mail: f.jumakhon@mail.ru

The article deals with the most important topic of modern times - the factors of the emergence of the emotional burnout syndrome in professional activity, which in the process of professional activity and relationships have a negative impact on a person.

The author is convinced that the study of this negative phenomenon in the course of professional activity is important, because it has become the cause of solitude, carelessness and incapacity, which as a result lead to demoralization, anxiety, irritability, grief, frustration and a decrease in the effectiveness of activities.

Key words: professional activity, grief, emotional burnout, professional burnout, restless psychological environment, lethargy, style of "male" management, style of "female" management, fear of incomplete activity, socio-cultural factors, burnout syndromes, physical, moral and psychological burnout .

Баъди он, ки хорикаи махсуси фаъолияти касбӣ маъмул гардид, табиист, ки масъалаҳо оид ба омилҳои ба рушди он мусоидаткунанда, ё баръакс, монешаванда низ ба миён омаданд. Чун аъъана онҳо дар ду қисмати умда гурӯҳбандӣ шудаанд: вижагиҳои фаъолияти касбӣ ва тавсифи фардии ҳуди мутахассисон. Аксарияти олимони ин омилҳоро омилҳои зоҳирӣ ва ботинӣ ё ташкилӣ ва шахсӣ ном мебаранд. Бархе аз муаллифон ҷанбаҳои мазмунан баланди фаъолиятро ҳамчун омилҳои мустақил баррасӣ намуда, гурӯҳи сеюми омилҳоро низ ҷудо кардаанд. Масалан, муҳаққиқи рус Т.В. Форманюк [5] омилҳои фардӣ, вазилавӣ ва ташкилиро ҷудо мекунад. Муҳаққиқи дигари рус В.В.Бойко [1] бошад, як қатор омилҳои зоҳирӣ ва ботинии барангезандаи хасташавии эмотсионалиро зикр кардааст.

Гурӯҳи ташкилӣ ё зоҳирии омилҳо, ки ба он шароити муҳити моддӣ, моҳияти қор ва шароити иҷтимоӣ-психологӣ фаъолият шомил мегарданд,

дар доираи таҳқиқи хасташавӣ нисбатан муҳимтар ва мубрамтар маҳсуб мешавад. Бесабаб нест, ки дар рисолаҳои илмии муҳақиқон нақши афзалиятноки ин омилҳо дар пайдоиши хасташавӣ зикр карда шудааст [1,102,103].

1. Омилҳои зоҳирӣ:

- Фаъолияти бардавоми пуршиддати психозмотсионалӣ - чунин намуди фаъолият ба муносибати мунтазам ё ба ифодаи дақиқтар ба дарки мақсад ва таъсиррасонӣ вобаста аст. Яъне, ба мутахассисе, ки бо инсонҳо сару қор дорад, ногузир аст, ки пайваста эҳсосоти худро дар ҷанбаҳои мухталифи муносибат тақвият диҳад.

- Номуътадилшавии ташкили фаъолият - нишонаҳои асосӣ ва маъмули он, аз қабилӣ номуназзами ташкил ва банақшагирии меҳнат, норасоии таҷҳизот, сохтори нодуруст ва иттилооти норавшан, расмиятпарастӣ, ихтилофот, аз ҳад зиёд будани ҳайати шахсии марбут ба фаъолияти касбӣ ва дигар тафсилоти ҷузъӣ, ки дар ин маврид вазъияти номуътадилшавӣ натиҷаи ҷандинкаратаи манфӣ ба бор меорад.

-Баланд шудани ҳисси масъулиятшиносӣ - намояндагони касбҳои оммавӣ, одатан дар шароити назорати зоҳирӣ ва ботинӣ фаъолият мекунад. Моҳияти расмӣ фаъолияти онҳо дар он ифода меёбад, ки онҳо бояд доимо дар ҳолати фаъолияти муштарак қарор дошта, пайваста вазъияти ҳарифонро дар худ «ҳазм» намоянд.

-Муҳити ноороми психологӣ фаъолияти касбӣ - муҳити мазкур аз рӯйи ду ҳолат: ихтилофот дар сохтори «роҳбар-тобеъ» ва «ҳамкор-ҳамкор» муайян мегардад. Ҳолати асабоният водор менамояд, ки яке кайфияти ҳоли худро ба ҳисоб гирад, дигаре воситаҳои сарфачӯйии захираҳои психикиро ҷустуҷӯ намояд. Дер ё зуд шахси эҳтиёткори асабҳои мустаҳкамдошта ба хасташавии эмотсионалӣ гирифтормешавад: кӯшиш мекунад, ки худро аз ҳамагон дар қанор гирад, ҳама чизро ба дил нагирад, асабҳои худро эҳтиёт кунад.

-Ҳолати душвори психологӣ, ки бо он мутахассис дар муҳити муносибатҳо мувоҷеҳ мегардад: барои омӯзгорон ва мураббӣён ин гуна ҳайат кӯдакони душвортарбия - дорои хислатҳои мураккаб, асабонӣ ва рӯҳан носолим ба ҳисоб меравад. Дар раванди фаъолияти касбӣ тақрибан ҳамарӯза мизоҷон ё ниёзмандонеро, ки торҳои асабро ба ҳаяҷон меоваранд, ё то ҳадди қаҳру ғазаб оварда мерасонанд, дучор меоянд. Дар ин мавридҳо мутахассис бо пайрави аз қавли маъруфи «набояд ба ин ҳама майда-чуйда диққат дод» амал карда, беихтиёр барои пешгирӣ аз ҳодисаҳои ногувор чораҳо меандешад ва рӯ ба сарфачӯйии захираҳои эмотсионалӣ меорад.

2. Омилҳои ботинӣ:

-Моил будан ба қарахтӣ: табиист, ки хасташавии эмотсионалӣ ҳамчун воситаи муҳофизати психологӣ дар он шахсоне зудтар пайдо

мешавад, ки нисбатан камтар бохушу боидрок буда, метавонанд ҳиссиёти худро идора намоянд.

-Интерриоризатсияи муттасил (дарку таассуротӣ): чунин зухуроти психологӣ дар шахсоне ба амал меояд, ки дар анҷом додани супоришҳо ва иҷрои вазифа масъулияти баланд доранд. Аксаран дар натиҷаи ҷавонӣ ё бетаҷрибагӣ ва шояд содагӣ бошад, ки мутахассис бо эҳсосоти баланд ва аз ҳад зиёд ба кор таваҷҷуҳ медиҳад.

-Шавқмандии нокифоя: дар ин маврид ду дидгоҳ мавҷуд аст. Якум, мутахассис барои ҳамкорӣ рағбат надорад, ё онро зарур намешуморад. Чунин ҳолат на фақат ба хасташавии эмотсионалӣ, балки ба шаклҳои ниҳони он – бетафовутӣ, бепарвоӣ, хунсардӣ оварда мерасонад. Дувум, шахс наметавонад ё одат накардааст, ки дар муносибатҳои байниҳамдигарӣ ҳангоми фаъолияти касбӣ, худро шавқманд гардонад. Самараи ғамхорӣ беғаразонаи эмотсионалӣ барои чунин шахсон қадру қимат надорад, аз он қаноатманд намешаванд ва ба он эҳтиёҷ ҳам надоранд, чунки системаи худбаҳодиҳии онҳо тамоман дигар аст.

-Нуксонҳои ахлоқӣ ва гумроҳкунии ахлоқӣ: ба надоштани қобилият оид ба истифодаи мақулаҳои (категорияҳои) ахлоқие, чун вичдон, хайрхоҳӣ, поквичдонӣ, ҳақшиносӣ, эҳтироми ҳуқуқ ва шаъну шарафи шахсони дигар дар ҳамкорӣ бо шарикони хизматӣ асос ёфтааст. Гумроҳкунии ахлоқӣ сабабҳои дигар низ дорад: фарқ карда натавонистани неки аз бадӣ, фоидаву зиёне, ки ба шахсони дигар мерасонад. Бо вучуди ин, дар ҳар ду маврид ташаккули хасташавии ахлоқӣ сабуқтар ба вуқӯ пайваста, дар натиҷа эҳтимолияти бетафовутӣ ба субъекти фаъолият ва беҳавсалагӣ ба иҷрои уҳадориҳо меафзояд.

Ба ғайр аз ин, мо метавонем боз омилҳои аз қабилӣ вазъиятро дарк накарда, ё надониста муносибат кардан; ҳиссиёти худро баён карда натавонистан, доимо дар ҳолати ҳаяҷон қарор доштан; ҳангоми дар раванди фаъолият пайдо гардидани мушкилот худро ба кор масруф доштан (бештар бо баҳонаи рӯйпӯш кардани нуксонҳои касбӣ); ночорӣ (надоштани захира, робитаҳои иҷтимоӣ, робитаи ҳешу таборӣ, меҳру муҳаббат, дорони касбӣ, устувории иқтисодӣ, мақсад, саломатӣ ва ғ.) илова намоем.

Бо вучуди ин, барои ба амал омадани хасташавии эмотсионалӣ фақат вучуди заминаҳои дохилӣ басанда нест. Ба ин омилҳои зоҳириро, ки бо ташкили қору фаъолият ва шароити иҷтимоӣ фарҳангии ҷомеа марбутанд, илова кардан зарур аст.

Дар ҳар як муассиса ё ташкилот се лаҳзаро бояд ба инобат гирифт. Якум, ин услуби бесамари роҳбарӣ ё муносибати аз ҳад вазнини «мардона» ё муомилаи аз ҳад нарми «занона», ки аксаран ҳиссиёти муғлақ ва идоранашавандаи бесамарро ба бор меорад:

а) Услуби «мардона»-и роҳбарӣ дарки бемуҳофизатиро қувват бахшида, дастгирии зарурии эмотсионалиро ба одамон дода наметавонад;

б) Услуби «занона»-и роҳбарӣ бошад, сатҳи изтиробро то ҳадди тоқатфарсо баланд бардошта, норавшан амалӣ гаштани талаботи шахсӣ, яъне комил будани шахсиятро зери хавф мегузорад [2, 312].

Дуюм, хавфи нокомили фаъолият дар шароити норасоии вақт. Одамон саъю кӯшиш мекунад, ки корхоро ба хубӣ анҷом диҳанд, аммо норасоии вақт имкон намедихад. Норасоии вақт на танҳо ба душвории эмотсионалӣ, балки ба мушкилоти ҷисмонӣ ва зухуроти психосоматикӣ боис мегардад. Лаҳзаи сеюм, ин мавҷуд набудани ҳамоҳангӣ, ҳамбастагӣ дар муҳити иҷтимоӣ мебошад.

Аммо таъсири омилҳои иҷтимоӣ-фарҳангиро низ ба ҳисоб нагирифта мумкин нест, зеро сатҳи хасташавии эмотсионалӣ дар касбҳои, ки одатан ба одамон алоқа доранд, ҳамеша дар ҳолатҳои номуътадили иҷтимоӣ-иқтисодӣ боқӣ мемонад.

Хасташавии эмотсионалӣ – яке аз механизмҳои муосир дар адабиёти психологӣ баррасӣ шуда, ҳамчун муҳофизати психологӣ арзёбӣ мешавад. Аз ин рӯ, хасташавии эмотсионалиро ба мисли ҳама гуна механизмҳои ҳифозати психологӣ дар хошияи мафҳуми «ҳифозати психологӣ - ҷунунӣ» баррасӣ кардан зарур аст.

Хасташавии эмотсионалӣ ба инсон дар иҷрои фаъолият ва муносибатҳои байниҳамдигарӣ таъсири манфӣ мерасонад, зеро он аз пайи худ ба қаноатбахш набудан оварда мерасонад, ки дар натиҷа, изтироб, асабоният ва дигар таназзулоти руҳи ҷисм, таассуроти ғайримукаррари эмотсионалиро боқӣ мегузорад.

Аломати хасташавии эмотсионалиро вобаста ба феълҳои инсон низ муайян кардан мумкин аст. Ба баёни дигар, ҳориқаи хасташавии эмотсионалӣ дар он ҷое арзи вучуд мекунад, ки субъектҳои меҳнат бо якдигар дар муносибатҳои манфӣ, муҳолифат қарор мегиранд.

Олимони муосир исбот намудаанд, ки хасташавии касбӣ се марҳила дорад. Дар марҳилаи якум: ҳиссиётҳои хоҳиш ёфта, шиддати эҳсосот аз байн меравад ва таровати таассурот оғоз меёбад; ҳиссиёти мусбат аз байн меравад, баъзан қаноатбахш дар муносибат бо аъзои ҳонадон пайдо мешавад; ҳолатҳои изтироб ва норизоият ба миён меоянд [3,8,9]. Дар марҳилаи дуюм: ҳангоми муносибат бо ҳамкорон нофаҳмӣ пайдо мешавад, мутахассис беэҳтиёт сухан мегӯяд; хусумат мунтазам аз худ дарак медиҳад; инсон сараввал руҳафтадагии худро баъдан, маҳор мекунад, баъдан, қаҳру ғазаб шуълавар мешавад. Дар марҳилаи сеюм: тасаввурот дар бораи арзишҳои ҳаёт қунд мегардад, муносибати эмотсионалӣ вусъат меёбад, инсон ба фарди хатарнокӣ бе майлу рағбат ба ҳамагон, ҳатто ба ҳаёти шахсии худ табдил меёбад. Чунин шахс аз рӯи одат метавонад ҳанӯз қабл аз ин ҳолатҳо дар ҳолати норавшанӣ, вале дурахши чашмон, шавқу ҳавасро гум мекунад ва дили ӯро сарди фаро мегирад.

Муҳақиқи амрикоӣ Кристина Маслач аломатҳои хасташавии эмотсионалиро шартан ба ҷисмонӣ, ахлоқӣ ва психологӣ ҷудо намудааст:

Ба аломатҳои ҷисмонӣ дарки хастагии доимӣ; эҳсоси заъфи эмотсионалӣ ва ҷисмонӣ; набудани майлу рағбат ба омилҳои нав, тарс хангоми хавф; нотавонии умумӣ, коҳиш ёфтани ғайлонокӣ ва неру; пайдо шудани сардари, мунтазам вайрон шудани ҳозима; кам ё зиёд шудани вазни бадан; бемадории доимӣ, беҳобӣ ва доимо ба хоб майл доштан; нафастангӣ хангоми машқҳои ҷисмонӣ ва сарбории эмотсионалӣ; хеле коҳиш ёфтани қобилияти дарки зоҳирӣ ва ботинӣ: бад шудани бинӣ, шунавоӣ, шомма, идрок, гум кардани эҳсосоти ботинӣ ва ҷисмонӣ дохил мешавад.

Ба аломатҳои иҷтимоӣ-психологӣ бетафовутӣ, нороҳатӣ, танбалӣ, асабоният ва маъюсӣ; пайдо шудани қару ғазаб хангоми ҳодисаҳои қамаҳамият; бебаб оташин шудан ё қанораҷӯӣ; доимо беҳуда ғам хӯрдан аз эҳсосоти манфӣ; ҳисси масъулиятшиносӣ, тарсу ҳарос аз бебарорӣ; ҳадафи умумии манфӣ дар дурнамои ҳаёти касбӣ («аздусар чизе ҳосил намешавад») дохил мешавад.

Ба аломатҳои ахлоқӣ таассуроти он, ки қор торафт вазнинтар ва иҷрои он торафт мушкилтар мегардад; мутахассис ошқоро речаи қории худро дигар мекунад; супоришқоро барои иҷро ба ҳона мебарад, вале дар ҳона низ онҳоро иҷро намекунад; дар қабули қарорҳо мушкилӣ мекашад; дарки беғоида будан, нобоварӣ, коҳиш ёфтани шавқмандӣ нисбат ба қор, бетафовутӣ аз натиҷаҳо; ба ҷо наовардани вазифаҳои муҳим, афзалиятнок; қанораҷӯӣ аз ҳамқорон ва мизочон; сӯистеъмоли машрубот, ногаҳон ба сигорқашӣ майл қардан дохил мешавад [3;3,4,5].

Аслан хасташавӣ падидаи хеле сироятқунанда буда, метавонад дар байни қормандон ба зудӣ паҳн шавад. Шаҳсон, ки аз хасташавӣ сироят ёфтаанд, беору номус, хангомаҷӯӣ ва маъюс мешаванд ва бо дигар шаҳсон, ки дар зерӣ таъсири ҷунин асабоният мондаанд, метавонанд ба зудӣ тамоми гурӯҳро сироят намоянд. Эҳтимоли вуқӯи ҷунин ҳодиса, мавҷуд будани асабонияти сатҳи баланд дар муассиса ба шумор меравад. Профессор К. Чернисс дар он назар аст, ки масъулияти бузург барои густириши хасташавӣ дар муассиса ба зиммаи роҳбар воғузур аст, зеро дар баъзе қорхонаҳо ҳолатҳои мавҷуданд, ки маҳз барои хасташавӣ ташкил ёфтаанд. Ақсарияти одамони дар ҷунин қоргоҳҳо ғайлоиятқунанда худро таҳқиршуда меҳисобанд, ҷунки дар ҳолатҳои асабонияти баланд қарор доранд [6,10].

Ҳамин тавр, бояд зикр намуд, ки аз хасташавӣ на фақат шаҳсони алоҳида, балки муассиса низ азият мекашад ва ба мисли қарди аз хасташавӣ азиятқашанда, аломатҳои муҳталифи ин зуҳуротро ба миён меорад. Агар пеши роҳи он қирифта нашавад пайомадҳои зеринро интизор шудан мумкин аст:

-*Қоҳиш ёфтани худбаҳодихӣ.* Қормандони «хасташуда» дармондагӣ ва руҳафтадагиро эҳсос мекунанд. Бо гузашти вақт ин ҳолат метавонад ба луболи ва ноумедӣ табдил ёбад;

-*Танҳой*. Одамони ба хасташавии эмотсионалӣ гирифторшуда наметавонанд бо шахсони дигар муносибати муътадил барқарор намоянд;

-*Заифии эмотсионалӣ*. Мондашавӣ, беҳавсалагӣ ва афсурдаҳоли, ки хасташавии эмотсионалиро роҳбаладӣ мекунад, ба нохушиҳои ҷиддии ҷисмонӣ – дарди меъда, баландшавии фишори хун, нишонаҳои хастагиҳои шадид ва ғайраҳо оварда мерасонад.

Адабиёт:

1. Бойко В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении. - СПб: Питер.- 1999. – 105 с.
2. Водопьянова Н.Е., Старченкова Е.С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика.– СПб.: Питер, 2005.- 336 с.
3. Маслач К. Профессиональное выгорание: как люди справляются. Статья 1978, <http://psy.piter.com>
4. Трунов Д.В. Синдром сгорания: позитивный подход к проблеме. Журнал практического психолога. – М.: Издательство МГУ, 1998. – № 8.- С.84-89.
5. Форманюк Т.В. Синдром эмоционального сгорания как показатель профессиональной дезадаптации учителя. Вопросы психологии. – М.: Школа-Пресс, 1994. – № 6. – С. 57–63.
6. Чернисс К. Профессиональное выгорание: беспокойство за работников и боссов растёт. Статья, интернет, <https://www.Kazedu.kz/referat>.

БОЗОРИ САЙЁҲИИ МУОСИР ВА ДУРНАМОИ РУШДИ ОН

Раҳимова Мадинабону Шодмонкуловна – муаллими калони кафедраи таърих, бостоншиносӣ ва мероси ниёғони Донишқадаи давлатии омӯзгории Тоҷикистон дар ш.Панҷакент, кӯчаи Ҳофизӣ Шерозӣ, тел.: (+992) 928 827 750, e-mail: :mktb@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои нақши сайёҳӣ дар рушди иқтисодиёти ҷаҳон, бозори туризми муосир, густариши сайёҳӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Муаллиф дар заминаи таҳлили маъхазҳои мавҷуда оид ба динамикаи рушди сайёҳии муосири кишварҳои пешрафта дар соҳаи мазкур, вазъи бозори сайёҳии байналмилалӣ, эҳтиёҷот нисбат ба маҳсулот ва хадомоти сайёҳӣ маълумот дода, зарурати рушди сайёҳиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нигоҳи илмӣ асоснок намудааст.

Калидвожаҳо: бозори хадомоти сайёҳӣ, захираҳои бозори сайёҳӣ, эҳтиёҷот, соҳибкор, сегменти бозор, рушди бозори сайёҳӣ, саноати сайёҳӣ, ширкати сайёҳӣ, сайёҳии байналмилалӣ, кишварҳои пешрафтаи сайёҳӣ.

РЫНОК СОВРЕМЕННОГО ТУРИЗМА И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ

Раҳимова Мадинабону Шодмонкуловна – старший преподаватель кафедры истории, археологии и наследие предков Таджикского государственного педагогического института в г. Пенджикенте, Республика Таджикистан, г. Пенджикент, ул. Хафиза Шерози, 27 тел.: (+992) 928 827 750, e-mail: :mktb@mail.ru

В статье рассматривается роль туризма в развитии экономики мира и рынок современного туризма в развитии данной отрасли.

Автор на основе анализа существующей литературы научно обосновывает динамику развития современного туризма развитых стран, состояние международного туризма, потребности в туристической продукции и услуг, а также необходимость развития туризма в Республике Таджикистан.

Ключевые слова: рынок сервис туризма, ресурсы туристического рынка, потребность, предприниматель, сегменты рынка, развитие туристического рынка, туристическая индустрия, туристическая фирма, международный туризм, туристически развитые страны.

THE MARKET OF CONTEMPORARY TOURISM AND THE PROSPECTS OF ITS DEVELOPMENT

Rahimova Madinabonu Shodmonqulovna - senior lecturer of the Department of History, Archaeology and Ancestry heritage of the Panjakent Pedagogical State Institute, Republic of Tajikistan, Panjakent, Hofizi Sherozi str., 27, phone: (+992) 928 827 750, e-mail:mktb@mail.ru

The article examines the role of tourism in the development of the world economy and the market of modern tourism in the development of this industry.

The author, on the basis of the analysis of the existing literature, scientifically substantiates the dynamics of the development of modern tourism in developed countries, the state of international tourism, the requirements for tourism products and services, and the need for tourism development in the Republic of Tajikistan.

Keywords: *tourism service market, tourism market resources, need, entrepreneur, market segments, development of the tourism market, tourism industry, travel company, international tourism, tourism in developed countries.*

Дар замони муосир сайёҳӣ ба яке аз омилҳои муҳиму тавоноии рушди иқтисодиёт ва воситаи муассири таҳкими равобити байни кишварҳои олам табдил ёфтааст. Маҳз аз ҳамин сабаб Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соҳаи туризмро яке аз соҳаҳои афзалиятноки рушди иқтисодиёт эълон намудааст.

Пешвои миллат дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (22.12.2016) ба рушди ин соҳаи барои иқтисодиёти мамлакат ғоидаовар тавачҷуҳи ҳоса зоҳир намуда, аз ҷумла қайд намуд, ки «Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба соҳаи сайёҳӣ диққати ҳамаҷониба дода, барои рушди минбаъдаи он заминаҳои заруриро фароҳам меорад...

Вобаста ба ин, зарур аст, ки бо мақсади боз ҳам тавсеа бахшидани соҳаи сайёҳӣ, истифодаи самараноки имкониятҳои мавҷуда дар ин самт, инкишофи инфрасохтори сайёҳӣ, беҳтар кардани сифати хизматрасонӣ, густариши раванди танзими давлатӣ ва дастгирии сайёҳии дохиливу хориҷӣ, ҷалби ҳарчи бештари сармоя дар ин самт ва омода кардани кадрҳои болаёқат соли 2017 дар назди Ҳукумати Тоҷикистон сохтори алоҳида оид ба соҳаи сайёҳӣ таъсис дода шавад» [1, 17-18].

Дар замони муосир барои рушди сайёҳӣ асосноксозии назариявӣ-методологии он ногузир аст, зеро бе далелҳои бозғитимоди илмӣ ташаккул ва рушди бозору хадамоти сайёҳӣ имконнопазир аст. Бозори хадамоти туристӣ бояд асосан дар ҳамбастагии зич бо самти сайёҳӣ ташаккул ёбад, зеро фаъолияти он дар шароити бозор, махсусан дар фаъолияти иқтисодии берунӣ ҳамеша бо рақобат ва бо таваккали молиявӣ дучор мегардад.

Масалан, солҳои 1995-2000-ум ширкатҳои сайёҳии Русия бинобар роҳ додан ба камбудихо дар фаъолияти хеш ба бозмони молиявӣ рӯ ба рӯ гардиданд. Аз ин рӯ, ширкатҳои сайёҳӣ бояд масъалаи таваккали соҳибкориро дар маркази диққат қарор диҳанд. Вале ҳама гуна таваккал қардан бояд дар заминаи таҳлили пешакии бозори ҳадамоти сайёҳӣ ифода ёбад. Яъне идоракунии хавфҳо (риск-менеджмент) низ бояд аз мадди назар дур намонад. Паст намудани сатҳи хавфи ноқомӣ аз таваккал қардан танҳо бо роҳи истифодаи консепсияи дақиқи бозори ҳадамоти сайёҳӣ имконпазир мегардад.

Бозори ҳадамоти сайёҳӣ – ин низомии идоракунии фаъолияти тижорати истеҳсолии ширкати сайёҳӣ дар шароити иқтисодиёти бозорӣ аст [2,5]. Агар соҳибкор аз сармоягузориҳои фоида ба даст оварад вале фоидаи онро аз нав ба истеҳсолот равона насозад, талабот ва хоҳиши муштариёни худро дар сатҳи сифати зарурӣ қаноатманд қарда наметавонад, он гоҳ истифодабарандаи хизматрасониҳои сайёҳиро ба ҳайси мизочи доимӣ нигоҳ дошта наметавонад.

Бо иборати дигар, бозори ҳадамоти сайёҳӣ – ин самарҳои яқдафъаина ва ё маҳдудшавӣ дар ин ё он қорҷӯбаи функционалӣ ё муваққатӣ нест. Бозори ҳадамоти сайёҳии ҳозиразамон тамоми самтҳои фаъолияти ширкати сайёҳӣ, сохтори ташкилӣ ва функционалии онро фаро гирифта, амали фаъл ва ҳамаҷузайи коллективи ширкати сайёҳӣ ба ҳисоб меравад.

Вазъи бозори ҳадамоти сайёҳӣ дар шароити бозор ва рақобат талабот ва пешниҳодотро муайян менамояд. Аз ин ҷо чунин бармеояд, ки муваффақияти соҳибқорӣ ба қобилияти пешниҳоди молу хизматрасонии сайёҳӣ, ба миқдор, сифат, нарх, мавзӯ, талаботи воқеӣ вобаста аст.

Ҳамин тавр, вазъи ибтидоии бозори ҳадамоти сайёҳӣ ба мавҷудияти бозори муайян ва талабот нисбат ба молу хизматрасонии сайёҳӣ робитаи мустақим дорад. Талабот ба хизматрасонии сайёҳӣ бошад, аз он вобаста аст, ки оё ширкати сайёҳӣ қодир аст стратегия ва нақшаи бозори ҳадамоти сайёҳиро фаълоне тарҳрезӣ ва татбиқ намуда, дар мавриди мавҷуд набудани талабот онро дар ҷойи дигар ҷустуҷӯ намояд.

Ҷараёни бозори ҳадамоти сайёҳӣ – ин қорабиниҳои бо ҳам алоқамандест, ки бо муайянкунии бозор ва талабот оғоз ёфта, банақшагирӣ, қорқард, истеҳсолот, тақсимот, фуруши молҳо ва хизматрасонии истеъмолкунандагонро фаро мегирад.

Технологияи бозори ҳадамоти сайёҳӣ – ин методи идоракуниест, ки соҳибқор дар раванди ташхис ва омӯзиши талабот, банақшагирӣ, истеҳсолот, фуруши хизматрасонии сайёҳӣ ва молҳо истифода мебарад.

Бо иборати дигар, бозори ҳадамоти сайёҳӣ – ин низомии фаъолиятҳои бо ҳам алоқаманд ва тадбирҷоест, ки ба ширкати сайёҳӣ имконияти дар бозори сайёҳӣ ноил гардидан ба натиҷаҳои мусбатро фароҳам месозад.

Мавриди зикр аст, ки соҳаи туризм ва дурнамои рушди он ба бозори ҳадамоти сайёҳӣ вобаста буда, аз унсурҳои зерин иборат аст:

- аз таҳлили маҷмуии бозор;

- истеҳсоли маҳсулоти сайёҳӣ;
- таҳлили низоми нархҳо ва роҳҳои тақсимои маҳсулот ва ҳадамоти сайёҳӣ;
- рекламаи маҳсулот.

Бо дарназардошти мавҷудияти омилҳои ҷанбаҳои демографӣ, тарзи зиндагӣ ва рағбати аҳолидошта рушди муносибатҳои байналмилалӣ ба афзоиши баҳши бозори саёҳат ва сайёҳӣ боис мегардад.

Айни замон дар Осиё, Аврупо, Шарқи Наздик ва дигар минтақаҳои раванди афзоиши дохилии минтақавии сегменти сайёҳӣ, аз ҷумла навъҳои муосири сайёҳӣ, саёҳат ба масофаҳои дур, сайёҳии ҷозибанок, истироҳати кӯтоҳ, ки бо истифодаи воситаҳои фароғати берун аз хона ташкил карда мешаванд, ба назар мерасад.

Захираҳои бозор: Шароите, ки бевосита ва ба таври самаранок ба сайёҳӣ таъсир расонида, бо ташаккули эҳтиётот, талабот ва пешниҳодот ба маҳсулот ва хизматҳои сайёҳӣ алоқаманд мебошанд, шартан захираҳои бозор номидан мумкин аст.

Эҳтиётот, талабот ва пешниҳодот: Эҳтиётот нисбат ба сайёҳии дискретсионӣ (яъне, сайёҳӣ аз рӯйи интихоби худ). Ин тамоюлҳо ба афзоиши эҳтиётот нисбат ба маҳсулот ва хизматрасонии туристии наву ҷозибанок ва гуногунранг оварда мерасонанд. Номгӯи зиёди маҳсулот ва хизматрасонии туристӣ, аз ҷумла, истироҳат дар соҳил, сайру гашт дар шаҳр ба сифати интихоби асосӣ дар бозорҳои туристӣ бо болоравии нархҳо вобастагӣ доранд.

Тараққиёти низоми талабот - пешниҳодот, ки барои солҳои 90-ум ва оянда хос буд, бо мафҳуми сегменти бозор дақиқан муайян карда мешавад. Сегменти бозор равандеро дар назар дорад, ки ҳангоми он фурушандаи хатсайри сайёҳӣ, ё ҷойҳо дар самолёт ба меҳмонхона харидоронро ҷалб менамоянд, ки аз тарафи фурушанда пешниҳод шудаанд.

Аз рӯйи маълумоти Созмони умумиҷаҳонии сайёҳӣ суръати афзоиши туризми байналмилалӣ дар як сол 4,5 фоизро ташкил медиҳад, ки он аз таъсири омилҳои асосӣ ба тараққиёти туризм вобаста мебошад. Онҳоро ба омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ҷудо кардан мумкин аст. Ба яке аз омилҳои субъективии тараққиёти сайёҳии байналмилалӣ фаъолияти мақомоти давлатӣ дохил мешавад, ки тартиби будубош (вуруд ва хуруҷ) аз давлат ва ба ҳудуди он даромадани шаҳрвандони хориҷиро танзим мекунад.

Кишварҳои олам сайёҳии байналмилалиро ҳамчун яке аз воситаҳои рушди иқтисодӣ арзёбӣ менамоянд, ки вижагиҳои он чунинанд:

- аз ҷониби давлатҳо ба сайёҳон пешниҳод намудани мол ва хизматрасонӣ;
- оқилона истифода намудани захираҳои табиӣи кишвар дар низоми тақсимои байналмилалӣи меҳнат;
- сайёҳони байналмилалӣ сарчашмаи самараноки воридшавии асъори хориҷӣ, аз ҷумла, аз ҳисоби «содироти дохила»;
- ба сайёҳон фуруштани молҳои маҳаллӣ.

Масалан, дар Италия воридшавии асъори хориҷӣ аз сайёҳӣ барои ҷаброни масъалаҳои қарзҳои беруна равона мешавад.

Даромад аз сайёҳии байналмилалӣ ин пардохт барои мол ва хизматрасонӣ ба ғайр аз меҳнати илова, пардохти нақлиёти байналмилалӣ мебошад. Ба хароҷоти сайёҳии байналмилалӣ дохил мешавад: пардохти мол ва хизмат, ки сокинони ҳамин давлат дар хориҷа истеҳсол мекунад.

Илова бар ин, дар натиҷаи хароҷоти сайёҳони хориҷӣ ба давлат:

- якум: даромади ширкатҳои сайёҳӣ меафзояд;
- дуум: таъминкунандагони мол ва хизмат афзуда, даромади ҳамаи соҳаҳо низ, зиёд мегардад;
- сеюм: даромади ҳуди аҳоли, ки ба тичорати сайёҳӣ вобаста аст, меафзояд.

Даромади арзӣ аз сайёҳӣ суръати сармоягузорино на фақат дар соҳаи туризм, балки дар дигар соҳаҳои минтақавӣ ва иқтисоди миллӣ вусъат мебахшад, ки он дар навбати худ ба тараққиёти соҳаҳои дигар имконияти мусоид фароҳам меорад.

Тараққиёти туризм ба зиёд гардидани ҷойҳои нави корӣ низ мусоидат менамояд ва боиси афзоиши ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти миллӣ (МММ) мегардад.

Сайёҳии байналмилалӣ ба зиёд гардидани маҳсулот ва хизматрасонӣ, васеъ намудани навъҳои гуногун ва тағирёбии сохтори истеҳсолоти мол ва хизматрасонии миллӣ мусоидат менамояд.

Аксариёти давлатҳои кӯшиш менамоянд, ки ба воситаи туризми байналмилалӣ масъалаи тавозуни мусбати қисми пардохти бучети давлатиро ҳал намояд.

Аз рӯи маълумоти Созмони умумичаҳонии сайёҳӣ (СУС)15 давлати ҷаҳон ба хизматрасонии сайёҳӣ махсусгардонидашуда мебошанд, ки даромади онҳо дар ин соҳа якҷанд маротиба аз содирот зиёдтар мебошад. Ба онҳо давлатҳои Аврупои Ғарбӣ дохил мешаванд ва дар 45 давлат даромади сайёҳӣ аз ҳаҷми содирот 1,4 ҳисса зиёдтар мебошад. Ин асосан барои давлатҳои дар ҳоли рушд, ки афзоиши сусти иқтисодӣ доранд, хос мебошад.

Сайёҳӣ ба афзоиши шуғл дар кишвар мусоидат мекунад. Қисми зиёди захираҳои меҳнатӣ дар сайёҳӣ ба соҳаи меҳмонхона, тарабхона, хизматҳои туристӣ, инчунин соҳаҳои омехта - хӯрокворӣ (хароҷот ба захираи меҳнатӣ 8-10 фоизи ҳаҷми умумии даромадхоро ташкил медиҳад), сохтмон рост меояд. Тараққиёти давлатҳои аз ҷиҳати қабули сайёҳон афзалият дошта, онҳо кӯшиш мекунад, ки на фақат воридоти арзи хориҷиро зиёд кунанд, балки ҷойҳои кории навро низ ташкил намоянд.

Аз рӯи маълумоти Шӯрои умумичаҳонӣ оид ба сайёҳӣ соли 1993 дар ҷаҳон ба сайёҳӣ 10,1 фоиз маҷмӯи маҳсулоти дохила (ММД) ва 10,5 фоизи ҷойҳои корӣ рост меомад. Соли 1993 ҳаҷми умумии шуғл дар сайёҳии байналмилалӣ давлатҳои ЕС 8,5 млн. нафар одамонро, ки ба ҳисоби миёна 6 фоизи аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол мебошад, ташкил медод. Дар

Испания ва Португалия бошад, ин нишондиҳанда 10 фоиз, Юнон ва Фаронса 8 фоиз, Италия 7,5 фоиз, Олмон 6 фоиз, Британияи Кабир 5 фоизро ташкил медиҳад.

Рушди сайёҳӣ ба ғайр аз ҷиҳатҳои мусбӣ оқибаҳои манфӣ низ дорад. Аз ҷумла:

Оқибатҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ: Онҳо пеш аз ҳама бо беқурбшавии оқибатҳои воридотӣ алоқаманд мебошанд. Зиёдшавии сайёҳии хориҷӣ ба баландшавии нарх дар кишвар ва вобаста аз афзудани талабот ба молҳои сайёҳӣ, васеъшавии қобилияти харидории аҳолии ҳамин давлат, ки дар соҳаи сайёҳӣ кор мекунад ва аз ҳисоби зиёдшавии даромади онҳо, ки оқибат ба дигар соҳаҳо низ паҳн мешавад, алоқаманд мебошад. Ҳамин гуна оқибатҳо на танҳо ба кишварҳои дар ҳоли рушд, балки барои кишварҳои мутараққӣ низ хос мебошад.

Нетто-содиркунандагони хизматрасонии анъанавӣ Австралия, Шветсария, Испания, Италия, Фаронса, Туркия ва Португалия мебошанд. Дар давлатҳои дигар хароҷоти онҳо назар ба даромад зиёдтар буда, ҳамчун Нетто-воридкунанда баромад мекунад. Масалан, даромад ва хароҷот аз сайёҳӣ дар давлатҳои Иттиҳоди Аврупо чунин аст:

Давлатҳо	1992		1997		2000		2005	
	Даро-мад	Харо-ҷот	Даро-мад	Харо-ҷот	Даро-мад	Харо-ҷот	Даро-мад	Харо-ҷот
Австралия	0.56	0.14	11.8	6.3	13.8	12.1	14.7	13.0
Бр.Кабир	0.54	0.81	16.0	19.8	20.0	25.0	20.8	56.5
Италия	1.3	0.3	16.4	10.1	28.2	12.7	30.0	15.0
Испания	1.16	0.07	14.5	4.3	25.9	14.6	27.4	5.1
Фаранса	0.91	0.94	21.3	13.5	28.2	17.5	30.4	17.8
Олмон	0.7	1.5	11.0	30.1	15.8	49.6	16.6	50.9
Швейтс-ария	0.54	0.81	6.9	6.0	8.7	7.8	9.0	8.2

Сарчашма: бойгонии ҷорӣи Кумитаи ҷавонон варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон [6]

Мувофиқи пешгӯиҳои тахминии Созмони умумиҷаҳонии сайёҳӣ (СҶС) дурномаи рушди туризми умумиҷаҳонӣ то соли 2007-ум ва давраи минбаъда муайян шудааст, ки хангоми пастравии бозори сайёҳии аввали солҳои 90-ум якҷоя бо сармоягузориҳои калон, ки барои ташкили пойгоҳи ҷойгиркунии ҷараёни 2,5 маротиба афзоишбанда мебошад, гумон аст, ки нишондиҳандаи миёнаи солна дар тӯли тамоми даҳсола аз 6-7 фоиз зиёд шавад. Танҳо баъзе давлатҳо метавонанд, ки ба дараҷаи баланди пешгӯиҳои худ ноил шаванд.

Масалан, динамикаи бозиди сайёҳон дар ҷаҳон аз рӯйи минтақаҳо дар солҳои 1995-2020 чунин аст: (ба ҳисоби млн. нафар)

Минтақа	Солҳо			
	1995	2000	2010	2020
Аврупо	335	390	527	717
Укёнуси Ором	80	116	231	438
Амрико	111	134	195	285
Африко	20	27	46	75
Минтақа	Солҳо			
	1995	2000	2010	2020
Шарқи Миёна	14	19	37	69
Осиёи Ҷанубӣ	4	6	11	19
Ҷамағӣ:	564	692	1047	1602

Сарчашма: бойгонии чории Кумитаи ҷавонон варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон [6]

Корхонаҳои сайёҳӣ фаъолияти худро дар вазъияти душвори бозорӣ пеш бурда, ба саволҳои киро ва чӣ тавр таъмин ва пешвоз гирифтанд бояд таваҷҷуҳи хоса зоҳир намоянд. Яъне ҳама гуна бозор аз нуқтаи назари бозоршиносӣ аз истеъмолкунандагон, ки аз якдигар аз рӯи хоҳиши интихоби хизматрасониҳои сайёҳӣ фарқ мекунад, иборат мебошад. Аз ин рӯ, фаъолияти самарабахши бозоршиносии муосури пешрафта, яъне омӯхтани талаботи категорияҳои истеъмолкунандагони гуногун зарур аст, ки он дар навбати худ рӯкни асосӣ – бахши бозорро дар назар дорад.

Тавассути бахши бозор шумораи умумии истеъмолкунандагони билқувва (потенциалӣ), гурӯҳҳои муайян ҷудо карда мешаванд (бахшҳои бозор), ки каму беш нисбат ба маҳсулоти сайёҳӣ талаботи яқсон доранд.

Аз ин рӯ, ширкат ва корхонаҳо ҳангоми бозорро ба қисмҳо ҷудо намудан истеъмолкунандагонро низ ба гурӯҳҳо ҷудо менамоянд, ки барои ҳар яки онҳо хизматҳои яқсон ва гуногуни сайёҳӣ расонида мешавад. Мақсади асосии ба қисмҳо ҷудо намудани бозор ин таъмин намудани истеъмолкунандагон бо молу маҳсулоти зарурӣ мебошад.

Таҷрибаи бозоршиносӣ дар туризм аз он шаҳодат медиҳад, ки сегменти бозорӣ пеш аз ҳама аз инҳо иборат аст:

1. Воситаи интихобӣ;
2. Имконияти ҳарчи бештар баҳри қонеъ гардонидани талаботи мизочони гуногун;
3. Ёрӣ расонидан дар интихоби стратегияи муносиби маркетингӣ;
4. Мусоидат барои ноил гардидан ба мақсадҳо;
5. Имконияти баланд бардоштани сатҳи қарорҳои қабулкардашуда;
6. Имконияти паст намудани сатҳи муборизаи рақобатӣ бо роҳи аз худ кардани сегменте, ки онро то ҳол истифода набурдаанд.

Ниҳоят дар маҷмӯъ, имконияти баланд бардоштани рақобатпазирӣ дар пешниҳоди хизматрасониҳои ширкат мебошад.

Ҳангоми гузаронидани сегментатсия бояд аввал омилҳои сегментатсияи бозор ба назар гирифта шаванд. Аз ин лиҳоз, бояд байни омилҳои сегментатсионӣ, молҳои истеъмоли (харидшаванда), хизматрасониҳо, молҳои истеъмоли тақсмоти алоҳидаи махсус вучуд дошта бошад.

Сегментатсияи бозор ба омилҳои зерин тақсим мешавад:

1. ҷуғрофӣ;
2. демографӣ;
3. иҷтимоӣ-иқтисодӣ;
4. психологӣ;
5. тибқи рафтор;

Ба омилҳои ҷуғрофӣ дохил мешаванд:

1. бузургии минтақа;
2. зичӣ ва шумораи аҳоли;
3. шароити иқлимӣ;
4. тақсмоти маъмури (шаҳр, ноҳия, деҳот);
5. мавқеи ҷойгиршавии ширкат аз шаҳри истеҳсолкунанда.

Сегментатсия аз рӯи омилҳои демографӣ, яке аз омилҳои асосӣ барои муайян кардани истеъмолкунандаи хизматрасониҳои худ, яъне сайёҳон мебошанд, ки инҳо дохил мешавад:

1. ҷинси сайёҳон;
2. синну соли сайёҳон;
3. вазъи оилавии сайёҳон;
4. сатҳи даромаднокии онҳо;
5. маълумотнокии сайёҳон;
6. мазҳаб ва миллати сайёҳон.

Омилҳои номбаршуда барои муайян кардани ба кадом намуди сайёҳӣ шавк доштани сайёҳ ва мутобиқати он лозим мебошад.

Омили иҷтимоӣ - иқтисодӣ. Ин омил аксаран барои омӯзиши манфиати туризм, барои ривочи иқтисодиёт зарур аст, ки ба инҳо сатҳи даромади сайёҳон, сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти сайёҳӣ, ба меъёрҳо мутобиқ будани маҳсулоти сайёҳӣ ва ғайраҳо дохил мешавад.

Омилҳои психологӣ. Ин омил барои муайян гардидани ниёзу эҳтиёҷи сайёҳон нисбат ба маҳсулоти сайёҳӣ зарур аст.

Омили навбатӣ, ин омил рафтор мебошад, ки он ба омилҳои психологӣ монанд аст.

Саноати сайёҳӣ яке аз шаклҳои ба таври динамикӣ рушдёфта дар хизматрасониҳои байналмилалӣ тиҷорат аст. Сайёҳӣ дар ҷаҳон доимо дар ҳоли рушд буда, таъсири он ба иқтисоди ҳар як кишвар алоқаманд аст.

Сайёҳии байналмилалӣ дар иқтисоди давлатҳо функсияҳои муҳимро иҷро мекунад, аз ҷумла:

1. Сайёҳии байналмилалӣ сарчашмаи даромади арзӣ барои мамлакатҳо ва воситаи таъмини ҷои корӣ аст.

2. Сайёҳии байналмилалӣ барои диверсификатсияи иқтисодиёт, ташкили соҳаҳо ва хизматрасониҳои соҳаи туризм мусоидат менамояд.

3. Бо ташкили ҷойҳои қорӣ дар соҳаи туризм даромади аҳоли ва сатҳи некӯаҳволии мардум баланд мегардад [3, 34].

Албатта, сайёҳии байналмилалӣ дар ҷаҳон нобаробар тараққӣ кардааст, ки ин, пеш аз ҳама, ба сатҳи рушди иҷтимоиву иқтисодии мамлакатҳо ва минтақаҳо вобастагӣ дорад. Рушди сайёҳии байналмилалӣ дар мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ ва Шарқи Наздик назаррас аст. Зиёда аз 70 фоизи бозори ҷаҳонии сайёҳӣ ва қариб 60 фоизи даромади арзӣ маҳз ба ҳамин минтақаҳо рост меояд. Тақрибан 20 фоизи он ба Амрико ва камтар аз 10 фоиз ба Осиё, Африқо ва Австралия рост меояд.

Дар рушди муносибатҳои байналмилалӣ туризм мақоми бузургро ишғол мекунад. Ҳамасола тақрибан 500 млн. нафар одамон бо мақсади сайёҳӣ ба хориҷа мераванд. Сайёҳӣ на танҳо ҳамчун як навъи истироҳат, балки дар ҷаҳон соҳаи фаъоли рушдкунанда аст.

Ҳамин тариқ, туризми байналмилалӣ бо назардошти вижагиҳои худ қисми бузурги тавлиди хизматрасониҳо ва бо хароҷоти ҳадди ақал дар соҳаи иқтисодиёт нақши намоён дорад. Соҳаи сайёҳӣ ба шумораи авлавиятҳои иқтисодӣ ва арзишҳои бузурги муассир дохил мешавад.

Бо дарназардошти он, ки оид ба рушди сайёҳии байналмилалӣ маълумоти дақиқ мавҷуд нест ва соҳаи туристиро санҷидан то андозае душвор аст, тартиби ягонаи ҳисоботи омории байни мамлакатҳо то имрӯз муайян карда нашудаанд.

Имрӯз мо сайёҳиро ҳамчун падидаи оммавии асри XXI дарк мекунем, ки он воқеан ҳам зиндагӣ, ҳам муҳити зист ва ҳам ландшафти (манзари) ҳаёти моро дигаргун месозад. Сайёҳӣ на танҳо истироҳату фароғат, балки яке аз омилҳои муҳими иқтисодӣ ба шумор меравад. Зоҳиршавии мафҳум ва падидаи сайёҳӣ инсонро ба саёҳат ва муносибату робитаҳои байниҳамдигарӣ раҳнамун месозад.

Рушди босуръати сайёҳӣ ба ҳаҷми даромади арзӣ ба соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ, ки ба ташкили индустрияи сайёҳӣ мусоидат мекунад ва таъсир мерасонад. Имрӯз нуфузи нишондиҳандаҳои индустрияи сайёҳӣ дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ хеле назаррас аст. Хусусияти муҳими марҳилаҳои муосири рушди сайёҳӣ ва тағйири шаклҳои ташкили он дар бозори сайёҳӣ, нақлиёт, савдо, саноат, бонкҳо, суғурта ва ғайраҳо ба назар мерасад [4, 14].

Рушди босуръати робитаҳои байналмилалӣ сайёҳӣ боиси таъсиси шумораи зиёди ташкилотҳои байналмилалӣ мегардад, ки онҳо дар навбати худ ба муносибатҳои байналмилалӣ иқтисодӣ мусоидат менамоянд.

Айни ҳол мо дар заминаи таҳлили сарчашмаҳои мавҷудаи назариявӣ, таҷриба ва мушоҳидаҳои хусусиятҳои асосии рушди сайёҳиро дар даҳсолаи оянда ба таври зерин пешбинӣ карда метавонем:

- дурнамои рушди нишондиҳандаҳои фаъолият дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ;

- таъсири доимии омилҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ ба сайёҳӣ;

- натиҷаи таъсири омилҳои муайяни сайёҳӣ, ба монанди тағйироти вазъи иҷтимоӣ–демографӣ, иттилооти электронӣ ва системаҳои коммуникатсионӣ;

- муаррифии фаъолияти тураператорҳо ҳамчун фаъолияти глобалӣ, ба монанди соҳибкории хурду миёна.

Яке аз минтақаҳои машҳури сайёҳӣ ин Осиёи Ҷанубӣ ва Ҷанубу Шарқӣ ба шумор меравад. Дар доираи ин қараёни пурзур нақши бахшҳои байналмилалӣ Русия ҳамчун маркази хизматрасонии транзитӣ аз Аврупои Ғарбӣ ва ҳамчунин сегментҳои сайёҳии берунӣ аз Русия ба минтақаҳои номбурда хеле назаррас аст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дорои мероси бойи таърихӣ фарҳангӣ ва захираҳои табиӣ буда, барои ҷалби таъдоди зиёди сайёҳони хориҷӣ ба кишвар иқтидорӣ воқеӣ дорад.

Рушди соҳаи туризм баҳри паст кардани сатҳи бекорӣ дар кишвар замина ва имкониятҳои муфидро фароҳам оварда, барои ғани гардонидани буҷети давлат мусоидат менамояд. Зеро имрӯз сайёҳӣ яке аз соҳаҳои сердаромади иқтисодӣ ба шумор рафта, барои ноилшавӣ бо суръати рушди он соҳаи сайёҳиро ривочу раванг додан зарур аст.

Омилҳои зикршударо ба инобат гирифта, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи сайёҳиро самти афзалиятноки сиёсати иқтисодии кишвар эълон намудааст.

Мутаассифона, иқтидорҳои мавҷудаи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз ба қадри кофӣ истифода бурда намешаванд. Аз ин рӯ, муҳаққиқони соҳа бояд оид ба омӯзиши имкониятҳои сайёҳии Тоҷикистон пажӯҳишҳои домнадорро анҷом дода, роҳу воситаҳои истифодабарии минтақаҳои сайёҳиро баҳри рушди иқтисодии кишвар, муаррифии мероси гаронарзиши фарҳангии халқи тоҷик бо далелҳои илмӣ собит намоянд.

Бо иборати дигар, барои рушди минбаъдаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон қорҳои зиёди илмӣ-таҳқиқотӣ анҷом дода, тадбирҳои таъхиринопазирӣ амалӣ андешидан лозим аст.

Адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон - Душанбе, 2016.- 39 с.

2. Исмаев, Д.К. Маркетинг иностранного туризма в Российской Федерации– М.: Академия, - 2004. -188 с.

3. Сенин, В.С. Организация международного туризма – М: Финансы и статистика, 2003.–400 с.

4. Пузакова, Е.П., Честникова В.А. Международный туристический бизнес

-М.: Экспортное бюро,1997. – 176 с.

5. Жукова, М. А. Менеджмент в туристском бизнесе [Текст]. –М.: Конкурс, 2006. –192 с.

6. Бойгонии қорӣи Қумитаи қавонон варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

ТАҲЛИЛИ МАСЪАЛАИ КАСБУ ХУНАР ДАР ФАЛСАФАИ БОСТОНИИ ТОЧИК

Абдулхонов Файзали Маҳмудович - мудири кафедраи идоракунии давлатии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, шаҳри Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел: (+992) 933339946; 918428008, e-mail: Faiz-7704@mail.ru

Дар мақола масъалаи касбу хунарро дар фалсафаи бостони тоҷик мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар асоси маъхазҳо ва адабиёти гуногун баъзе ҷанбаҳои мавзӯи мазкур ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Муаллиф иброн меорад, ки масоили меҳнат дар зиндагии инсон дар фалсафаи муосир бештар ҳамчун мавзӯи робитаи зистшиносӣ ва иҷтимоӣ инсон матраҳ мегардад. Доир ба он дар фалсафаи андешаҳои гуногун, мазмун ва матолиби мухталиф аз ҷониби мутафаккирон ва файласуфон арза карда шудааст ва муаллиф бо овардани мисолҳо ба онҳо равшанӣ андохтааст.

Вожаҳои калидӣ: сайёҳӣ, хунарҳои мардумӣ, миллат, касбу хунар, фалсафаи бостони тоҷик, иҷтимогардонӣ, фалсафаи амалӣ, мактаби фалсафӣ, фарди биологӣ, Авесто, Зардушт

АНАЛИЗ ВОПРОСА РЕМЕСЕЛ В ДРЕВНЕТАДЖИКСКОЙ ФИЛОСОФИИ

Абдулхонов Файзали Маҳмудович - заведующий кафедрой государственного управления Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел: (+992) 933339946; 918428008, e-mail: Faiz-7704@mail.ru

В данной статье рассматривается вопрос положительной позиции ремесла и профессий в древнетаджикской философии и на основе различных научных источников и специальной литературы, освещаются некоторые аспекты данной темы. Автор сообщает, что вопрос труда в жизни человека в современной философии в основном подвергается изучению в биологическом и социальном аспектах. В статье также приводятся ценные мысли и соображения древнетаджикских философов и мыслителей по данному вопросу.

Ключевые слова: туризм, народные ремесла, национальность, профессия, древняя таджикская философия, социализация, прикладная философия, философская школа, биологический индивидуум, Авеста, Заратуштра

ANALYSIS OF HANDICRAFTS ISSUES IN ANCIENT TAJIK PHILOSOPHY

Abdulkhonov Faizali Mahmudovich - Head of the Department of Public Administration of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, tel: (+992) 933339946; 918428008, e-mail: Faiz-7704@mail.ru

This article considers the issue of the positive position of handicrafts and trades in ancient Tajik philosophy and on the basis of various scientific sources and special literature, the author highlights some aspects of this topic. The author reports that the issue of labor in the life of man in modern philosophy is mainly studied in the biological and social aspects. The article also contains valuable thoughts and considerations of ancient Tajik philosophers and thinkers on this issue.

Keywords: *tourism, folk handicrafts, nationality, profession, ancient Tajik philosophy, socialization, applied philosophy, philosophical school, biological individual, Avesta, Zoroastr*

Дар солҳои охир бо шарофати истиқлолияти давлатӣ тавачуҳи Ҳукумати кишвар бештар ба арҷгузори ба осори фарҳанг ва арзишҳои гузаштагон равона карда мешавад. Аз ин ҷост, ки соли Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмондар паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд намуданд, ки: «Бо мақсади тараққи додани соҳаи сайёҳӣ, муаррифии шоистаи имкониятҳои сайёҳии мамлакат ва фарҳанги миллӣ дар арсаи байналмилалӣ, инчунин, ҷалби сармоя ба инфрасохтори сайёҳӣ пешниҳод менамоем, ки соли 2018 дар кишвар Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон карда шавад»[6]. Воқеан, рушди сайёҳӣ дар кишвари зебоманзари мо яке аз омилҳои муҳими ташаккули соҳаи иқтисодии давлат ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, таваччуҳ ба рушди сайёҳӣ яке аз тадбирҳои саривақтӣ мебошад. Дар баробари рушди сайёҳӣ инчунин ба ҳунарҳои мардумӣ таваччуҳ намудан низ унсурҳои муҳаррики соҳаи иқтисодӣ буда метавонад. Барои донишмандони хусусият ва муҳтавои касбу ҳунар донишмандони моҳияти фалсафии онҳо низ зарур аст. Бинобар ин, тасмим бар он аст, ки дар ин мақола баъзе масъалаҳои фалсафии касбу ҳунарро дар мактабҳои фалсафии бостонии форсу тоҷик баррасӣ намоем. Баҳри дарки масоили фалсафии касбу ҳунар дар фалсафаи бостонии тоҷик муҳим аст, ки масоили мазкурро аз ҷиҳати назариявӣ дар фалсафа таҳлили баррасӣ намуд.

Чунон ки маълум аст, меҳнат ҳамчун фаъолияти бошуурона танҳо ҳосил инсон мебошад. Инсон зиндагӣ ва муносибатҳои ҷамъиятии худро дар

асоси фаъолияти меҳнатӣ-истеҳсоли ва маънавӣ роҳандозӣ намуда, ба сифати субъекти муносибатҳои ҷамъиятӣ баромад менамояд.

Масоили меҳнат дар фаъолияти инсон дар фалсафаи муосир бештар дар мавзӯи робитаи зистшиносӣ ва иҷтимоӣ инсон матраҳ мегардад. Доир ба он дар фалсафа андешаҳои гуногун, мазмун ва матолиби аз ҷониби мутафаккирон ва файласуфон арза карда шудааст.

Дар хусуси таносуби ҷанбаҳои биологӣ ва иҷтимоӣ инсон ду нуқтаи назари ба ҳам мухталиф вучуд дорад, ки яке биологикунонӣ ва дигаре иҷтимоигардонӣ номида мешавад. Назарияи дигаре низ вучуд дорад, ки он бо номи параллелизм-мувозинати биологӣ-иҷтимоӣ маълум аст. Мувофиқи он, инсон ҳам мавҷуди табиӣ-биологӣ ва ҳам мавҷуди иҷтимоӣ аст, чунки фаъолияти зиндагии он бе мубодилаи моддаҳо, равандҳои табиӣ-биологӣ имконнопазир аст[9,284].

Тарафдорони назарияи иҷтимоигардонӣ заминаҳои биологӣ иҷтимоишавии инсонро рад намеkunанд, вале чунин ҳисоб мекунанд, ки инсон бо қобилияти (имконияти) дар маҷрои инкишофи иҷтимоӣ худ ташаккул додани қобилиятҳои гуногунҷанбаи худ дар соҳаҳои гуногун фаъолият, касбу ҳунар ва муносибатҳои ҷамъиятӣ ба дунё меояд, на бо қобилияти махсус гардонидашудаи генетикӣ[4,147].

Дар раванди иҷтимоишавӣ фардҳои биологӣ сифатҳои шахсӣ, фарҳангӣ пайдо мекунанд, соҳиби касбу ҳунарҳои гуногун мешаванд, онҳо то марҳилаи иҷтимоишавиашон бо ҳеҷ гуна касбу ҳунар ва сифату муносибатҳои ҷамъиятӣ ба дунё намеоянд.

Инсоншавии зоти биологӣ одам дар заминаи имкониятҳои абстраксии ба ягон касбу ҳунар ва муносибатҳои иҷтимоӣ пешакии касбӣ нигарониданашудаи ҳислату хусусиятҳои органикӣ, генетикӣ, нейрофизиологӣ ва нейропсихикӣ фардҳои зиндаи биологӣ сурат мегирад, вале на дар ягон шакли махсусгардонидашудаи касбӣ, на дар шакли сценарияшуда ва лоиҳавишуда, ки дар зиндагии иҷтимоӣ фардҳои биологӣ барои як фард назму наср, барои каси дигар касбу ҳунарҳои дигар, косибӣ, чорводорӣ, карбособфӣ, шохисобфӣ, барои сеюмиҳо сиёсатмадорӣ, фаъолияти дипломатӣ гардад. Инсоншавии фардҳои биологӣ дар ҳудуди муносибатҳои иҷтимоӣ, тамаддунӣ, фарҳангӣ сурат мегирад ва дар рафти зиндагӣ дар дунёи мутамаддин аз рӯзи таваллуд то марг давом меёбад[7,258].

Гуногунрангии касбу ҳунарҳо, тарзу шаклҳои фаъолияти муносибатҳои байни онҳо, гуногунрангии инфиродӣ ва шахсиятӣ дар ҷомеа маҳсули ҳеҷ як қувваи берунаи тоҷамъиятӣ ва новобаста аз ҷомеа набуда, балки маҳсули фаъолияти муносибатҳои ҷамъиятии ҳуди одамон мебошанд.

Гуногунрангии талаботи иҷтимоӣ-фарҳангӣ ба касбу ҳунарҳои гуногун яке аз омилҳои муҳими инкишофи ҳам ҳуди одамон ва ҳам умуман ҷомеа аст. Талаботи олии фардӣ дар баҳампайвастагӣ ва ягонагии ноғусастани барномаи биологӣ ва иҷтимоӣ инкишофи онҳо сурат

мегиранд, вале бо пайдоишу самтҳои инкишофи худ мазмуну моҳияти иҷтимоӣ доранд, дар биологияи инсонҳо пешакӣ дода нашудаанд. Шартӣ зарурии пайдоишу инкишофи талаботи олии инсон таҷрибаи пештараи иҷтимоӣ ва машғул шудани ӯ ба ин ё он тарзи фаъолият, касбу ҳунар аст[7,258].

Оид ба пайдоиши касбу ҳунар дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон ва мактабҳои фалсафии бостонӣ тоҷик низ андешаҳои гуногун зикр гардидааст. Яке аз ин мактабҳои фалсафие, ки дар замони бостон дар миёни қавмҳои ориёӣ арзи ҳастӣ намудааст, ҳикмати хусравонӣ мебошад. Дар адабиёти таърихӣ ва фалсафӣ ҳикмати хусравонӣ бо унвонҳои ҳикмати пешдоидӣ, ҳикмати каёнӣ, ҳикмати ориёидӣ ва ҳикмати шохзодагон низ ба чашм мерасад. Ин ҷаҳонбинӣ, пеш аз Ҳама, арҷгузорӣ ба дониш, маърифат ва касбу ҳунарро ташвиқу тарғиб менамояд. Чуноне ки қайд гардид, ҳикмати хусравонӣ таълимоти фалсафист, ки ҳанӯз дар замони давлатдорӣ пешдоидӣ маълум будааст. Давлати Пешдоидӣ тибқи таҳқиқоти бостоншиносии тоҷик Юсуфшо Яъқубшо аввалин давлат дар Тоҷикистони таърихӣ ба шумор меравад. Оид ба давлати Пешдоидӣ иттилоот дар «Таърихи Табарӣ», «Шохнома»-и Фирдавсӣ ва «Форснома»-и Ибни Балхӣ мавҷуд аст. Ба ақидаи муаррихон давлати Пешдоидӣ дар ҳазорсолаҳои V–III п.м. вучуд дошт[5,28].

Каюмарс сарсулола ва нахустин подшоҳи Пешдодӣ буда, на танҳо ҳокимияти шоҳиро асос гузоштааст, балки шаҳрҳои Дамованд ва Истахрро бунёд кардааст. Ин андешаҳо дар «Шохнома»-и ҳақим Фирдавсӣ чунин оварда шудаанд:

Ки номи бузургӣ кӣ овард пеш?
Киро буд аз он бартарон поя беш?!
Пажӯҳандаи номаи бостон,
Ки аз паҳлавонон занад дoston,
Чунин гуфт, к-«Оини тахту кӯлох,
Каюмарс овард ӯ буд шох» [1,44].

Ҳушанг шоҳи дуҷуми Пешдодӣ аст, ки тибқи маълумот адл, доварӣ ва ҳукмро миёни одамон асос гузошт ва аз ҳамин сабаб ба ӯ Пешдод ном гузоштаанд. Ҳушанги Пешдодӣ истехсоли олатҳо аз биринҷӣ, сохтани хона, чорводорӣ, кишоварзиро ба мардум омӯхт, ибодатгоҳҳои аввалин, расми подшоҳӣ ва тоҷгузориро асос гузошт. ӯ низ ба шаҳрсозӣ машғул гардида, Бобул ва Шушро таъсис додааст[3,89].

Ҷаҳондор Ҳушанги бо рою дод,
Ба ҷойи ниё тоҷ бар сар ниҳод.
Нахустин яке гавҳар омад ба чанг,
Ба дониш зи оҳан ҷудо кард санг.
Чу бишнохт, оҳангарӣ пеша кард,
Кучо з-ӯ табар, арраву теша кард.

Чу ин карда шуд, чораи об сохт,
Зи дарё бароварду ҳомун навохт.
Ба ҷӯю ба руд обро роҳ кард,
Ба фарри кайи ранҷ кӯтоҳ кард.
Чу огоҳмардум бар он барфузуд,
Парокандани тухму кишту дуруд[1,50].

Дар давраи салтанати Таҳмураас алифбову хат, аспсаворӣ, боркашӣ ба воситаи ҳайвоноти боркаш, бофтани либос аз пашм ва дар хона фарш сохтан ба вучуд меояд. Шаҳри Марв ва биноҳо дар Исфаҳон сохта мешаванд.

Пас аз пушту мешу бара пашму мӯй,
Буриду ба риштан ниҳоданд рӯй.
Ба кӯшиш аз он кард пӯшиш ба ҷой,
Ба густарданӣ ҳам буд, ӯ раҳнамоӣ[1,55].

Дар давраи Чамшед гудохтани пӯлод, сохтани шамшеру чавшан, бофтани абрешим ба вучуд меояд. Истеҳсоли мис, аз баҳр чамъоварии чавохирот, атру доруворӣ, сохтани биноҳои бузург ва гармобаҳо расм мегардад[8,87].

Ба фарраи кай нарм кард оҳано,
Чу ҳӯду зирех карду чун чавшано.
Дигар панҷаҳ андешаи чома кард,
Ки пӯшанд хангоми базму набард.
Зи каттону абрешиму мӯю қаз,
Қасаб кард пурмоя дебову хаз.
Биёмӯхташон риштану тофтан,
Ба тор - андарун, пудро бофтан.
Чу шуд бофта, шустану дӯхтан,
Гирифтанд аз ӯ яқсар омӯхтан[1,59].

Аз суханони дар боло зикргардида маълум мегардад, ки масоили касбу хунар аз ибтидо дар мактабҳои фалсафии бостонӣ, аз ҷумла мактаби фалсафии ҳикмати хусравонӣ мақоми меҳвариро ишғол намуда, хусусияти иҷтимоӣ доштани онро ҷонибдорӣ менамояд.

Дигар мактаби фалсафии бостонии тоҷик ин мактаби фалсафии Зардушт мебошад. Умдатарин масъалае, ки дар таълимоти Зардушт ҳамаҷониба арзёбӣ гардидааст, тавзеҳи фалсафаи амалӣ мебошад. Фалсафаи амалии вай аз ҳидоят ба ахлоқи ҳамидаву ҳасана, ки ба гуфтору пиндор ва рафтори нек асос ёфтааст, оғоз гардида, то масоили бунёди оилаи солим, кишоварзӣ ободонии олам ва истиқрори ҷомеаи адолатпеша ва ғайра доман паҳн кардааст[9,286].

Кишоварзӣ чорводорӣ, ки дар таълимоти зардуштия мартабаи хеле баланд дошта, аз шарифтарин машғулиятҳо доништа шудааст. Хушбахтии

одамон ба кишоварзию муқаддас доштани замин вобаста аст. Ба ақидаи Зардушт, ҳосилхез гардонидани замин ба даҳ ҳазор дуохонӣ ва сад қурбонӣ баробар аст. Парвариши чорвои нафърасонро низ аз аъмоли неки инсонӣ медонад.

Дар Авесто оид ба пешаи кишоварзӣ чунин оварда шудааст:

Эй додори ҷаҳон астуманд! Эй ашаван!
Кист панҷумин касе, ки заминро бештар аз ҷама шодком кунад?

Ахура Маздо посух дод:

Эй Спитамон Зардушт!
Касест, ки заминро ба хубӣ кишт кунад ва онро ба ашаване биспорад[2,432].

Инчунин, дар Авесто як қатор меъёрҳои муқаррар гардидаанд, ки ба афроди нисбат ба замин безҳтиромӣ раводашта сарзаниш ва ҷазо муқаррар карда шудааст. Мақому мартабаи инсон дар дунё ва дар охираат тибқи таълимоти фалсафаи Зардушт ба меҳнати ҳалол ва касбу ҳунари манфиатбахш вобаста мебошад.

Ҳамин тариқ, ҳулоса намудан мумкин аст, ки мактабҳои фалсафии бостонии тоҷик ба моҳияти фаъолияти меҳнатӣ диққати ҷиддӣ дода, ташвиқу тарғиби касбу ҳунарро маҳаки асосии таълимоти худ қарор додаанд. Ҳамчунин вобаста ба хусусияти пайдоиши касбу ҳунар ҷанбаи иҷтимоии онро ҷонибдорӣ намуда, зина ба зина пайдо шудан ва таҳаввулпазир будани онҳоро таълим медиҳанд.

Адабиёт:

1. Абулқосим Фирдавсӣ. Шоҳнома Ҷ.1. –Душанбе: Адиб 2007.- 480 с.
2. Авесто. Муратиб Ҷалили Дӯстхоҳ. –Душанбе, 2004.
3. Бӯриев И.Б. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. –Душанбе, 2013.
4. Наврузов С.Н. Инсон. – Душанбе, 2011.
5. Ҳотамов Н., Довудӣ Д., Муллоҷонов С., Исоматов М. Таърихи халқи тоҷик. –Душанбе, 2011.
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2017
7. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. -М.: Политиздат, 1992.
8. Таърихи Табарӣ. Ҷ. 1. –Душанбе, 1992. – 580 с.
9. Таърихи фалсафа. Китоби дарсӣ зери таҳрири Н. Саидов. –Душанбе, 2011.

РОЛЬ ПЕРСОНАЛА В УЛУЧШЕНИИ КАЧЕСТВА ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В РЕПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Ҳамдамзода Забиҳуллоҳи Раҳматулло - ассистент кафедри бухгалтерского учета, анализа и аудита Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни, тел.: +(992)933900030, e-mail: hamdamzoda@bk.ru

Фирдавси Дҷума - аспирант второго курса Института экономики и демографии Академии наук Республики Таджикистан, тел.: +(992)903302771, e-mail: firdavstudent@mail.ru

В статье авторы констатируют, что проведенный анализ экономических исследований туристического бизнеса развитых странах обладающих туристическую индустрию показывает, что для улучшения управления туристскими организациями с особым вниманием рассматриваются вопросы, связанные с рабочей средой, рынком труда, конкуренцией, потребителями туристических услуг и др., но значительные усилия должны быть направлены на эффективное управление обслуживающим персоналом.

Ключевые слова: туризм, конкуренция, рынок труда, обслуживающий персонал, высокая культура, практический навык, этика поведения, основной приоритет, профессиональное умение, знание языков, профессионализм, национальная традиция, постоянная аттестация, корпоративная культура, ключ успеха

НАҚШИ ҲАЙАТ ДАР БЕҲСОЗИИ СИФАТИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ САЙЁҲӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Ҳамдамзода Забиҳуллоҳи Раҳматулло - ассистенти кафедри баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудити Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни, тел.: +(992)933 900 030, e-mail: hamdamzoda@bk.ru

Фирдавси Ҷумъа – аспиранти соли дувуми Пажӯҳишигоҳи иқтисодиёт ва демография Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, тел.: +(992)903302771, e-mail: firdavstudent@mail.ru

Дар мақола муаллифони таъкиди мекунанд, ки таҳлили таҳқиқоти соҳибқорӣ сайёҳии кишварҳои пешрафтаи дорони саноати сайёҳӣ намоёнгари он аст, ки барои беҳтар намудани идоракунии шабакаи ташкилоти сайёҳӣ ва ҷаҳонгарди масъалаҳои марбут бо муҳити корӣ, бозори меҳнат, рақобат, истеъмолкунандагони хизматрасониҳои сайёҳӣ ва

гайра бо таваҷҷуҳи вижа баррасӣ баррасӣ мешаванд, аммо саъю кӯшишҳои назаррас бояд ба самти идоракунии босамари ҳайати хизматрасон нигаронида шуда бошад.

Вожаҳои калидӣ: сайёҳӣ, рақобат, бозори меҳнат, ҳайати хизматрасон, фарҳанги воло, малакаи амалӣ, ахлоқи рафтор, афзалияти асосӣ, маҳорати касбӣ, донишмандони забонҳо, касбият, анъанаи миллӣ, аттестатсияи доимӣ, фарҳанги корпоративӣ, калиди муваффақият

THE IMPORTANCE OF PERSONNEL IN IMPROVING THE QUALITY OF TOURISM SERVICES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Hamdamzoda Zabihullohi Rahmatullo - assistant of the Department of Accounting, Analysis and Audit of the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini, phone: + (992) 933900030, e-mail: hamdamzoda@bk.ru

Firdavsi Jouma - a second-year postgraduate student at the Institute of Economics and Demography of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, phone: + (992) 903302771, e-mail: firdavstudent@mail.ru

The authors of the article state that the analysis of economic studies of tourism in developed countries, possessing the tourism industry, shows that improvement of the management of tourism organizations, special attention should be paid to issues related to the working environment, the labor market, competition, consumers of tourism services, etc., but significant efforts should be focused on the effective management of personnel.

Key words: *tourism, competition, labor market, service personnel, high culture, practical skills, ethics of behavior, main priority, professional skills, knowledge of languages, professionalism, national tradition, permanent certification, corporate culture, key of success*

Туризм в мире считается одной из прибыльных отраслей источником пополнения бюджета многих стран и важным фактором повышения благосостояния населения этих стран. Подтверждением этому могут послужить такие страны, как Турция, Египет, Греция, Индонезия, Япония, Италия и Израиль. 27 ноября 2008 года на Семнадцатой сессии Всемирной организации по туризму ООН (UNWTO) состоявшейся в колумбийском городе Картахена-де-Индас Республика Таджикистан был избран полноправным членом этой влиятельной международной структуры. За принятие Таджикистана в члены UNWTO проголосовали более ста пятидесяти стран.

Таджикистан располагает 3 международными аэропортами в г. Душанбе, Худжанде и Кулябе. Территорию республики с запада на восток пересекают 3 ветви железных дорог, которые связывают центральную северную и южную регионы республики через территории сопредельных

государств Туркменистана и Узбекистана. Ныне в Таджикистан действуют более 50 туристских предприятий. В целях развития международного и внутреннего туризма в республике, Правительство страны приняло решение об упрощении визового режима, в течение 10 дней оформляются документы для въезда в страну. [8]

Анализ экономических исследований в области туристического бизнеса показывает, что для улучшения управления туристскими организациями с особым вниманием рассматриваются вопросы, связанные с рабочей средой, рынком труда, конкуренцией, потребителями туристических услуг и др., но значительные усилия должны быть направлены на эффективное управление обслуживающим персоналом.

Человеческий фактор в туризме обеспечивает качество предлагаемых услуг и является определяющим в его развитии и росте. Конкурентоспособность в туристической деятельности в существенной степени зависит от профессиональных знаний, практических умений, навыков и трудового поведения специалистов и менеджеров. Их профессиональные и морально-личностные качества играют решающую роль в создании и поддержке, эффективном управлении материально-техническими ресурсами индустрии туризма. Обеспечение рационально выполненной туристической деятельности и высокой культуры обслуживания является основным приоритетом при производстве и реализации качественного туристского продукта. [1,178]

Персонал туристской организации является важной составной частью конечного продукта и одним из основных ресурсов конкурентного преимущества организации. Качество обслуживания определяется профессиональной компетентностью и этикой поведения туристических кадров. По П. Лазареву, они представляют фундамент, на котором работающие в системе туризма надстраивают свои профессиональные умения и опыт, развивают и утверждают индивидуально-личностные качества. Удовлетворение потребителя туристических услуг достигается уважением и вежливостью персонала, его адекватной отзывчивостью и профессионализмом. [2, 78]

Для поддержания качества обслуживания туристские организации в Республики Таджикистан разрабатывают стандарты обслуживания — комплекс обязательных для выполнения правил и указаний по обслуживанию туристов, которые должны гарантировать установленный уровень качества всех управленческих и производственных операций. Стандарт определяет критерии, по которым оценивается уровень обслуживания потребителей туристических услуг и деятельность по организации персонала. Так, для обслуживания в отелях можно принять следующие критерии:

- время ответа при запросе информации по телефону;
- время предоставления конкретной услуги (уборка номеров, стирка вещей туриста и пр.);

- внешний вид и наличие униформы для персонала;
- знание персоналом иностранных языков и пр.

Таблица 1. Качества туристских услуг

Таким образом, туристские услуги представляют крупный сегмент сферы услуг, обеспечивающих удовлетворение потребностей людей и реализацию их деятельности в свободное время: отдых, развлечения, путешествия. По роли в структуре туристского потребления различают:

- 1) основные туристские услуги;
- 2) дополнительные туристские услуги;
- 3) сопутствующие туристские услуги. [8]

Качество обслуживания в туристских организациях зависит, прежде всего, от умения персонала:

- распознавать и оценивать требования персонально каждого клиента и оказывать обслуживание по установленным стандартам организации;
- оценивать и воспринимать каждого клиента, который предоставлен ему для туристического обслуживания;
- при необходимости оперативно и своевременно скорректировать процесс обслуживания;
- получать удовлетворенность от обслуживания каждого клиента.

Весь персонал, занятый в туристской организации (менеджер в туристической фирме; управляющий ресторана, рецепционист, официант, экскурсовод, консьерж, шофер автобуса и т. д.), должен приложить гибкие и динамические усилия, использовать свой профессиональный опыт и компетентность таким образом, чтобы после своего путешествия турист остался с чувством глубокого удовлетворения и восторга от пережитого. От поведения персонала, межличностных отношений в процессе обслуживания, внешнего вида и готовности выполнить желания гостя

формируется общее впечатление и заключение о качестве туристического обслуживания. [2,123]

В перспективе в индустрии туризма будут изменены и обновлены критерии управления, будут находиться новые пути и подходы повышения эффективного управления обслуживающим персоналом. Это связано со следующими причинами:

- компания, которая не располагает высококвалифицированными кадрами, в условиях рынка труда не может выдержать конкуренцию;
- ведение бизнеса в условиях жесткой конкуренции вынуждает туристские организации повышать профессиональные требования и критерии в отношении квалификации своих служащих. Конкуренция между самими туристскими организациями по привлечению самых лучших квалифицированных работников определяет использование следующих подходов:

- увеличение самостоятельности компании в работе с обслуживающим персоналом;

- внедрение нормативных актов, которые унифицируют работу с кадрами, совершенно различных по профилю предприятий;

- периодическая организация профессиональных курсов, с целью повышения квалификации персонала;

- постоянная аттестация кадров на рабочем месте с целью мотивации персонала к профессиональной реализации и карьерному росту.

Культура обслуживания представляет собой систему эталонов трудовых норм, высоких духовных ценностей и этики поведения, принципов, которые согласуются как с национальными традициями, так и с современными государственными стандартами, и свидетельствуют о качественном обслуживании потребителя туристических услуг. Для каждого специалиста в сфере туристического обслуживания и услуг чрезвычайно важным является преодоление лингвистического барьера. Чтобы овладеть стилем речи, специалисты в сфере туризма и сервиса должны практиковаться в ведении диалогов, быть коммуникативным лидером в деловом общении.

Таким образом, в Республики Таджикистан цель управления персоналом в индустрии туризма состоит в мотивации своих служащих для качественного профессионального обслуживания и максимального удовлетворения туристических потребностей своих клиентов. Это невозможно без соответствующей координации персонала, мотивации и роль персонала в улучшении качества туристических услуг минования корпоративной культуры, повышения лояльности потребителя к туристской организации. Правильный подбор опытных и высококвалифицированных кадров — ключ успеха любой туристской организации. Сфера туризма сильно зависит от квалификации персонала и этики поведения, поэтому культура туристического обслуживания является самым важным приоритетом для сотрудников сферы туризма.

Литература:

1. Агамирова Е.В. Управление персоналом в туризме и гостинично-ресторанном бизнесе. М., Эксмо, 2009.
2. Жукова М.А. Менеджмент в туристском бизнесе. М.: КНОРУС, 2006. 192 с.
3. Недкова А. Современные требования к обучению и квалификации туристических кадров // Вестник Ассоциации вузов туризма и сервиса. 2011. № 1. С. 17—21.
4. Федцов В.Г. Культура сервиса: Учебное пособие для студентов и специалистов сферы сервиса. М.: Приор, 2008. 208 с.
5. Александрова А.Ю. Международный туризм. М. Турист, 2007. 433 с.
6. Туризм в Таджикистане [Электронный ресурс]
7. 10. Туризм [Электронный ресурс] // vDushanbe.ru:
8. <http://studbooks.net/>

ИНЪИКОСИ ХУНАРҲОИ МАРДУМИИ АФГОНИСТОН ДАР ОСОРИ ҲАҚНАЗАР НАЗАРОВ

Қодиров Довар Саидаллоевич - муаллими калони кафедраи идоракунии давлатии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, шаҳри Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: +992 987103625, e-mail: dovar.godirov.88@mail.ru

Муаллифи мақолаи мазкур ба таври фишурда хунарҳои мардумӣ дар Афғонистонро дар осори Ҳақназар Назаров мавриди баррасӣ қарор додааст. Ба қавли муаллифи мақола Ҳақназар Назаров дар тамоми осоре, ки ба Афғонистон бахшида аст, дар баробари дигар масоили муҳими афғоншиносӣ ба ин мавзӯ низ таваҷҷӯҳи зиёде зоҳир намудааст.

Вожаҳои калидӣ: Ҳақназар Назаров, Афғонистон, пешаварон, хунарҳои мардумӣ, маҳсулоти истеҳсолоти хунармандӣ, гилембофӣ, чармгарӣ, маснуоти кулолгарӣ, пашминабофӣ

ОТРАЖЕНИЕ НАРОДНОГО РЕМЕСЛЕННОГО АФГАНИСТАНА В ТРУДАХ ХАКНАЗАР НАЗАРОВА

Қодиров Довар Саидаллоевич - старший преподаватель кафедры государственного управления Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: +992 987103625, e-mail: dovar.godirov.88@mail.ru

В настоящей статье автором вкратце анализируются вопросы народного ремесленничества Афганистана в трудах известного востоковеда Хакназара Назарова. По мнению автора статьи Хакназар Назаров во всех своих научных трудах которые посвящены Афганистану наряду с другими важными вопросами афганистики также особое внимание уделяет этой тематике.

Ключевые слова: Хакназар Назаров, Афганистан, ремесленники, народное ремесленничество, продукция ремесленного производства, ковроткачество, кожевное производство, гончарное изделие, шерстоткачество

REFLECTION OF FOLK WORKMANSHIP OF AFGHANISTAN IN THE WORKS OF HAQNAZAR NAZAROV

Qodirov Dovar Saidalloeich - Senior Lecturer, Department of Public Administration, Institute of Public Administration under the President of the

Republic of Tajikistan, 734003? Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: +992 987103625, e-mail: dovar.godirov.88@mail.ru

The author of the article briefly analyzes the issues of Afghan folk workmanship in the works of a famous orientalist Haqnazar Nazarov. According to the author of the article, Haqnazar Nazarov in all his scientific works devoted to Afghanistan, along with other important issues of Afghanistan, also pays special attention to this topic.

Keywords: *Haqnazar Nazarov, Afghanistan, artisans, folk workmanship, handicraft products, carpet weaving, tannery, pottery, wool weaving*

Ҳунарҳои мардумӣ дар Афғонистон дар осори Ҳақназар Назаров бо як маҳорати баланди таърихшиносӣ инъикос гардидаанд. Муҳаққиқ дар тамоми осоре, ки ба Афғонистон бахшида аст, дар баробари дигар масоили муҳимми афғоншиносӣ ба ин мавзӯ низ таваҷҷӯҳи зиёде зоҳир намудааст.

Самти таҳқиқоти илмӣ профессор Ҳақназар Назаров оид ба афғоншиносӣ ба охири солҳои 50-уми қарни XX рост меояд ва ин раванд то рӯзҳои воқасини умраш давом кардааст. Ҳақназар Назаров дар баробари он ки тамоми давраҳои таърихи Афғонистонро дар осори худ мавриди таҳлил қарор додааст, ба ҳар ҳол ҷунбишҳои мардумӣ, маорифпарварӣ ва зиддифеодалӣ дар охири қарни XIX ва ибтидои қарни XX дар Афғонистон мавзӯи марказии таҳқиқоти илмӣ мавсуфро ташкил медиҳад. Аз ин рӯ, мо низ мавзӯи инъикоси ҳунарҳои мардумӣ дар Афғонистонро вобаста ба самти таҳқиқоти илмӣ ва дигар асарҳои таълифнамудаи устод Ҳақназар Назаров оид ба Афғонистон ба таври фишуда мавриди таҳлил қарор дода мешавад.

Тавре аз мутолиаи осори муҳаққиқ Ҳақназар Назаров маълум мегардад, дар ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии таърихи Афғонистони дар охири садсолаи гузашта тағйироти муҳим ба вуқӯъ омад, ки ифодакунандаи он, бешубҳа таъсиси давлати мутамаркази шакли монархияи феодалӣ ба ҳисоб мерафт. Муҳаққиқ ибраз мекунад, ки дар иқтисодиёти Афғонистон ба мисли пеш хоҷагии натуралӣ ҳукмрон буд, аммо дар баробари ин муносибатҳои молӣ-пулӣ, тичорати дохилӣ ва берунӣ ривож меёфтанд. Рушди шаҳрҳо ва дар ин замина истехсолоти ҳунармандӣ якмаром таракқи мекард[1,3].

Вазъияти дохилии Афғонистон дар охири қарни XIX ва ибтидои қарни XX бисёр печида буд, зеро қудратҳои ҷаҳонӣ Британияи Кабир ва Русияи подшоҳӣ ба қорҳои дохилии ин давлат мудохиларо оғоз намуда буданд. Ин раванд ба ташаккули ҳунарҳои мардумӣ низ таъсири ҳудро расонд.

Устод Ҳақназар Назаров дар асари бунёдии худ «Мақоми тоҷикон дар таърихи Афғонистон» чунин нигоштааст, ки худ аз худ хотима ёфтани ҷангҳои феодалӣ ва мулк-ут-тавоифӣ ба офаридагони неъматҳои моддӣ

- деҳқонон ва пешоварон имконият меод, ки ба фаъолияти рӯзмараи худ озодтар машғул шаванд. Дар ин замина як андоза нашъунамои хунармандӣ дар шаҳрҳои Кобул, Қандаҳор, Мазори Шариф ва ғайра ба мушоҳида мерасад ва онҳо маҳсули дастранчи худро бо вучуди рақобати молҳои саноати Англия ва Русия мувофиқи талабу дархостҳои истеъмолгарони дохилӣ беш аз пеш зиёд менамуданд. Маҳсули дастранчи хунармандон номгӯи муҳими колоҳои муомилоти дохилиро ташкил меод. Ғайр аз ин, дар ҳамин давра аввалин корхонаҳои саноатӣ аз қабилҳои мошинхона, чармгарӣ ва пашминабофӣ таъсис карда шуда буд[4,250].

Профессор Ҳақназар Назаров давраи ҳукмронии амир Ҳабибуллоҳон писари амир Абдураҳмонхон таҳлил намуда, иброз меод, ки ӯ (Ҳабибуллоҳон-Д.Қ) дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии Афғонистон таҳаввулот ба миён овард. Ҳақназар Назаров дар бораи молҳои саноати Русияи подшоҳӣ ва Британияи Кабир, ки тавассути роҳи оҳан ба Афғонистон дохил мегардиданд, андешаҳои ҷолиберо дар осору худ баён намудааст. Ин донишманди дақиқназар дуруст таъкид менамояд, ки новобаста аз вуруди молҳои саноати ин абарқудратҳо ба Афғонистон онҳо натавонистанд, бозори маҳсулоти хунармандони маҳаллиро касод намоянд. Маҳсулоти хунармандони афгон на танҳо дар дохили кишвар, балки берун аз он низ харидорони зиёд дошт. Аз ҷумлаи чунин соҳаҳои дар ҳоли рушди хунармандӣ истеҳсоли пӯстинҳо ва сафяноҳо буданд, ки дар шаҳрҳои Қандаҳор, Ғазни, Кобул ва Ҳирот истеҳсоли онҳо хеле ривочу раванқ ёфта буд. Хунармандони Афғонистон дар тайёр кардани навҳои гуногуни маҳсулоти саноати мамлакатҳои ғарб. аз ҷумла самоварҳои русӣ маҳорат ва лаёқати баланд доштанд. Ҳақназар Назаров менависад, ки новобаста аз густариши хунарҳои мардумӣ дар Афғонистон дар баъзе устохонаҳо чараҳои истеҳсолот тақсимбандӣ шуда, ба худ шакли истеҳсоли мануфактуриро гирифта буданд.. [4,276-277].

Барои тақвияти фикрҳои худ оид ба хунарҳои мардумӣ дар Афғонистон устод Ҳақназар Назаров аз андешаҳои афғоншиносони номӣ В.М. Массон ва В.А. Ромодин, Е.П.Ковалев ва дигарон далелҳои муътамад овардааст.

Аз ҷумла, муҳаққиқ Ҳақназар Назаров бо таъя ба осори В.М. Массон ва В.А. Ромодин чунин менигорад, ки хунармандони маҳаллӣ бо санъати баланд дар тайёркунии маҳсулоти пахтагӣ ва газвор, гилембофӣ, чармгарӣ, қуллолгарӣ, маҳсулоти фулузӣ ва амсоли инҳо санъати баланд доштанд[3,57].

Ҳақназар Назаров дар боби инъикоси хунарҳои мардумӣ дар Афғонистон, аз осори муаллифони англис низ дар таҳқиқоти худ истифода намудааст. Муаллифони англис низ аз рушди бемайлони хунарҳои мардумӣ дар Афғонистон ёд намуда, иброз меод, ки баъд аз Кобул маркази муҳими хунармандӣ ва тиҷорат Қандаҳор маҳсуб мешуд. Ба қавли онҳо дар ибтидои асри ХХ дар он ҷо 3750 дӯкон ва устохона мавҷуд

буда, онҳо на танҳо макони амалиёти тичоратӣ, балки маркази истеҳсолоти ҳунармандӣ низ ба ҳисоб мерафтанд[3].

Мутолиаи осори таърихшинос Ҳақназар Назаров доир ба ҳунарҳои мардумӣ дар Афғонистон шаҳодат медиҳанд, ки бо вучуди заҳмати тоқатфарсо меҳнати ҳунармандон арзиши хеле ночиз доштааст. Устоҳо ва ҳунармандони қаторӣ қомати худро рост накарда, аз субҳи содиқ то шомгоҳон заҳмат кашанд ҳам, аммо аҳволи моддии онҳо аз музди кироияи корхонаҳои давлатии Афғонистон каме фарқ мекарду халос.

Ба андеша мо барои ҳавасманд намудани ҳунармандон дар Афғонистон охири қарни XIX ва XX ҳукумат бояд як барномаи калидӣ чиҳати аз тамоми андозу молиёт озод намудани онҳоро рӯйи даст мегирифт. Аммо ҳукумати амирӣ ҳамаи инро сарфи назар намуда, ҳунармандонро бо тамоми нерӯ хонахароб намуд. Месазад, ки имрӯз давлатҳои ҷаҳон меҳнати ин қишри ҷомеаро кадр намоянд ва нисбат ба онҳо имтиёзҳои давлатӣ ҷорӣ намоянд.

Ҳамин тариқ, новобаста аз ривочу раванки ҳунармандӣ дар Афғонистон аҳволи моддии коргарон ва ҳунармандон дар охири қарни XIX ва ибтидои XX бениҳоят вазнин мегардад. Зулму ситам, боло бурдани андозу молиёт аз ҷониби ҳокимияти амирӣ ва ҳокимони маҳаллӣ дар охири қарни XIX ва ибтидои XX боиси он мегардад, ки коргарон ва ҳунармандон дар ҷунбишҳои оммавии мардумӣ иштироқи ғайбӣ доштаанд. Матлаби мазкур дар осори Ҳақназар Назаров, ки ба ҷунбишҳои оммавии мардумии охири қарни XIX ва ибтидои XX бахшида шудааст, ба таври муфассал дарҷ гардидаанд.

Адабиёт:

1. Назаров Х. К характеристике народных движений конца XIX века в Афганистане / Х. Назаров. / Тадж. гос. ун-т им. В.И. Ленина.–Душанбе: Ирфон, 1968.–48 с.

2. Назаров Х. Из истории движения народных масс Афганистана в начале XX века/ Х. Назаров. /Отв. ред. А. Г. Слонимский; Тадж. гос. ун-т им. В.И. Ленина.–Душанбе: Ирфон, 1968.–87 с.

3. Назаров Х. Народные и просветительско-антифеодальные движения в Афганистане (конец XIX и начало XX веков) / Х. Назаров. /Отв. ред. Б. И. Исқандаров. Тадж. гос. ун-т им. В.И. Ленин. – Душанбе: Ирфон, 1976–262 с.

4. Назаров Х. Мақоми тоҷикон дар таърихи Афғонистон/Х.Назаров. – Душанбе, Дониш,1998.–656 с.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Юсупов Нарзимурод Очилдиевич – старший преподаватель кафедры языков Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, улица Саида Носира 33, тел: (992) 2245928; 935199220 E-mail: yusupov_narzullo@mail.ru

Некушоева Сафарбегим Сафармамадовна – старший преподаватель кафедры языков Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан 734003, Душанбе, улица Саида Носира 33, тел: (992) 2245928; 935880082

В данной статье рассматривается роль современных информационных технологий как необходимого компонента обучения иностранному языку в школе, а также роль современных интерактивных видов общения, порожденных научно-техническим прогрессом, такие как интерактивные интернет-ресурсы. По мнению авторов статьи, Интернет-ресурсы служат не только более успешному освоению языка, но и позволяет постичь глубинный закон единства и многообразия культуры.

Ключевые слова: инновационные технологии, иностранный язык, модернизация, обучение, интернет, интерактивность, интеграция, презентация; коммуникационные технологии.

ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ОМУӢЗИШИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ

Юсупов Нарзимурод Очилдиевич – муаллими калони кафедраи забонҳои Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел: (99237) 2245928; 935199220, e-mail: yusupov_narzullo@mail.ru

Некушоева Сафарбегим Сафармамадовна – муаллими калони кафедраи забонҳои Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел: (99237) 2245928; 935880082

Асри XXI – асри рушди технологияи иттилоотист. Аз ин ҷиҳат, самаранокӣ ва навоварии таълим, пеш аз ҳама, ҷорӣ кунонидани технологияи инноватсиониро тақозо мекунад. Дар мақолаи мазкур яке аз усулҳои самаранокии таълим - нақши технологияи инноватсионӣ ҳамчун бахши зарурии таълими забони хориҷӣ дар мактаб мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Ҳамчунин нақши намудҳои муосири интерактивии муносибат, ки самарани рушди илмӣ-техникӣ ба шумор меравад, таъкид мегардад.

Вожаҳои калидӣ: технологияи инноватсионӣ, забони хориҷӣ, навоарӣ, таълим, интернет, маишулияти интерактивӣ, муаррифкунонӣ, технологияи коммуникатсионӣ.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF FOREIGN LANGUAGES TEACHING

Yusupov Narzimurod Ochildiyeovich - senior lecturer of the Languages Department of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: (992) 2245928; 935199220, E-mail: yusupov_narzullo@mail.ru

Nekushoeva Safarbegim Safarmamadovna - senior lecturer of the Languages Department of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: (992) 2245928; 935880082

This article examines the role of modern information technologies as a necessary component of foreign language teaching in the school, as well as the role of modern interactive forms of communication generated by scientific and technological progress, such as interactive Internet resources. According to the authors of the article, Internet resources serve not only more successful development of linguistic skills, but also allows us to comprehend the deep law of unity and diversity of culture.

Key words: innovative technologies, foreign language, modernization, training, Internet, interactivity, integration, presentation; communication technologies.

XXI век – век развития информационных технологий. Следовательно, интенсификация и модернизация образования требует внедрения таких инновационных технологий, которые преследуют цель творческого воспитания личности в интеллектуальном и эмоциональном измерении. В статье рассматривается роль современных информационных технологий как необходимых компонентов обучения иностранному языку в школе, а также роль современных интерактивных видов общения, порожденных научно-техническим прогрессом, такие как интерактивные интернет-ресурсы. Интернет-ресурсов служит не только более успешному освоению языка, но и позволяет постичь глубинный закон единства и многообразия культуры. Ключевые слова: инновационные технологии, иностранный язык, модернизация, обучение, интернет, интерактивность, интеграция, презентация; коммуникационные технологии, Необходимость модернизации таджикского образования, интеграция в общеевропейское образовательное пространство, сохранение и развитие лучших традиций отечественной школы вносит существенные коррективы в систему

обучения школьников. Современному обществу необходимы образованные, квалифицированные специалисты, отличающиеся мобильностью, динамизмом, конструктивностью, истинные патриоты своей Родины, уважающие культуру, научные достижения, традиции других стран и народов.

Ориентация на гуманистические идеалы предполагает приоритетность интересов личности, создание творческой атмосферы в обучении и обеспечение общекультурного развития учащихся. Важнейшая часть образовательного процесса – личностно-ориентированное взаимодействие учителя с учеником, которое требует изменения основных тенденций, совершенствования образовательных технологий. Именно изучение иностранных языков может рассматриваться, как одно из важнейших средств гуманизации и гуманитаризации образования [1,11-15].

В условиях информационного общества знания и квалификация приобретают первоочередное значение в жизни человека. Чтобы быть в курсе развития мировой науки, необходимо изучение первоисточников на языке авторов. Поэтому, повышение значимости иностранного языка, его востребованность, оказали влияние на содержание, задачи и динамику обучения.

В XXI веке интенсификация и модернизация образования требует внедрения таких инновационных технологий, которые преследуют цель творческого воспитания личности в интеллектуальном и эмоциональном измерении. Такими инновационными технологиями являются: развивающее обучение, проектирование, проблемное обучение, уровневая дифференциация, тестовая система, игровое обучение, погружение в иноязычную культуру, обучение в сотрудничестве, самовоспитание и автономия, интеграция, а также – здоровье сберегающие, исследовательские, информационно – коммуникативные и личностно – ориентированные технологии. При такой целевой установке познавательные универсальные действия являются одним из ведущих компонентов образовательного стандарта [2,92].

Это объясняется тем, что одной из составляющих психического развития ребенка является его познание, подразумевающее сформированность научной картины мира, способности управлять своей интеллектуальной деятельностью, овладение методологией, стратегиями и способами обучения, развитие репрезентативного, символического, логического, творческого мышления, продуктивного воображения, памяти, внимания, рефлексии. В связи с этим, познавательные универсальные действия включают:

- действия по извлечению информации;
- способность ориентироваться в системе знаний и осознавать необходимость нового знания;
- способность делать предварительный отбор источников информации для поиска нового знания.

Технология проблемного обучения предполагает самостоятельное решение познавательных и творческих задач через критическое переосмысление и приумножение знаний и умений; и позволяет реализовать условия формирования у учащихся познавательных универсальных действий: создание атмосферы сотворчества в общении, включение эмоциональной сферы ребенка, личная заинтересованность ученика, совместный поиск истины, самооценивание, самокоррекция, самодостаточность.

Одним из способов активизации учащихся в процессе обучения иностранным языкам является проектирование (метод проектов), когда ученик самостоятельно планирует, создаёт, защищает свой проект, т.е. активно включается в процесс коммуникативной деятельности. Учебный проект – это комплекс поисковых, исследовательских, расчетных, графических и других видов работы, выполняемых учащимися самостоятельно с целью практического или теоретического решения значимой проблемы.

Основными целями проектной методики являются:

- 1) самовыражение и самосовершенствование учащихся, повышение мотивации обучения, формирование познавательного интереса;
- 2) реализация на практике приобретённых умений и навыков, развитие речи, умение грамотно и аргументировано преподнести исследуемый материал, вести дискуссионную полемику;
- 3) продемонстрировать уровень культуры, образованности, социальной зрелости.

Виды проектов:

- ролевые игры, драматизации, инсценировки (сказки, телешоу, праздники, музыкальные представления и т.д.);
- исследовательские (страноведение, обобщение научных знаний, исторические, экологические и т.д.);
- творческие (сочинения, перевод, сценарии, стенгазеты и т.д.);
- мультимедийные презентации.

Проектный метод помогает развивать языковые и интеллектуальные способности, устойчивый интерес к изучению языка, потребность в самообразовании. В конечном итоге, предполагается достижение коммуникативной компетенции, т. е., определенного уровня языковых, страноведческих, социокультурных знаний, коммуникативных умений и речевых навыков, позволяющих осуществлять иноязычное общение.

Реализация проектного и исследовательского методов на практике ведет к изменению позиции учителя. Из носителя готовых знаний он превращается в организатора познавательной деятельности, как показано на схеме. Из авторитетного источника информации преподаватель становится соучастником исследовательского, творческого познавательного процесса, наставником, консультантом, организатором самостоятельной деятельности учащихся.

Анализируя применение метода проектов в современной школе, я считаю, что это один из самых мощных стимулов мотивации изучения иностранных языков, самый творческий вид деятельности, так как в работу над проектом вовлечены все учащиеся, независимо от способностей и уровня языковой подготовки. Они применяют на практике приобретённые знания и сформированные речевые навыки и умения, творчески переосмысливая и приумножая. Кроме того, проблемность и разнообразие форм и видов данной технологии предполагает наличие межпредметных связей, что позволяет дать ученику яркое представление о мире, в котором он живёт, о взаимосвязи явлений и предметов, о взаимопомощи, о многообразии материальной и художественной культуры.

Основной акцент делается на развитие образного мышления, на понимание причинно-следственных связей и логики событий, на самореализацию и самовыражение не только учеников, но и учителя. Проектная методика требует от учителя тщательной подготовки, профессионального мастерства, эрудиции. Одно из главных условий эффективности учебной деятельности - атмосфера доброжелательности, взаимопонимания, доверия, творчества, поощрения познавательной активности школьников [5,3-10].

В современном понимании учебный проект-это интегрированное дидактическое средство развития, обучения и воспитания, которое позволяет вырабатывать и развивать специфические умения и навыки:

- проблематизации;
- планирования;
- самоанализа и рефлексии;
- презентации;
- исследовательской работы.

Использование проектной методики является одной из составляющих гуманизации образовательного процесса, так как учащиеся с разным уровнем языковой подготовки участвуют в работе в соответствии со своими возможностями. По нашему мнению, наравне с групповыми проектами необходимо применять индивидуальные задания, особенно при подготовке итоговых уроков – это уникальная возможность для действительно коммуникативного обучения иностранному языку. Такие уроки снимают перенапряжение и утомляемость учащихся, резко повышают познавательный интерес, развивают у школьников воображение, мышление, речь, память и могут быть проведены практически по любой теме в рамках программного материала. С помощью проектной методики решаются следующие задачи:

- расширяется кругозор учеников;
- закрепляется лексико-грамматический материал;
- а учитель создаёт методическую копилку по различным темам с презентациями и видеопроектами.

Таким образом, метод проектов позволяет реализовать не только образовательные задачи, но и социокультурные, воспитательные, задачи гуманизации и гуманитаризации образовательного процесса. Результаты очевидны: данная методика даёт возможность глубже изучить тему, развить творческие способности учащихся, учит общению, умению пользоваться грамматическими структурами, исчезает страх ведения беседы на иностранном языке. Кроме того, проектная технология эффективна и увлекательна для преподавателей, так как помогает раскрыться как творческая личность, участвующая в исследовательской работе наравне со своими учениками. Конечно, проект, это не панацея от всех проблем, но это шаг вперёд в преподавании иностранного языка.

Информационно-коммуникационные технологии являются мощным средством обучения, контроля и управления учебным процессом, так как - это важнейший параметр современной социокультурной системы. Интернет-ресурсы – привычное и удобное средство знакомства с культурой других стран и народов, общения, получения информации, неистощимый источник образовательного процесса. Именно поэтому, в основе системного подхода к реформированию методов обучения иностранному языку с использованием новых информационных технологий лежит концепция информационно-обучающей среды, которая рассматривается в тесной связи с системой развивающего обучения.

Информационно-обучающая среда представляет собой совокупность условий, которые не только позволяют формировать и развивать языковые знания, умения и навыки, но и способствуют развитию личности учащегося. Учебная ситуация проектируется в такой среде, как динамический, опосредованный компьютерными технологиями процесс субъективно - субъективного взаимодействия всех участников учебного процесса. Обучаемый, по мере все более активного, глубокого и всестороннего участия в процессе самостоятельной учебной деятельности по усвоению иностранного языка, превращается из пассивного объекта воздействия учителя в полноправного соучастника учебного процесса [6,196-200].

Педагогическая актуальность, формируемой в информационно-обучающей среде системы языковых знаний и умений состоит в том, что обучаемому должна быть предложена для усвоения именно такая система знаний, которая ему необходима на данном этапе своего развития, впоследствии дающая возможность решать задачи возрастающего уровня сложности.

Задачи ИОС по изучению иностранного языка:

- обеспечение условий для творческого освоения письма, а также речевых умений и навыков;
- интеграция различных форм и стратегий, направленных на развитие самостоятельной познавательной учебной деятельности в процессе индивидуальной и групповой работы обучаемых;

- повышение мотивационной насыщенности учебного процесса;
- организация познавательной коммуникативной деятельности с носителями языка и членами сетевого сообщества, изучающего иностранный язык;
- формирование на базе языковых знаний современной информационной культуры, позволяющей работать в компьютерной и телекоммуникативной среде.

В основе данной инновационной технологии лежат принципы, отражающие специфику изучаемого предмета и самой среды обучения: открытость, интегративность, системность и последовательность, интерактивность, наглядность представления материала, многоаспектность и избыточность всех компонентов среды. Эффективное функционирование ИОС зависит: от уровня развития информационно-телекоммуникативной инфраструктуры образования и взаимодействия данной инфраструктуры с обучаемыми; от целого комплекса психолого-педагогических условий; от контроля мотивационного фона и его развития; учета индивидуальных особенностей, обучаемых; от языкового сотворчества всех участников учебного процесса.

Структурно ИОС организуется в виде модели, представляющей собой совокупность участвующих в процессе обучения субъектов, связи между которыми реализуются с помощью информационных потоков, организованных, в соответствии с целями и задачами учебного процесса в функциональные блоки. Каждый из блоков (программно-тренажерный, информационно-методический, коммуникативный, инструментальный, социокультурный, мотивационный и идентификационно – контролирующий) направлен на реализацию стратегий освоения иностранного языка, а также контроль за ходом учебного процесса. Среда находится в постоянном развитии, которое обусловлено динамикой включения новых форм и педагогических технологий обучения иностранному языку, а также развитием самих участников процесса.

Участие в информационно–коммуникативной педагогической деятельности способствует комплексному формированию всех аспектов коммуникативной компетенции: языкового, социокультурного, познавательного, лингвострановедческого; а также смежных коммуникативно-когнитивных умений учащихся (поиск и отбор релевантной информации, её анализ, обобщение и классификация). Моделирование реальной аутентичной среды посредством привлечения Интернет–ресурсов служит не только более успешному освоению языка, но и позволяет постичь глубинный закон единства и многообразия культуры [7,40].

Таким образом, инновационные технологии, которые мы сегодня рассмотрели, существенно обогащают и разнообразят преподавание иностранных языков. На смену монотонной работе приходит интеллектуальный творческий поиск, в процессе которого формируется

личность нового типа, активная и целеустремленная, ориентированная на постоянное самообразование и развитие.

Литература:

1. Бим И.Л. Личностно-ориентированный подход - основная стратегия обновления школы. //Иностранные языки в школе. – 2002 – №2 – с. 11-15.
2. Великанова А.В. Компетентностно–ориентированный подход к образованию /Вып. 2, - Самара, 2007 - 92 с.
3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие для студентов педагогических вузов и системы повышения квалификации педаг. кадров.. – М., 2004 – 272 с.
4. Копылова В.В. Методика проектной работы на уроках английского языка. М., 2007 – 170 с.
5. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка. //Иностранные языки в школе. – 2000 – №2 – с. 3–10.
6. Цатурова И.А. Компьютерные технологии в обучении иностранным языкам //Учебное пособие для вузов. - М., 2004 - 200 с.
7. Информатика: проблемы, методология, технологии: //Матер. XI Междун. научно-методической конф., Воронеж, 2011. – 480 с.
8. Известия Научно-координационного центра по профилю «Филология». – Выпуск IX. – Воронеж, 2011. – 466 с.

ПРОБЛЕМЫ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ В СТРАХОВАНИИ

Шамсуллозода Шукрулло - к.э.н., заведующий кафедрой управления экономикой и финансами Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992) 935877606.

Асоев Муфаррах Мазориддинович - преподаватель кафедры управления экономикой и финансами Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992) 777050583.

Статья посвящена анализу проблем страхования в экономической структуре Республики Таджикистан и аспекты совершенствования управления процессами страхования инновационных средств. Подчеркивается необходимость выработки стратегических приоритетов, а также инструментов по совершенствованию и повышению эффективности управления инновационным развитием страховых организаций.

Ключевые слова: страховой рынок, рыночная экономика, инновация, управление страхованием, страховые услуги, регулирование, реестр потребителей, добровольное страхование, обязательное страхование, маркетинговые технологии, консалтинг, страховой продукт, вклад

ПРОБЛЕМАҲО ВА САМТҲОИ АСОСИИ ТАКМИЛИ ИДОРАКУНИИ РАВАНДҲОИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР СУҒУРТА

Шамсуллозода Шукрулло – н.и.и., мудири кафедраи идоракунии иқтисодӣ ва молияи Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, шаҳри Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992) 935877606.

Асоев Муфаррах Мазориддинович - муаллими кафедраи идоракунии иқтисодӣ ва молияи Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, шаҳри Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992) 777050583.

Мақола ба масъалаи таҳлили проблемаҳои суғуртакунии дар сохтори иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҷанбаҳои тақмили идоракунии равандҳои суғуртакунии бо воситаҳои инноватсионӣ бахшида шудааст. Муаллифон зарурати коркарди афзалиятҳои стратегӣ ва инчунин афзорҳои тақмил ва баланд бардоштани самаранокии идоракунии рушди ташкилоти суғуртаро таъкид намудаанд.

Вожаҳои калидӣ: бозори суғурта, иқтисоди бозорӣ, инноватсия, идоракунии суғуртакуни, хизматрасониҳои суғуртавӣ, танзим, Феҳристи истеъмолкунандагон, суғуртакунии ихтиёрӣ, суғуртакунии ҳатмӣ, технологияҳои маркетингӣ, машварат, маҳсули суғуртавӣ, саҳм

PROBLEMS AND MAIN DIRECTIONS OF IMPROVING THE MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROCESSES IN INSURANCE

Shamsullozoda Shukrullo - Candidate of Economic Sciences, Head of the Department of Economics and Finance Management of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: (+992) 935877606.

Asoev Mufarrah Mazoriddinovich - Lecturer of the Department of Economics and Finance Management of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: (+992) 777050583.

The article is devoted to the analysis of insurance problems in the economic structure of the Republic of Tajikistan and aspects of improving the management of insurance processes for innovation funds. The need to develop strategic priorities, as well as tools to improve and improve the management of innovative development of insurance organizations, is underlined.

Keywords: insurance market, market economy, innovation, insurance management, insurance services, regulation, consumer register, voluntary insurance, compulsory insurance, marketing technologies, consulting, insurance product, contribution

Составным элементом рынка современной национальной экономики нашей страны является страховой рынок. Его появление порождено необходимостью обеспечения общества (населения, хозяйствующих субъектов и других организаций и институтов) в защите от случайных опасностей и угроз. Страховой рынок представляет собой обособленную часть рыночной экономики, основными субъектами отношений которого выступают: производители-продавцы страховых услуг (страховщики), потребители (страхователи) и многочисленные посредники, между которыми возникают финансовые (страховые) отношения по поводу купли-продажи страхового продукта как товара, формированию спроса и предложения на него [5].

Выявление специфики страховых отношений, проблем, возникающих в страховом бизнесе, определение инновационных подходов в управлении страхованием нуждается в обосновании сущности и содержания страхового рынка, его составных элементов (институтов), механизма их

Иноватсияҳо ва суғурта

взаимодействия, связей с окружающей средой, определении роли государства.

Формирование и развитие страхового рынка в Таджикистане свидетельствует о достаточно высокой степени развития рыночных отношений в национальной экономике. Среди основных принципов функционирования современного страхового рынка следует отметить следующие:

- свобода выбора для страхователей страховой организации, условий предоставляемой страховой услуги, объектов и форм страхования и т.д.;
- гарантии и надежности страховой защиты;
- гласности и информационной доступности для страхователя сведений о страховщике и др.

Данные, приведенные в таблице 1 свидетельствуют о состоянии и основных тенденциях рынка страхования. Они показывают, что общее число страховых организаций имеет тенденцию к росту, в то же время, количество их филиалов, страховых агентов, количество заключенных договоров растет.

Таблица 1

**Основные показатели деятельности страховых организаций в
Республике Таджикистан**

Основные показатели	2010	2011	2012	2013	2014
Число учтенных страховых организаций	15	14	15	16	18
Число их филиалов	65	68	71	74	78
Средняя численность страховых агентов (чел.)	632	646	659	673	697
Число заключенных договоров страхования (тыс.)	1110,9	1113,6	1240,8	1393,6	1489,6
Страховые премии (взносы) (тыс. сомони.)	107557,1	101700,6	138407,2	135127,9	118852,6
Выплаты по договорам страхования (тыс. сомони.)	15836,1	14498,6	15791,1	15233,0	15941,1
Структура страховых премий (взносов) по видам страхования (в %)	100	100	100	100	100
в том числе:					
— добровольное	68,5	62,4	69,1	65,1	63,0
— обязательное	31,5	37,6	30,9	34,9	37,0

Иноватсияҳо ва суғурта

Структура страховых выплат (в %)					
в том числе:	100	100	100	100	100
— добровольное страхование	68,2	56,8	55,6	53,2	55,1
— обязательное страхование	31,8	43,2	44,4	46,8	44,9

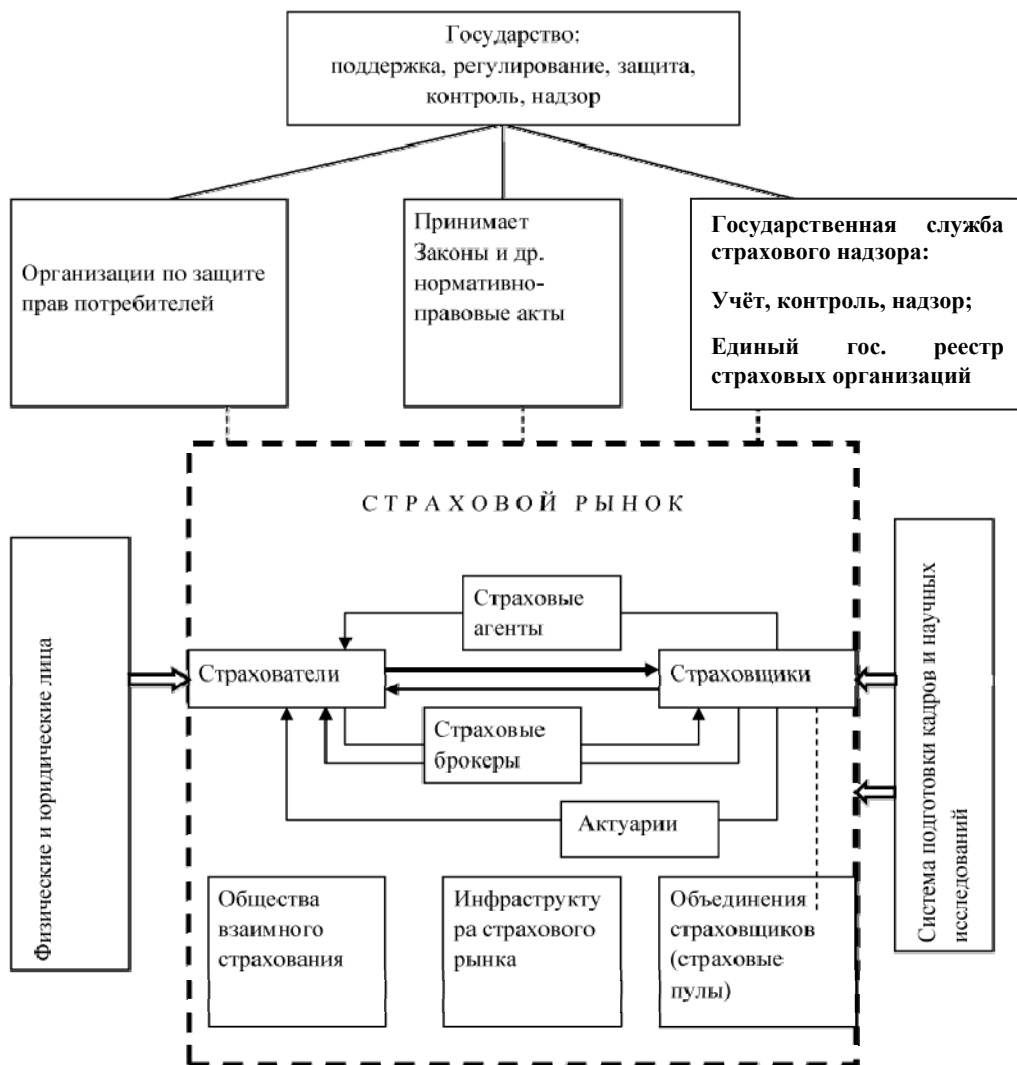
Источник: По данным Государственного страхового надзора при Министерстве финансов Республики Таджикистан

Следует также отметить и то, что одной из тенденций в страховом бизнесе является увеличение доли обязательного страхования и сокращение доли добровольного страхования. В настоящее время в условиях экономического роста национальной экономики доля страховых премий (взносов) в создании ВВП практически не меняется и остается малой (0,3–0,6%), в то время, как в странах с развитой рыночной экономикой она составляет 8–10% и более.

В современных условиях, когда спектр опасностей и угроз для хозяйствующих субъектов в нашей стране не сокращается, а даже имеет тенденцию к росту, возникает объективная необходимость расширения масштабов страховой деятельности, более настойчивого и эффективного использования инновационных подходов, улучшения управляемости этими процессами, активизации деятельности страховых компаний, а также усиления государственного управления страхованием в интересах обеспечения устойчивости и безопасности предпринимательства, создания условий в возрастании востребованности и привлекательности страховых услуг.

Дальнейшее совершенствование деятельности страховых организаций должно осуществляться на инновационной основе. Понятия «инновация», «инновационная деятельность», «инновационные процессы» и т.д. широко используются в современной науке. Однако, по данным вопросам нет единства мнений и, кроме того, слабо представлена инновационная составляющая сферы страхования. Инновацию следует понимать как ценность, полезность, которые в данный момент, в данной сфере, в данное время воспринимается обществом как новое благо (принципиально новое или улучшенное новыми потребительскими качествами), полученное с меньшими издержками, технология, механизм управления и организации труда, процесс, действие, полученное на основе использования научных открытий, изобретений, рационализаторских предложений и т.д.. Инновация — это плод фундаментальных и прикладных исследований, результат внедрений новшеств и новаций в объект управления с целью

увеличения экономического, социального, экологического, технико-технологического и другого эффекта[1].

Рис. 1. Принципиальная структура страхового рынка

Следует также отметить и то, что одной из тенденций в страховом бизнесе является увеличение доли обязательного страхования и сокращение доли добровольного страхования. В настоящее время в условиях экономического роста национальной экономики доля страховых премий (взносов) в создании ВВП практически не меняется и остается

малой (0,3–0,6%), в то время, как в странах с развитой рыночной экономикой она составляет 8–10% и более.

В современных условиях, когда спектр опасностей и угроз для хозяйствующих субъектов в нашей стране не сокращается, а даже имеет тенденцию к росту, возникает объективная необходимость расширения масштабов страховой деятельности, более настойчивого и эффективного использования инновационных подходов, улучшения управляемости этими процессами, активизации деятельности страховых компаний, а также усиления государственного управления страхованием в интересах обеспечения устойчивости и безопасности предпринимательства, создания условий в возрастании востребованности и привлекательности страховых услуг[2].

Дальнейшее совершенствование деятельности страховых организаций должно осуществляться на инновационной основе. Понятия «инновация», «инновационная деятельность», «инновационные процессы» и т.д. широко используются в современной науке. Однако, по данным вопросам нет единства мнений и, кроме того, слабо представлена инновационная составляющая сферы страхования. Инновацию следует понимать как ценность, полезность, которые в данный момент, в данной сфере, в данное время воспринимается обществом как новое благо (принципиально новое или улучшенное новыми потребительскими качествами), полученное с меньшими издержками, технология, механизм управления и организации труда, процесс, действие, полученное на основе использования научных открытий, изобретений, рационализаторских предложений и т.д.. Инновация - это плод фундаментальных и прикладных исследований, результат внедрений новшеств и новаций в объект управления с целью увеличения экономического, социального, экологического, технико-технологического и другого эффекта.

Спектр осуществления инновационной деятельности, создание инновационного продукта неисчерпаем. В любой сфере, на самых различных этапах и фазах производственного процесса, результатом которого является создание блага с новыми полезностями или с меньшими издержками, более полно удовлетворяющими потребности человека (общества), может быть получена инновация. Это касается производства, науки, образования, здравоохранения, национальной безопасности, экологии, финансов, страхования и т.д.

Совершенствование страхового дела, повышение его эффективности и обеспечение увеличения вклада в создание ВВП и устойчивости предпринимательства должно базироваться на применении различного рода инноваций в страховании; выявлении и устранении причин, порождающих проблемы и тормозящих разработку и внедрение инновационных подходов в столь специфической сфере. К основным сдерживающим факторам использования инновационных подходов в страховании следует отнести: неэффективный менеджмент,

слабая развитость инфраструктуры страхового рынка, отсутствие долгосрочного стратегического планирования инновационной деятельности, недостаточное развития научных исследований, вялая инновационная активность, низкий уровень квалификации и профессионализма кадров, недоиспользование потенциала маркетинговых исследований, консалтинга и др [4].

По нашему мнению, инновации в страховой сфере должны быть направлены на повышение ценности страховых услуг, получение качественно новых полезностей, более полное соответствие страхового продукта потребностям страхователя (основного потребителя страховой услуги), сокращение сроков предоставления услуги, снижение общих издержек на ее получение, повышение прибыльности страховых организаций, расширение масштабов и спектра их предпринимательской деятельности и т.д.

Сущность и содержание инноваций в страховом бизнесе базируются на методологических основах инновации, учете свойств и функций инноваций, законов и закономерностей инновационных процессов, специфике управления инновационной деятельностью и др. Основные свойства страховых инноваций, их характерные черты представлены на рис.2.

Рис. 2. Характерные черты страховых инноваций

Основной сферой получения страховых инноваций является страховой рынок, а именно, система отношений, связей, возникающих между его основными субъектами по поводу производства, распределения, обмена и потребления страхового продукта. В то же время, следует учитывать и то, что научные разработки, предложения, новации, ноу-хау и другие новшества, как правило, являются результатом научных исследований, их апробаций, они нуждаются в подготовке профессиональных кадров, осуществляющих свою деятельность в страховом бизнесе. Страховые инновации могут быть получены на различных этапах инновационного процесса [6].

К ним могут быть отнесены: создание принципиально нового страхового продукта; улучшение качества или создание новых потребительских свойств; расширение спектра предоставляемых страховых услуг; сокращение сроков и издержек предоставления услуг; улучшение сопровождения страхового продукта; развитие каналов сбыта страховых услуг; совершенствование управления страховой деятельностью; использование новых маркетинговых технологий; гибкое использование инструментария консалтинга; улучшение взаимодействия страховых компаний с элементами внешней среды и пр.

Управление инновационным развитием страховой деятельности направлено на упорядочение процессов страхования, придания им гармоничного и устойчивого развития в интересах обеспечения защищенности бизнеса и общества от различного рода возмущающих (деструктивных) воздействий.

На современном этапе развития страхового рынка наиболее предпочтительными являются маркетинговые технологии и использование инструментария консалтинга. Именно они являются наиболее гибкими, адаптированными технологиями механизма управления рыночной экономикой [3].

Маркетинг является универсальным инструментарием управления различными процессами в рыночной экономике. Он позволяет без дополнительных усилий производителям и потребителям найти друг друга, значительно расширить спектр предоставляемых услуг, повысить их эффективность, обеспечить долговременность и взаимовыгодность. Изучая рынок, потенциальных покупателей и их конкретные потребности по объему, разнообразию, срокам предоставляемых услуг, он предоставляет возможность, во-первых, сделать предложение целенаправленным; во-вторых, создать принципиально новый страховой продукт, обосновать необходимость для страхователей увеличить спрос и расширить его спектр, обеспечить получение конкурентных преимуществ для страховщиков; в-третьих, оказать влияние на потенциальных потребителей, временно не охваченных оказанием страховых услуг, т.е. обеспечить увеличение

дополнительного спроса. На этой основе совершенствовать управление: прогнозирование, планирование, регулирование, контроль и т.д.

Для страховых организаций особое значение имеет выработка собственных стратегических приоритетов, мер, методов и других инструментов, способствующих совершенствованию и повышению эффективности управления инновационным развитием организации.

К наиболее значимым из них следует отнести те, которые содержатся в ответах на вопросы: что, почему, как, для кого производить инновационный страховой продукт. Особое значение в данном вопросе имеет определение перспективных инновационных продуктов, методов и мер, способствующих достижению поставленных целей, совершенствование организационных структур и механизма управления, внедрение новых информационных технологий и т.д. Примером таких инноваций является CRM – технология сопровождения клиентов, включающая совокупность методов управления процессами комплексного обслуживания клиентов; организация продаж инновационного страхового продукта с помощью сети Интернет, по мере необходимости, формирование новых организационных структур, в том числе интеграционных, организация взаимодействия с государственными и местными органами власти, использование маркетинговых технологий, консалтинговых и контроллинговых подходов и многое другое.

Таким образом, для повышения эффективности функционирования страховых организаций, увеличения их вклада в обеспечение защищенности и устойчивости развития хозяйствующих субъектов необходимо дальнейшее совершенствование управления инновационным развитием страховых организаций.

Литература:

1. Закон Республики Таджикистан «О страховой деятельности» от 29.12.2010г. №681.
2. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: Угрозы и их отражение // Вопросы экономики. – М.: - 1994. - № 5. – С.55.
3. Бекин Р.И. Страхование в мусульманском праве: теория и практика М.: Анкил, 2001. – 129 с.
4. Беженков С.А. Влияние институциональной структуры финансового рынка на формирование организационного капитала страховых компаний // Экономический вестник ЮФО. – 2006. - № 1. – С.31.
5. Вечканов Г.С. Экономическая безопасность. – СПб.: Вектор, 2005.- 256 с.
6. Галагуза Н.Ф. Реклама в страховании. Ключ к успеху. М.: Финансы, 1995. -350 с.

ЗАХИРАҲОИ ОБИИ ВОДИИ ҲИСОР ВА РОҶҲОИ ИСТИФОДАИ ОҚИЛОНАИ ОНҲО

Ғуломшоева Соҳила Тоҳиршоевна - ассистенти кафедраи технологияи иттилоотӣ ва илмҳои табиатиносии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, шаҳри Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992)934-17-17-99, e-mail: Sohila 24-04 @ mail.ru

Муаллиф дар мақола масъалаи истифодаи оқилонаи захираҳои оби водии Ҳисорро, ки асосан аз обҳои дарёҳо, обҳои зеризаминӣ, боришоти атмосферӣ ва иншооти сунъии обӣ иборат мебошанд, баррасӣ намуда, нақши онҳоро дар рушд ва беҳсозии истифодаи заминҳои минтақа бозгӯ мекунад. Дар мақола махсусан ба ҷанбаҳои беҳтар намудани ҳолати мелиоративии заминҳои обёришаванда ва ҳамчунин истифодаи минбаъдаи самараноки захираҳои оби дарёи Кофарниҳон таваҷҷуҳ дода шудааст.

Калидвожаҳо: гидромассаи ландшафт, ландшафтҳои антропогенӣ, муҷтамаъ, литомасса, ҳавзаи артезианӣ, давраи неоген, конгломерат, алевролитҳо, дебит, дарғот, ҳолати мелиоративӣ, заҳкаи, НБО

ВОДНЫЕ РЕСУРСЫ ГИСАРСКОЙ ДОЛИНЫ И ПУТИ ИХ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Ғуломшоева Соҳила Тоҳиршоевна - ассистент кафедры информационных технологий и естественных наук Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992)934-17-17-99, e-mail: Sohila 24-04 @ mail.ru

Автор в статье рассматривает вопрос рационального использования водных ресурсов Гисарской долины, которые в основном состоят из речных вод, подземных вод, атмосферных осадков, искусственных водных сооружений и их роли в развитии и улучшении использования земельных ресурсов в регионе.

Особое внимание уделено улучшению мелиоративного состояния поливных земель Гисарской долины, а также дальнейшему эффективному использованию гидроресурсов реки Каферниган.

Ключевые слова: гидромасса ландшафта, антропогенные ландшафты, комплекс, литомасса, артезианский бассейн, период неогена, конгломерат, алевролиты, дебит, плотина, мелиоративное состояние, дренаж, ГЭС

WATER RESOURCES OF THE GISAR VALLEY AND WAYS OF THEIR RATIONAL USE

Ghulomshoeva Sohila Tohirshoevna - Assistant of the Department of Information Technologies and Natural Sciences of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: (+992) 934-17-17-99, e-mail: Sohila24-04@mail.ru

The author considers the rational use of the water resources of the Gisar Valley, which mainly consists of river water, groundwater, atmospheric precipitation, artificial water structures and their role in the development and improvement of the use of land resources in the region.

Particular attention is paid to the improvement of the reclamation state of the Gisar Valley mud-fields, as well as to the further effective use of water resources of the Kafernigan river.

Key words: *landscape hydromassage, anthropogenic landscapes, complex, lithomass, artesian basin, Neogene period, conglomerate, siltstones, debit, dam, land reclamation state, drainage, hydroelectric power plant (HPP)*

Водии Ҳисор дар сарзамини Тоҷикистон яке аз мавзёҳои зеботарин ба шумор меравад. Ин минтақа ба туфайли табиати пурфайзу саҳо, кӯҳу дараҳои дилрабо ва обҳои софу зулоли дарёҳояш аз замони қадим диққати сайёҳону ҷаҳонгардонро аз ақсои олам ба худ ҷалб намудааст [5,107]. Захираи обҳои дохилии водии Ҳисорро дар айни ҳол маҷмӯи намудҳои гуногуни обҳо аз ҷумла:

- а) Обҳои дарёҳо
- б) Обҳои зерзаминӣ
- в) Боришоти атмосферӣ
- г) Иншооти обии ба таври сунъӣ сохташуда ташкил медиҳад.

Шабакаи дарёҳои водии Ҳисор хеле хуб ва зич инкишофёфта мебошад. Тамоми дарёҳо дар водии Ҳисор ба ғайр аз дарёҳои Қаратоғ ва Ширкент ба ҳавзаи дарёи Кофарниҳон ҳамроҳ мешаванд.

Дарёи Кофарниҳон аз сарчашмаи болооби Сарбо то расидан ба худуди маъмури ноҳияи Рӯдакӣ (қишлоқи Кӯшибой) дар масофаи 200 км ҷорӣ мешавад, ки тафовути баландии сарчашма аз сатҳи ноҳияи Рӯдакӣ 2647 м-ро ташкил медиҳад. Масоҳати умумии ҳавзаи дарёи Кофарниҳон 11600 км² буда, масоҳати умумии ҳавза дар баландиҳо 8070 км² –ро ташкил медиҳад. Зиёда аз 9500 км² он ба водии Ҳисор рост меояд, ҷараёни умумии оби он 5,98 м³/сония буда, дар маҷмӯъ 23,5 м³/сония -ро ташкил медиҳад. 80% - и ҳаҷми ҷараёни оби дарёи Кофарниҳон аз нишебии самти рости водӣ, яъне дар нишебҳои ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор ташаккул меёбад. Дар болооби

ҳавза солона то 2500 мм боришот шуда, модули қоришавиини он 40-50 метр/сония км²- ро ташкил медиҳад [1,170].

Аз дарёҳое, ки аз нишебии тарафи чапи водӣ сарчашма мегиранд, калонтаринашон дарёи Элок мебошад. Дарёи Элок сарчашмаашро дар шоҳаҳои чанубу шарқии қаторкӯҳи Қаротегин ва минтақаи шимоли қаторкӯҳи Сурхкӯҳ, ки миқдори зиёди ҷинсҳои карбонати чигариранги тираро дорад, оғоз мегардад, дарозии он 97 км, қараёни бештарини он 20 м³/сония, камтаринаш 1,5-2 м³/сония ва масоҳати ҳавзаи он 576 км² - ро ташкил медиҳад.

Дарёи Кофарниҳон, ки аз доманакӯҳи Ҳисор сарчашма мегирад, шохоби рости дарёи Ому буда, тӯли он 387 км мебошад. Ин дарё нисбат ба дарёи Вахш 6 маротиба камобтар мебошад. Дар назди деҳаи Ромит дар натиҷаи пайваст шудани дарёҳои Сароб ва Сардаи миёна номи Кофарниҳонро мегирад [3,48]. Дарёи Кофарниҳон аз қисми шарқии водии Ҳисор ба самти чанубу ғарб қорӣ шуда, ба дарёи Ому рафта мерезад. Шохобҳои ин дарё Варзоб, Элок, Хонақо ва дарёи Қаратоғ буда, қисми зиёди водии Ҳисорро бо об таъмин менамоянд.

Оби дарёи Кофарниҳон нисбатан гилолуд буда, дар ҳавзаи он солона дар 1 км³ бештар аз 200 тонна хоку дигар намуди ҷинсҳои таҳшинӣ шуста мешавад.

Дар баъзе солҳои сарбориш ин миқдор мумкин аст ба 2000 т/км³ бирасад. Дарёи Кофарниҳон ҳангоми ба дарёи Ому ҳамроҳ шудан резишгоҳи васеъ ҳосил мекунад. Оби дарёи Кофарниҳон бештар барои обёрии заминҳои водии Ҳисор истифода мешавад [4,57]. Заминҳои ноҳияҳои Файзобод (5940 гектар), Ваҳдат (13997 гектар), Рӯдакӣ (4800 гектар), Қабодиён (24190 гектар), Шаҳритус (17740 гектар) ва Носири Хусрав (13576 гектар), дар маҷмуъ 80243 гектар замин аз оби дарёи Кофарниҳон обёрӣ карда мешаванд.

Дарёи Кофарниҳон ба гурӯҳи дарёҳои манбаи обгирии барфу яхӣ мансуб буда, обҳои барф 58%, обҳои зеризаминӣ 30%, обҳои ях 8% ва оби борон 4%- и манбаи оби дарёро ташкил медиҳад. Сатҳи оби дарёи Кофарниҳон аз ибтидои моҳи март баланд шуда, то нимаи дувуми моҳи май идома меёбад. Давраи серобии дарё 217 шабонарӯз давом карда, ба ин давра 90% - и қараёни оби қоришаванда рост меояд. Иқтидори билқувваи гидроэнергетикии дарёи Кофарниҳон айни замон ба 12,5 млрд. кВт-соатро ташкил медиҳад [3,178].

Гилолудии дарёи Кофарниҳон дар болообаш 230 гр/м³ дар Сардаи Миёна то 330 гр/м³ ташкил медиҳад. Давраи серғизлатӣ ва гилолудии бештарин ба моҳҳои март ва май рост меояд. Миқдори гилолудии дарёи Кофарниҳон ҳангоми қорӣ шудан ба водии Ҳисор 30кг/сонияро ташкил карда, дар давоми сол ба 947 ҳазор тонна баробар мегардад. Дар водӣ дар ҳавзаи дарёи Кофарниҳон қоришавии маҷроҳои селобаҳо хеле зиёд буда, ҳам ба ландшафтҳои табиӣ ва ҳам ба ландшафтҳои антропогенӣ зарари бисёр мерасонад.

Оби дарёи Кофарниҳон ба синфи обҳои гидрокарбонати аз ҳисоби шусташавии оҳаку доломит ва қисман силикатҳо дохил гардида, дар таркиби об ионҳо ва унсурҳои калсӣю силитсий бисёр буда, дар даврзании геохимиявии ландшафтҳои водии Ҳисор нақши муҳим дорад.

Калонтарини шохоби тарафи рости дарёи Кофарниҳон, ки дар болооб аз якҷояшавии дарёҳои Зиддӣ ва Майхӯра ташкил меёбад, дарёи Варзоб мебошад. Ғайр аз ин ба ин дарё дарёчаҳои Сиёма ва Хоҷа Обигарм ва аз тарафи чап Хушёрӣ ҳам ҳамроҳ мешаванд. Тӯли дарёи Варзоб 71 км, ҳавзаи ташаккули он 1740 км² буда, дар болооби ҳавза зиёда аз 37 км² яхбандӣ мавҷуд аст. Таркиби гидрохимиявии оби дарё асосан бештар силикатӣ буда, фақат дар поёноб аз ҳисоби шусташавии чинсҳои оҳаксанг ба воситаи дарёи Харангон олудагии карбонатӣ ба худ мегирад.

Ба дарёи Варзоб дар ҳудуди шаҳри Душанбе аз тарафи рост дарёи Лучоб ҳамроҳ мешавад, ки дарозии он 95 км буда, аз ҳавзаи 2410 км² ташаккул ёфта, аз баландии 4683 м оғоз мегардад [6,33]. Таркиби оби он аз ҳисоби чашмаҳои маъдани зеризаминӣ моддаҳои гидрогенсулфидӣ дорад.

Дарёи Варзоб аҳамияти калони гидроэнергетикӣ ва рекреатсионӣ дошта, дар минтақаи соҳилҳои дарё ва шохобҳои вай ландшафтҳои антропогенӣ, маъданӣ-техногенӣ ва селитобелии бисёр пайдо гардидаанд. Яке аз манбаҳои асосии инкишофи ландшафтҳои антропогенӣ ва техногении дарёи Варзоб мебошад, ки дар вай се нерӯгоҳи барқӣ сохта шуда, дар масофаи 18 км аз сарчашма то резишгоҳаш манбаи асосии бо об таъмин намудани ландшафтҳои антропогенӣ мебошад.

Дарёи Қаротоғ дар болообаш Диоҳандарё номида шуда, аз баландии 3400 метр оғоз меёбад. Тӯли он 99 км, майдони ҳавзааш 684 км², зиёдтарин чараёни оби он ба моҳҳои май ва июн рост меояд.

Дарёи Хонақо дар нишебии чанубу ғарбии қаторкӯҳи Ҳисор аз баландии 2044 метр сар шуда, тӯли он 61 км мебошад. Аз тарафи чап ба дарёи Хонақо шохобчаҳои Арчанак, Хоҷамастон, Равоба ҳамроҳ мешаванд. Дар мавсими обхезӣ чараёни оби дарё 35 м³/сония ва дар мавсими камобӣ бошад, 2-3 м³/сонияро ташкил медиҳад. Масоҳати обҷамкунии он 362 км² мебошад.

Дарёи Ширкент дар канораи ғарбии водии Ҳисор аз баландиҳои мутлақи 3000 метр оғоз ёфта, 57 км тӯл дорад ва дараҷаи баландии сатҳи обаш дар моҳи май ва июн ба амал омада ба 23 м³/сония мерасад ва дараҷаи аз ҳама камоби моҳи ноябр, декабр 2-3 м³/сонияро ташкил дода, масоҳати ҳавзаи ташаккули он 354 км²-ро ташкил медиҳад. Ҳамаи ин дарёҳо дар маҷмӯъ микдори зиёди чинсҳои бузургиашон гуногунро аз қаторкӯҳҳо шуста оварда, қабати болоии литомасса ва педомасса, хоки қисми ҳамвории водиро ниҳоят ғани мекунанд.

Манбаи дигари гидромассаи водии Ҳисор обҳои зеризаминӣ мебошанд, обҳои зеризаминӣ вобаста ба сохти геологӣ маҳал ва гуногунии намуди релеф ва шароити иқлимӣ дар умқи гуногун вомехӯранд, обҳои зеризаминӣ дар водии Ҳисор, асосан дар умқи 5-40

метр, вомехӯранд [3.56-57] , ки ҳамин обҳои зеризаминии водии Ҳисор ба ҳавзаи артезионӣ дохил карда шудаанд. Онҳоро дар қабатҳои литомассаи 6 давраи геологӣ дохил мекунанд [2.31-38] .

1. Давраи чорум
2. Давраи неоген
3. Давраи палеоген
4. Бӯри боло
5. Бӯри поён
6. Давраи юра

Обҳои зеризаминии давраи чорум дар мучтамаҳои гуногуни литомассагӣ, аз ҷумла дар мучтамаҳои Амударё, Термиз, Душанбе ва Элок мавҷуданд. Обҳои зеризаминӣ дар инкишофи геохимиявии ландшафтҳо нақши хеле назаррас доранд. Обҳои мучтамаи Амударё дар як қисми водихои дарёҳои Хонақо, Лучоб, Душанбе, Кофарниҳон паҳн гардида, дар таркиби таҳнишинҳои алювиалӣ дар умқи 1,5-5 метр ҷойгир буда, таркиби онҳо карбонатӣ, калсию магнийдор буда, дар таркиби маъдании онҳо аз 0,3 то 0,6 гр/метр гурӯҳи обҳои хунукро ташкил медиҳад. Ин гурӯҳи обҳои зеризаминӣ барои обёрии киштзорҳо, боғу тоқзорҳо васеъ истифода мешаванд. Яъне, манбаи муҳими инкишофи агроландшафтҳои селитобелӣ мебошад.

Ҷойгиршавии обҳои мучтамаи Термиз дар умқи 8-52 метр ба релеф вобаста буда, ва умқи фавворазании фишорнокии онҳо дар умқи 4-10 метр, бо таркиби химиявии гидрокарбонатӣ, сулфатнокӣ, калсию магний бо дараҷаи маъданишавии аз 0,33 то 0,44 гр /литр мебошад.

Обҳои мучтамаи Душанбе дар давраи чоруми водии дарёҳо ҷойгиранд. Обҳои мазкур аз қабатҳои сангрза ва гилрег аз умқи 20-61 метр фаввора мезананд. Таркиби химиявии обҳои мучтамаи Душанбе дорои гидрокарбонати сульфати калсию магний буда, дараҷаи маъданишавии онҳо аз 0,2 то 0,39гр/литрро ташкил медиҳад. Дар ҷанубу ғарбии қаторкӯҳи Ҳисор маъданишавии обҳо 9,9 гр/литрро ташкил дода, ҳарорати об +170С : +180С, дебити об аз 3 то 17 литр/сония мебошад. [2,31-38]

Обҳои мучтамаи Элок дар таҳнишинҳои давраи чорум аз ҳама қадимтар мебошанд. Обҳои зеризаминии таҳнишинҳои давраи неоген дар обҳои шифобахши Каранак, Хингобу Тавилдара ва Балҷувон вучуд доранд.

Обҳои зеризаминии таҳнишинҳои неогенӣ дар ҳудудҳои ҳавзаи артезиани Душанбе хеле паҳншуда мебошанд, ки ба онҳо чашмаҳои сершумори шифобахши дар Каранак, Хингоб, Тавилдара ва Балҷувон фавворазананда шаҳодат медиҳанд. Дар қисмати шимолии водии Ҳисор обҳои зеризаминии Каранак, дар қабати чинсҳои конгломератҳо, регсангҳо дар баландиҳои 960-1200 метр якҷоя ҷойгир шудаанд. Таркиби маъдании обҳо гуногун буда дебиташон аз 0,6 - 1,5 гр/литр, дар қабатҳои нисбатан болотар таркиби химиявии онҳо дорои гидрокарбонати

сулфатноки натрию магний ва дараҷаи маъданишавиашон 1-1,3 гр/литрро ташкил медиҳад. Дар ҷанубии водӣ обҳои шифобахш Каранак дар қаторкӯҳи Рангон ва доманаҳои он (дар Лохур) аз умқи 150 метр дар баландиҳои 920-1080 метр ба боло мебароянд. Дар наздикиҳои Шоҳамбарӣ обҳои шифобахш аз умқи 20; 60; 111; 114; 229; 308,8; 460,8 метр ба боло мебароянд.

Обҳои Хингоб-Тавилдара дар тамоми водии Ҳисор, дар қабатҳои ҷинсҳои регсангҳо, конгломератҳо, гилҳо ва алевролитҳо паҳн гардида, дорои таркиби химиявии гидрокарбонати магний калсийдор 0,3-06 гр/литр, 1-3 гр/литрро ташкил медиҳад. Ҳарорати обҳо 10-190С, дебиташон аз 0,1 -0,55 литр/сония мебошад.

Дар қисмати ҷанубии водӣ обҳо дар умқи 940-1670 метр ҷойгир буда, ба ғайр аз обҳои ошомиданӣ, обҳои намакнокшуда то 2-6 гр/литр паҳн гардида, ҳарораташон 8-160С, дебити онҳо 0,25 литр/сонияро ташкил медиҳад. Дар минтақаҳои Лучоб аз умқи 323 м обҳои сулфат, хлору натрийдор ба боло мебароянд. Дар водии дарёи Қаротоғ обҳои шифобахш аз умқи 576 метр ба боло баромада, дараҷаи маъданнокии онҳо хеле баланд 30гр/литр, дорои омехтаи пайвастагиҳои хлор, натрий, йод, бром ва кремникислота мебошад. Ҳарорати обҳо 18-280С, дебиташон 0,04 литр/сония аст.

Обҳои шифобахши Балҷувон дар қисми шимолии водӣ дар қабатҳои гилҳо, алевролитҳо ва регсангҳо дар баландиҳои 940-1200 метр бо таркиби минералии 3,2-4,4 гр/литр, ҳарорати 8-150С, дебиташон 0,1-0,2 литр/сония буда, дар Шоҳамбарӣ аз умқи 395 метр, дар Қаротоғ аз умқи 400 метр, дар Лучоб аз умқи 419 метр, дар Ҳочамбиёи поён аз умқи 508 - 700 метр, дорои таркиби химиявии гуногуни сулфату натрий, йоду бром, бору гдрогенсулфид, нитроген, карбонат мебошанд. Дар таркиби ин обҳо микдори йод 11,8мг/литр, бром 118,7мг/литр, бор 167,3мг/литрро ташкил медиҳад.

Ғайр аз ин дар води каналҳои иловагӣ барои обёри намудани заминҳои ташналаб канда шудааст аз қабилҳои канали Роҳатӣ ва канали калони Ҳисор.

Канали калони Ҳисор, калонтарин шабакаи обёрии водии Ҳисор буда, аз дарёи Душанбе (Варзоб) об гирифта, то дарёи Қаротоғ ба масофаи 50 км тӯл кашидааст, арзи он аз рӯйи сатҳи об 32 м, умқи он ба ҳисоби миёна 2 м мебошад. Ин иншооти обёрӣ 14,5 ҳаз. га замини ноҳияҳои Рӯдакӣ, Ҳисор, Турсунзода ва беш аз 10 ҳаз. га замини ноҳияи Деҳнави вилояти Сурхондарёи Узбекистонро бо об таъмин менамояд. Як қисми оби канал (15—25 м³/сон) ба дарёи Қаротоғ ҳамроҳ шуда, обёрии замини ноҳияи Турсунзодаро беҳтар мегардонад.

Аз канал марказҳои обкашии Чоряккорон ва Навобод барои обёрии 1,5 ҳ, га замин об истифода мебаранд. Дар имтидоди канал 70 иншооти гидротехникӣ сохта шудааст, ки калонтарини онҳо дарғоти Варзоб (д. Душанбе) ва обтақсимкунаки деҳаи Хонақоҳ мебошад. Канал ба якҷанд

шохаҳо: Говкуш, Чоряккорон, Кампирқалъа, Ҳисор, Навобод тақсим мешавад, ки сарфи оби онҳо аз 2 то 6 м³/сон. аст. Канал 12 сентябри соли 1942 ба истифода дода шудааст. Сохтмони канали калони Ҳисор дар таърихи Тоҷикистони Шӯравӣ ҳамчун ҳашари машҳур буд, дар сохтмони канал 100 ҳаз. наф. колхозчиёни водихои Ҳисору Сурхондарё иштирок доштанд.

Инчунин даҳҳо захбуру захқахшо ва марказҳои обкашӣ сохта шудааст. Ин шабакаҳои гидротехникӣ, пеш аз ҳама, барои зиёд намудани майдони заминҳои оби ва бехтар намудани ҳолати мелиоративии заминҳои кишоварзӣ истифода мешаванд.

Хулоса дар водӣ барои таъмини заминҳо бо оби ползӣ назар ба дигар водихо ва шахрҳои калони ҷумҳурӣ мушкилиҳо камтар ба назар мерасанд.

Инчунин дар дарёҳои номбаршуда аз қабилӣ дарёи Варзоб якчанд НБО сохта шудааст, ки нуруи барқи арзон тавлид менамоянд. Дар айни ҳол иқтидори билқувваи энергетикӣ дарёи Кофарниҳон ба 12,5 млрд. кВт-соат баробар аст, [3,180] ки дар оянда дар дарёи Кофарниҳон силсила НБО-ҳо сохта мешаванд аз қабилӣ НБО-ҳои Вистон бо иқтидори 200 МВт бо истеҳсоли солона 0,6 млрд кВт/с, ки арзиши лоиҳа 160 млн доллари ИМА., Сарвоз бо иқтидори 250 МВт истеҳсоли солона 0,8 млрд кВт/с, ки арзиши лоиҳа 200 млн доллари ИМА., Явроз ҳаҷми обанбор 0,045 км³ бо иқтидори 400 МВт/с, истеҳсоли солона 1,1 млрд кВт/с, арзиши лоиҳа 320 млн доллари ИМА., Ромит ҳаҷми обанбор 1,2 км³ бо иқтидори 450 МВт истеҳсоли солона 1,4 млрд кВт/с арзиши лоиҳа 360 млн доллари ИМА ва инчунин маҷмӯи иншооти гидротехникӣ Бағдичон бо ҳаҷми обанбор 0,85 км³ бо иқтидори 150 МВт/с истеҳсоли солона 0,6 млрд кВт/с, арзиши лоиҳа 120 млн доллари ИМА ташкил медиҳад. Дар оянда баъди сохта шудони ин НБО –ҳо мардуми водӣ ба пуррагӣ бо қуваи барқ таъмин мегардад ва инчунин бо ҷойи кори доимӣ ва метавонем содироти нуруи барқро бо давлатҳои ҳамсоя мунтазам ба роҳ монда, бучети давлатро ғани мегардонанд.

Адабиёт:

1. А.О. Кеммерих. Гидрография Памира и Памиро Алая (водные ресурсы). Москва: Мысль, 1978. – 262 с.

2. Н.М. Чуршина Душанбинский артезианский бассейн и его минеральные и термальные воды. Душанбе: Ирфон 1972. – 207 с.

3. Муҳаббатова Х.М., Раҳимов М.Р. Географияи Тоҷикистон. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни мактабҳои олии. Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2011. – 312 с.

4. Муҳаббатова Х., Ақобиров Ш. Дастури таълимӣ-методи аз фанни географияи Тоҷикистон. Душанбе: Матбааи ДДОТ, 2010. – 135 с.

5. Маводҳои конференси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ «Вазъи кунунӣ, проблема дурнамо ҳифз ва истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣи Тоҷикистон», бахшида ба 100 - солагии Ходими хизматнишондодаи илм,

узви вобастаи АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон, профессор, Шукуров О.Ш.
Душанбе: Матбааи АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2008.-154 с.

6. Р.Н. Ҳайдарова Экономико-географическая проблема развития
Гиссаро-Вахшского промышленного района. Душанбе: Ирфон, 1976.-110с.

ПЕШГИРИИ ИФРОТГАРОӢ ВА ТЕРРОРИЗМ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯ

Сӯфиев Фарҳат Раҷабович - мутахассиси пешбари шуъбаи тарбияи Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992), 900 66 56 10, e-mail: sufiev.99@mail.ru

Лолаев Аҳлиддин Азамҷонович – донишҷӯи курси 2-юми факултети идоракунии давлатии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992) 918 880 912

Муаллифон дар мақола яке аз масъалаҳои доғи ҷомеаи муосир пешгирии ифротгароӣ ва терроризмро дар раванди таълиму тарбия мавриди баррасӣ қарор медиҳанд. Муаллифон таъкид менамоянд, ки кори пайваставу мунтазам оид ба пешгирии ин падидаҳои нангин дар навбати аввал аз раванди дар таълимгирандагон талқин намудани тасаввурот дар бораи мафкура ва фарҳанги таҳаммулпазирӣ оғоз мегардад. Ҳамчунин дар раванди таълим бояд барномаҳои таълиму тарбиявии махсусро коркард ва ворид намуд, ки ба пешгирии ифротгароӣ ва терроризм дар байни ҷавонон ва дар шуури онҳо ташаккул додани мафкураи оштинопазирӣ нисбат ба ҳама гуна равия ва мактабҳои таҳрибукунандаи амнияти ҷомеа равона гардидаанд.

Вожаҳои калидӣ: ифротгароӣ, раванди таълиму тарбия, иттиҳодияи ғайрирасмӣ, амнияти ҷомеа, чораҳои пешгирӣ, фарҳанги муошират, тарбияи ахлоқӣ, мафкураи таҳаммулпазирӣ, рафтори ғайриҷаҳишмдошт, барномаи мақсаднок, ақидаи сиёсӣ, методи психологӣ

ПРОФИЛАКТИКА ЭКСТРЕМИЗМА И ТЕРРОРИЗМА В ПРОЦЕССЕ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ

Суфиев Фарҳат Раҷабович - ведуций специалист отдела воспитания Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира, 33, тел.: (+992), 900 66 56 10, e-mail: sufiev.99@mail.ru

Лолаев Аҳлиддин Азамҷонович – студент 2-го курса факультета государственного управления Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира, 33, тел.: (+992) 918 880 912

В статье рассматривается один из актуальных вопросов сегодняшнего дня – вопрос профилактики экстремизма и терроризма в процессе учебно-воспитательной работы. Авторы подчеркивают, что постоянная и регулярная работа по профилактике этих дестабилизирующих явлений

среди подростков и молодёжи в первую очередь начинается от внушения у воспитанников представления об идее и культуре терпимости. Также в процессе обучения должны быть разработаны специальные учебно-воспитательные программы, ориентированные на профилактику экстремизма и терроризма среди молодёжи и сформировать в их сознании идеи непримиримости ко всяким направлениям, дестабилизирующим общественную стабильность и спокойствие.

***Ключевые слова:** экстремизм, учебно-воспитательный процесс, неформальное объединение, безопасность общества, профилактические меры, культура общения, нравственное воспитание, сознание терпимости, непредвиденный поступок, целевая программа, политический взгляд, психологический метод.*

PREVENTION OF EXTREMISM AND TERRORISM IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL WORK

***Sufiev Farhat Rajabovich** – Key Specialist of the Education Department of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: (+992), 900 66 56 10, e-mail: sufiev.99@mail.ru*

***Lolaev Ahliddin Azamjonovich** – 2-nd year student of the Faculty of Public Administration Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str. 33, phone: (+992) 918 880 912*

The article considers one of the most urgent issues - the issue of prevention of extremism and terrorism in the process of teaching and educational work. Authors emphasize that constant and regular work on the prevention of these destabilizing phenomena among adolescents and young people first of all starts from inducing the pupils to understand the idea and culture of tolerance. The Authors also highlight that special educational programs should be developed, aimed at preventing extremism and terrorism among the youth and forming in their minds the idea of irreconcilability to any directions destabilizing social stability and tranquility.

***Keywords:** extremism, educational process, informal association, public safety, preventive measures, communication culture, moral education, tolerant consciousness, unforeseen act, target program, political outlook, psychological method.*

Имрӯз ифротгароии ҷавонон дар беътиноӣ нисбат ба қоидаҳо ва муқаррароти маъмул дар ҷомеа, рафтори хилофи қонун ва баъзан дар пайдо шудани бахшҳои иттиҳодияҳои ғайрирасмии характери

зиддиқонундоштаи аксаран тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ амалкунанда ифода меёбад.

Чун қоида ифротгароён бо он афроде, ки ба гурӯҳҳои дигари иҷтимоӣ этникӣ тааллуқ доранд ва дорои ғояҳои дигари сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, маънавӣ ва динӣ мебошанд, эҳсоси таҳаммулнопазирӣ доранд. Болоравии сатҳи ифротгароии ҷавонон ин гувоҳи ба қадри нокифоя мутобиқшавии иҷтимоии онҳо дар ҷомеа, дар шуури онҳо ва ҷойгузин шудан ва инкишоф ёфтани омилҳои зиддиҷтимоӣ мебошанд, ки ангезаи рафтори зиддиқонунии онҳо аст.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло дар қори пешгирии ифротгароӣ ва терроризм дар раванди таълиму тарбия иқдомот дар самтҳои зерин лозим доништа мешаванд:

- Таҳлили фалсафӣ, таърихӣ ва паҳлуҳои гуногуни раванди иҷтимоии муҳити фарҳангии ҷавонон;
- Тавсияҳои амалии илман асонокшудаи зарурӣ барои давлат ва ҷомеа оид ба пешгирии ифротгароӣ ва терроризм;
- Қорҳои пешгирӣ дар бобати муқовимат бо зухуроти экстремизм дар муҳити ҷавонон;
- Таҳия намудани системаи он чораҳои пешгирӣ, ки шароити иҷтимоӣ-фарҳангии баамалории таҳаммулнопазирӣ дар раванди таълиму тарбияро дар бар мегирад;
- Такмил додани системаи фаъолияти фарҳангӣ-фароғатии насли наврас;
- Густариши неъматҳои фарҳангии дастрас барои ҷавонон;
- Таъсиси созмонҳои муътабари оммавии ҷамъиятии ҷавонон, ки ба таври ибратомӯз насли наврасро муттаҳид ва тарбия менамоянд.
- Муттаҳидсозӣ ва роҳандозии иттиҳодияҳои эҷодкорони наврас ва амалқарди он дар муҳити ҳамсолон;
- Баҳисобгирии омодагии касбии ҷавонон дар системаи чораҳои пешгирӣ бобати муқовимат бо ифротгароӣ дар муҳити ҷавонон;
- Амалсозии талаботи шахсият дар худмуайянқунӣ ва фарҳанги муоширати байни миллатҳо.

Пешгирии терроризм ва ифротгароӣ пеш аз ҳама дар низоми таълиму тарбия амалӣ қарда мешавад.

Инсон танҳо дар раванди иҷтимоишавӣ ба шахсият табдил меёбад, вале марҳилаи аввали тарбияро ӯ дар муҳити оила мегирад. Бинобар ин, асосан бунёдгузори тафаккур маҳз дар хурдтарин воҳиди сохтори ҷомеа – дар хонавода ба вуқӯъ меояд. Аммо таълимгоҳ низ муҳимтарин баҳши тарбияро бар дӯши худ дорад. Дар мактаб омӯзгорон бояд тамоми масъулияти тарбияи ахлоқии шогирдони худро ба ӯҳда гиранд. [2]

Симои иҷтимоии ифротгароён ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ

Фаъолияти пешгирӣ ва муқовимат бо падидаҳои рӯҳияи ифротгарой дар миёни наврасону ҷавононро ба ду гуна чудо кардан мумкин аст:

- Кор бо он гурӯҳи наврасону ҷавононе, ки дар онҳо ҳанӯз тамоюл ба ифротгарой пайдо нашудааст;
- Кор бо иддаи наврасону ҷавононе, ки дар мафкураи онҳо ҷаҳонбинии ифротгарой қаблан роҳ ёфтааст.

Кор дар гурӯҳи аввал бо наврасоне, ки ҳанӯз бо рӯҳияи зиддиқонунӣ фаро гирифта нашудаанд, метавон гуфт, ки фаъолияти довталабони кори иҷтимоӣ ба ҳисоб мераванд. Вазифаи кори иҷтимоӣ бо онҳо, ташаққул додани ҷаҳонбинии таҳаммулпазирӣ аст, ки дар он аслан оғози ақидаҳои ифротгарой ба назар намерасад.

Кор бо иддаи наврасону ҷавононе, ки дар мафкураи онҳо ҷаҳонбинии ифротгарой қаблан роҳ ёфтааст, хеле мураккабтару душвортар аст, зеро онҳо ба ҳар гуна фаъолияти таъсиррасонӣ бо ҳушунат воқуниш нишон медиҳанд ва умуман барқарор кардани тамос бо онҳо бо кори мушкул мебошад. Дар ин ҳол вазифаи асосӣ аз он иборат аст, ки хатари рафтори ғайриҷаҳоншиносӣ онҳо барои ҷомеа қомилан бартараф карда шавад [6].

Рашишҳои асосӣ барои пешгирии ифротгарой

Мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ, ки бо фаъолияти ифротгарой муқовимат менамоянд, ба сифати субъекти муқовиматкунанда ва воқунишкунанда нисбат ба амалҳои ифротгарой баромад менамояд. Мантиқи объективии ташаққули субъекти муқовиматкунанда дар шакли ибтидоии худ бо сабаби махсусият надохтан барои чунин гунаи фаъолият аз рӯйи сатҳи инкишофи худ аз субъекти пешбаранда (дар ин ҳолат субъекти экстремизм) қафо мемонад. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгарой)», ки Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 5 ноябри соли 2003 қабул карда, таҳти №69 аз 8 декабри соли 2003 аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имзо расидааст, аз нигоҳи мазмун хатари ифротгароиро ошкор намуда, давлат ва ҷомеаро барои мубориза бо ин падида омода менамояд. Вазифаи ташкили ҳамаи қувваҳои ҷомеа ва давлат дар бобати муқовимат бо фаъолияти ифротгарой талаб менамояд, ки субъекти барои чунин муқовимат махсусгардонидашуда таъсис дода шавад. [12]

Муқовимати самаранок бо экстремизм бояд ба дарки қонунияти ташаққул ва инкишофи субъекти фаъолияти экстремистӣ, пешгӯии шиддатнокӣ ва дурнамои амали ифротгарой таъяс намояд.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» тимсоли субъекти фаъолияти экстремистӣ нишон дода шудааст. Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқию ташкилии муборизаро бар зидди экстремизм (ифротгароӣ) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад.

Дар моддаи 3 Қонуни мазкур дар бораи мафҳуми экстремизм, амали экстремистӣ, ташкилоти террористӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва динӣ, ё дигар ташкилоти ғайритиҷоратӣ ва маводҳои экстремистӣ маълумот дода шудааст. Дар моддаи 17 дар бораи масъулияти шахсони мансабдор ва хизматчиёни давлатӣ барои фаъолияти экстремистӣ ва дар моддаи 18 дар бораи масъулияти шахсони воқеӣ барои фаъолияти экстремистӣ сухан меравад [14].

Пешгирии фаъолияти ифротгароӣ дар муҳити ҷавонон-ин соҳаи илм ва таҷрибаи кори иҷтимоӣ мебошад, ки бо пешгирии солимии рӯҳӣ, бо масъалаҳои мутобиқшавии фойданок ба ҳаёт ва муҳити атроф бо проблемаҳои педагогика, тарбия, муошират ва дар маҷмӯъ хусни тафохум ва худшиносии одамон алоқаманд мебошад.

Дар солҳои ахир дар мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ, ШМА ва ИДМ самтҳои гуногуни пешгирии ифротгароӣ таҳқиқ ва тасвиб мешавад. Аммо аксарияти барномаҳои профилактикӣ натиҷаҳои мусбат намедиханд; норасоии амсилаҳои моделҳои назариявии асоснокнашуда, набудани шумораи зарурии технологияҳои тасвибшуда, дақиқан муайян карда нашудани мавриди таъсиррасонӣ аз ҷумлаи камбудии онҳо мебошанд. Дар аксарияти давлатҳо пешгирии фаъолияти ифротгароӣ асосан бо воситаҳои ҳуқуқӣ ва истифодаи зӯрӣ амалӣ карда мешаванд, ки зарурати он маълум аст, вале ин методҳо наметавонанд методи психологии пешгирии ифротгароиро иваз намоянд. Дар шароити имрӯза ҳуди кори иҷтимоӣ, ки барои ҳифзи суботи амнияти кишварҳо хеле зарур аст, норасоӣҳо дорад.

Дар амалияи мубориза бо ифротгароӣ 5 равиши асосии психологии пешгирӣ ва огоҳкунии ифротгароӣ мавҷуд мебошад:

1.Равише, ки ба паҳн намудани иттилоот дар бораи ифротгароӣ ва созмонҳои равиши ифротгароидошта асос ёфтаанд.

Равиши мазкур як шакли маъмули стратегияи тадбирӣ ба ҳисоб меравад. Вай ба пешниҳод намудани иттилоот дар бораи созмонҳои ифротгароӣ ва дар бораи хатари ихтилофоти динию мазҳабӣ, миллатгароӣ, ақидаҳои норавои сиёсӣ, овардани далелҳо дар бораи мушкилиҳои ҳаётӣ, вазъият ва мақсади аъзои созмонҳои мазкур таъмин менамояд. Кормандони иҷтимоӣ иқдомҳо бургузор намуда, барои ба ҷавонон додани маълумот дар хусуси ифротгароӣ лоиҳаҳо месозанд.

Чунин барномаҳо дар на ба кадрҳои кофӣ сермаҳсул набуда, зиёд идома намеёбанд. Бо вучуди ин тамоман аз онҳо даст кашидан ханӯз бармаҳал аст. Иттилоот дар бораи хатари ташкилоти ифротгароӣ бояд то кадрҳои

имкон муфассал бошад ва ба муҳтавои дигар барномаҳои умумии мақсади васеъдошта ҳамроҳ карда шавад. [1]

2.Равише, ки ба таълими самарабахш асос ёфтааст.

Дар асоси ин равиш ҳолате ҷой дорад, ки оштинопазириро нисбат ба «дигарон» пеш аз ҳама, одамони ҳанӯз эҳсосоташон инкишофнаёфта, дар оила ошкор намудани эҳсосашон манъ шудааст, нишон медиҳанд.

Ба ғайр аз ин афроде, ки қобилияти ошкоро нишон додани эҳсосашон инкишоф наёфтааст, одатан чандон одамдӯст намешаванд, барои нишон додани ҳиссиёт камҳаракатанд, ҳамсолонашон онҳоро камтар қадрдонӣ мекунанд, бинобар ин омода ҳастанд, ки бо қадом роҳе набошад, ҳатто бо воситаи ҷиноят ҳам бошад кӯшиш мекунанд ба гурӯҳи ҳамсолон ҳамроҳ ва дар он пазируфта шаванд. Кормандони иҷтимоӣ дар ин робита бояд ба ин гуна наврасон таври дуруст идора карда тавониستاني эҳсосашонро омӯзонанд.

Гарчанде амсилаи мазкур манфиатнок бошад ҳам, дар шароити муосир дар алоҳидагӣ истифода бурдани он ғайриимкон аст, чунки ақидаҳои ифротгарой дар айни замон на танҳо дар байни наврасони мушкилии эмотсионалидошта, балки дар байни дигар кишрҳои ин гурӯҳи синнусоли паҳн гаштааст.

3.Равише, ки ба таъсири омилҳои иҷтимоӣ асос ёфтааст.

Равиши мазкур ба фаҳмиши он асос ёфтааст, ки таъсири ҳамсолон ва оила барои ба тавлиди ақидаҳои ифротгарой метавонад монеъ шавад ва ё баръакс мусоидат намояд. Аз нуқтаи назари равиши мазкур омили асосии рушди инсон ин муҳити иҷтимоӣ ҳамчун сарчашмаи робитаи дутарафа, яъне ҳавасмандӣ ва ҷазо мебошад. Бинобар ин аҳамияти муҳолилаи самтгиришудаи иҷтимоӣ таъкид карда мешавад, ки ҳамчун барномаҳои махсус барои волидайн ва ё барномаҳое, ки барои пешгирӣ намудани фишори эҳтимолии иҷтимоии доираи ифротгаройравонашуда муаррифи менамояд.

Тамринҳои муқовимат ба фишори иҷтимоӣ дар байни барномаҳо нисбатан оммафаҳм мебошад. Яке аз иқдоми муҳими чунин барномаҳо ин кор бо сарварони ҷавонон-наврасон аст, ки хоҳиши фаро гирифтани омӯзиши муайян барои амалисозии минбаъдаи пешгирии фаъолияти зиддиифротгароиро дар мактаби худ ва дар ноҳияи худ доранд. [1]

4.Равише, ки ба ташаккули малакаҳои ҳаётӣ асос ёфтааст.

Дар муносибати мазкур, муҳимтар аз ҳама, фаҳмиш дар бораи тағйири рафтор мебошад, бинобар ин дар он аксаран методи дигаргун кардани рафтор истифода мешавад.

Асоси ин самтро назарияи таълимоти иҷтимоии Бандура (Bandura A., 1969) ташкил медиҳад. Дар қаринаи мазкур ба масъалаи рафтори наврасон аз нуқтаи назари масъалаҳои функционалӣ баҳо дода мешавад ва

дар ин ҷо кӯмак дар ноилшавии ҳадафҳои синнусоли ва шахсӣ дар назар дошта мешавад.

Таҳқиқи ин масъала якчанд чунин далелҳои субъективиро тавсиф менамояд ва дақиқан як фактро матраҳ месозад: таҷовузкорӣ дар рафтори наврасону ҷавонон омили асосии ҳаёти мегардад. Дар асоси нуктаи назари мазкур барномаи малакаҳои ҳаёти, ки дар наврасон баланд бардоштани муқовиматба таъсирҳои манфии иҷтимоиро дар бар мегирад, таҳия карда мешавад. Дар ИМА ва Аврупои Ғарбӣ шумораи зиёди чунин барномаҳо ривож доранд ва арзёбии самаранокии онҳо нишон медиҳад, ки чунин амсила имконияти муваффақ шуданро дорад, аммо он бинобар доштани тафовутҳои усулӣ дар тарзи рафтори наврасону ҷавонон дар Тоҷикистон ё дигар давлати Осиёи Марказӣ пурра қобили истифода нест [1].

5.Равише, ки ба рушди фаъолияти алтернативии ифротгароӣ асос ёфтааст.

Ин равиш зарурати рушди фаъолияти алтернативии барномаҳои иҷтимоиро барои ҷавононе, ки дар онҳо имкони дар доираи меъёрҳои иҷтимоӣ амалишавии талош барои таваккал, кӯшиши ҷустуҷӯи эҳсосоти доғ, фаъолнокии рӯзафзуни рафтории хоси ҷавонро дар назар дорад. Самти мазкур кӯшиши инкишофи вижаи фаъолиятнокӣ бо мақсади паст кардани хатари ба амал омадани таҷовузи ифротгароӣ ба ҳисоб меравад.

Масалан, дар айни замон дар аксари давлатҳо бештар фанатҳои футбол ифротгаро шуда истодаанд. Аммо, муҳаббат ба дастаи варзиши дӯстдошта ангезаи бадбинии дастаҳои дигар нест. Баъзе кормандони иҷтимоӣ пешниҳод менамоянд, ки ҳар чи бештар майдонҳои кушод барои бозии футбол сохта шаванд, то ки мухлисон ба ҳарифон даст ба гиребон нашуда, байни худ футбол бозӣ намоянд, ё бо мухлисонаи дастаҳои дигар низ бозӣ кунанд.

Дастурамал оид ба бехатарӣ:

1. Агар дар кӯча бошӣ.

Агар ба ягон ҷой рафтани хоҳӣ, ҳатман падару модаратро огоҳ намо, бо кӣ, меравӣ ва кай бармегардӣ, ҳамчунин хатсайри ҳаракати туро онҳо бояд донанд. Дар вақти бозӣ бо ҳамсолон ҳеҷ гоҳ ба дохили мошинҳои бесоҳиб, таххонаҳо ва ҳамин гуна ҷойҳо ворид нашав;

Кӯшиш намо, то ин ки хатсайри ту аз даруни ҷангал, боғ ва ҷойҳои торику беодам нагузарад;

Агар ба назарат чунин намояд, ки туро касе таъқиб мекунад, зуд ба тарафи дигари роҳ гузар, ба мағоза, ба истгоҳи автобус ворид шав ва ба дилхоҳ одами калонсол муроҷиат бикун;

Агар бо ягон сабаб дер омадӣ, аз падару модар хоҳиш бикун, то туро дар истгоҳ пешвоз гиранд;

Агар хатсайри ту бо воситаи роҳи калони мошингард бошад, ба самти муқобили ҳаракати нақлиёт равон шав;

Агар мошине дар назди ту бозистад, зуд аз он дур бишав;

Агар туро нигоҳ дошта, хоҳиш кунанд, ки роҳро нишон диҳӣ, кӯшиш намо ба мошин наништа, ҳамаро бо сухан фаҳмонӣ;

Агар шахси бегона худро дӯсти падару модар ё хешовандонат муаррифӣ намояд, барои ба хона даъват кардани ӯ саросема нашав ва хоҳиш бикун дар кӯча омадани калонсолонро интизор шавад;

Агар дар кӯча аз пеш гурӯҳи пурғавғо ба самти ту дар ҳаракат бошад, ба тарафи дигари роҳ гузар ва бо ҳеч кас чанҷол нақун;

Агар бо ту одамони бегона шилқинӣ карда, таҳдиди зӯрӣ намоянд, бо овози баланд дод зан, диққати роҳгузаронро ба худ ҷалб намо ва муқобилият нишон деҳ. Садои ту-як шакли ҳимояи туст. Бехатарии ту дар кӯча бештар ба худи ту вобаста аст;

Агар хангоми ба даромадгоҳи бино ворид шудан одамони бегонаро мушоҳида намудӣ, то омадани ягон шахси шинос интизор бишав ва сипас ҳамроҳи ӯ вориди бино шав;

Бо шахси бегона ба лифт ворид нашав;

Агар диди, ки дари манзилат боз аст, барои дохили он шудан саросема нашав, ба хонаи ҳамсоя даро ва ба хона занг зан.

2. Агар ту дар хона танҳо бошӣ.

Дӯстон ва шиносҳоро огоҳ намо, то ки пеш аз ба назди ту омадан туро бо телефон огоҳ намоянд;

Агар занги дари хонаатро зананд, барои дарро кушодан саросема нашав, аввал ба чашмаки дар нигоҳ бикун ва бипурс, ки кист (новобаста ба он, ки ту дар хона танҳо бошӣ ё бо наздикон);

Ба ҷавоби «Ман» дарро накушой ва хоҳиш бикун худро муаррифӣ намояд;

Агар ӯ худро шиноси наздики хонавода муаррифӣ кунад наздиконат дар хона набошанд, дарро накушода, аз вай хоҳиш бикун, ки дафъан дигар ояд ва зуд ба падару модарат занг бизан;

Агар шахс ба ту ному насаби бароят бегонаро номбар кунад ва гӯяд, ки ба ӯ ин суроғаро додаанд, дарро накушода ба ӯ фаҳмон, ки суроғаро нодуруст навиштааст ва зуд ба падару модарат занг бизан;

Агар шахси бегона худро корманди Раёсати истифодаи хонаҳо, корманди андоз, почта ё дигар соҳаи хизматрасонии коммуналӣ муаррифӣ намояд, аз ӯ ному насаб ва мақсади омаданаширо бипурс, ба падару модарат занг зан ва аз рӯи гуфтаи онҳо амал намो;

Агар шахси омада худро корманди милитсия муаррифӣ намояд, дарро накушода, хоҳиш намо дар вақти дигар ояд ва вақте, ки падару модар дар хона шуданд дар ин хусус ба онҳо хабар расон;

Агар шахси ношинос барои даъват кардани «ёрии таъҷилӣ» ё милитсия хоҳиши истифодаи телефонию тури намояд, саросема дарро накушо, ва худат занг зада хадамоти даркориро даъват намо;

Агар дар майдончаи назди зинапоя гурӯҳи шахсони бегона машғули нӯшидани машрубот шуда, ба фароғати ту халал расонанд, бо онҳо чангҷол накарда, ба милитсия хабар деҳ;

Ҳангоми баровардани партов ё бо коре ба берун баромадан аввал ба чашмаки дар нигоҳ бикун, ки дар назди дари хона шахси бегона ҳаст ё не, пас аз баромадан дарро маҳкам бикун;

Ба дари хона дар хусуси ба кучо ва чанд муддат рафтани хатча намон.

Хонаат барои ту қалъа мешавад, агар ту худат дар хусуси бехатарият ғамхорӣ намой.

3. Ҳангоми бо тарғиботи ифротгароӣ дучор шудан чӣ тавр бояд амал намуд.

Вазъият: 1. Маводи чопӣ, ки шахсони бегона паҳн мекунанд маълумоти барориш, нишондод ва дар хусуси ба қадом ташкилоти ҷамъиятӣ ё динӣ тааллуқ доштанишон нишондод надошта, эҳтимолан дорои маводҳои самти ифротгароидошта мебошанд яъне маводҳои, ки барои бедор кардани бадбинӣ, чангҷӯӣ, паст задани шаъну шарафи инсон, паст задани гурӯҳи одамон аз рӯи ҷинсияшон, наҷод, миллат, забон, пайдоиш ва муносибаташон ба дин равона карда шудааст.

2. Намояндаи кадом як ташкилоти чамъиятӣ ё динӣ дар шакли шифоҳӣ дар хусуси афзалияти як дин аз болои дини дигар ё бартарии як гурӯҳи аҳоли аз болои гурӯҳи дигар, дағалию гуфтори бад нисбати шахрвандоне, ки ба ягон дин пайравӣ доранд, тааллуқ доштани онҳо ба наҷод, миллат ва ҳолати иҷтимоӣ ташвиқот мебарад.

3. Намояндаи ташкилоте, ки ғаёлияташ дар ҳақиқат аз тарафи суд дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ифротгарой ҳисобида шуда, манъ карда шудааст, аз шахрвандон даъват меорад, ки ба корҳои ташвиқотии у кӯмаку дастгирӣ намоянд.

Чи чора андешид?

Дар ҳолати 1 ва 2. Кирдорҳои мазкур меъёрҳои банди 3, моддаи 22 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ»-ро аз 26 март соли 2009 №489 вайрон намуда, бо нишонаҳои ҷиноят дар асоси банди 1 моддаи 189, банди 1 моддаи 307, банди 1 ва 2 моддаи 307 (1), банди 1 моддаи 307 (2), банди 1 моддаи 307 (3), банди 1 моддаи 307 (4) –и Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд. [14]

Аз паҳнкунандаи ахбор пурсидан зарур аст, ки аз тарафи кадом ташкилоти чамъиятӣ ё динӣ ташвиқот амалӣ карда мешавад, маълумотҳои оиди шахсияти номбурда муайян карда мешавад (насаб, ном, номи падар, маълумотҳои шиноснома), аз рӯи имконият амали ба ифротгарой раваншударо дар дастгоҳи сабти овоз ё видео қайд карда мешавад, дар чунин ҳолат аз шиносҳо, ҳамсоҳо ва ягон шахс хоҳиш карда мешавад, ки ҳузур дошта бошанд, пас аз ин бо ариза ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ муроҷиат кардан даркор аст. Номгӯи адабиёти бо қарори суд манъшударо дар сомонаҳои Вазорати адлия minlust.tj Вазорати қорҳои дохилӣ somona@vkd.tj дарёфт кардан мумкин аст.

Маҳсулоти чопии, аз тарафи ташкилотҳои чамъиятӣ ё динӣ паҳнкардашуда бояд тамға ва номи расмӣ ташкилоти мазкурро дошта бошанд. Дар ҳолате, ки агар дар варақа, маҷалла, брошюра ва ғ. оиди номи пурраи ташкилоте, ки маҳсулоти чопиро паҳн кардааст, маълумот набошад, ё ин ки эҳтимол дорои маводҳои мазмунӣ ифротгароидошта бошанд, тавсия дода мешавад, ки бо мақсади муайян кардани ғаёлияти қонунӣ ташкилоти мазкур ҳатман ба шӯъбаи ноҳиявии милитсия ё прокуратураи ноҳия бо ариза муроҷиат карда шавад (ба ариза намунаи маҳсулоти чопии паҳншуда замима карда мешавад).

Дар ҳолати 3. Номгӯи ташкилотҳои барҳамдодашуда, ё ин ки ташкилотҳое, ки ғаёлияташон дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ карда шудааст, дар сомонаи Вазорати адлия minlust.tj ҷой дода шудааст. Лозим аст, ки аз кадом ташкилоти чамъиятӣ ё динӣ муроҷиат амалӣ шудааст, маълумотҳои муайянкунандаи шахсро аниқ ва қайд бояд кард (насаб, ном, номи падар, маълумотҳои шиноснома), шахсияти намоянда ва

мурочиати ӯ ба шахрвандонро дар асбобҳои видеои, аудиои ё аксбардорӣ сабт бояд намуда, номгӯи шоҳидони чунин далелхоро тартиб бояд дод.

Ҳангоми муайян намудани нишонаҳои ифротгароӣ чи бояд кард?

Агар Шумо дучори фишори қисмонӣ ё рӯҳии ифротгароӣ гардед, ё ки шоҳиди чунин аломат шавед, агар ба суроғи муассисаи Шумо аз шахсияти ҳуқуқӣ ё фардӣ тақлиф дар хусуси содир намудани амали рӯҳияи ифротгароидошта ё дастгирӣ кардани ташиқоти ифротгароӣ пешниҳод шавад, фавран ба телефонҳои зерин хабар диҳед:

1. Қисми навбатдории Раёсати Вазорати корҳои дохилӣ дар шаҳри Душанбе: 2-21-15-42, 2-21-00-57, телефони боварӣ: 2-21-15-00
2. Қисми навбатдории Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: 2-21-08-30, 2-27-98-98
3. Телефони боварии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон: 2-21-21-21
4. Қисми навбатдории Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон: 221-37-37

Адабиёт:

1. Хухлаев О.Е. Социально-психологический подход к разработке способов снижения предубежденности (этноцентризма) / Миры культур и культура мира : Материал III всерос. науч.-практ. конф. "Практическая этнопсихология: актуальные проблемы и перспективы развития", М., 2011.- 235 с.
2. Зубок, Ю.А. Чупров, В.И. Самоорганизация в проявлениях молодежного экстремизма. Социологические исследования. N 1. 2009. С. 78-88.
3. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6т. Т. 4. Детская психология. М., 1984.- 529 с.
4. Беликов С. Антифа. Молодежный экстремизм в России. М., 2012.
5. Зубок Ю.А., Чупров, В.И. Молодежный экстремизм: сущность и особенности проявления. Социологические исследования. N5. 2008. С.37-47.
6. Поршнев Б.Ф. Противопоставление как компонент этнического самосознания. М., 1973, 327с.
7. Адорно Т. Исследование авторитарной личности. М., 2001.- 214 с.
8. Хухлаев О.Е. и др. Этнонациональные установки и ценности современной молодежи (на материале исследования студенчества нескольких регионов России) // Культурно историческая психология. N 4. 2011. С. 97-106.
9. Поддьяков А.Н. Конфронтационность в образе мира у участников образовательного процесса. Вестн. Мос. ун-та. Серия 14. Психология. N1. 2004.- 187 с.
10. Громов Д.В. Молодежь: конструирование экстремальности. М., 2007.- 167 с.
11. Юркин И.Н. Духовная культура противодействия социальному экстремизму в молодежной среде (философский анализ): Автореф. дисс... канд. филос. наук. М., 2011.- 169 с.

12. Ротенберг В.С., Бондаренко С.М. Мозг. Обучение. Здоровье. М., 1989 .- 56 с.

13. Литвинова А.В., Тарасов К.О. Риски образовательной среды: критерии выявления и оценки ксенофобии // Сборник научных трудов VIII Международной научно-практической конференции "Личностно-профессиональное развитие педагога: традиции и инновации".СПб., 2012.- 238 с.

14. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгарой)» №69 аз 8 декабри соли 2003.

ҚОИДАҲОИ ҚАБУЛИ МАВОД

«Идоракуни давлатӣ» - маҷаллаи илмӣ – сиёсии Донишкадаи идоракуни давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, дар он маводи илмӣ, илмӣ – методӣ, таълимӣ доир ба соҳаи хизмати давлатӣ, идоракуни давлатӣ ва масоили марбут ба тақмили ихтисоси хизматчиёни давлатӣ интишор мешаванд.

Ба маҷалла мавод ба забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ қабул карда мешавад. Муаллифон бояд қоидаҳои муайянро риоя намоянд. Маводи пешниҳодшаванда бояд нав ва пеш аз ин дар дигар нашрияҳо чоп нашуда бошад. Ҳаҷми маводи чопӣ бояд аз 1500 аломати чопӣ зиёд набошад. Маводи ба маҷалла пешниҳодшаванда бояд пурра тахриршуда ва он аз ҳатоғҳои имлоию грамматикӣ ва услубӣ орей бошад.

Талабот ба маводи пешниҳодшаванда

1. Матни мақола дар шакли чопӣ ва электронӣ бошад. Дар саҳифаи охири мақола муаллиф бояд имзо гузошта, нишонии ҷойи қор ва манзили худро (бо рақами телефон ва e-mail) нишон диҳад. Матни электронӣ бояд дар муҳити Word-2007 ё баъдӣ (шрифти Times New Roman Tj, андозаи 14, фосилаи 1,0; хати сурх 0,5 см.) хуруфчинӣ шуда бошад. Дар зери сарлавҳаи мақола ному насаб, дараҷа ва унвони илмӣ, мансаб (вазифа), мақомот (ҷойи қор), нишонӣ ва рақами телефон барои иртибот нишон дода шуда, инчунин овардани аннотатсия ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ ва вожаҳои калидӣ ҳатмист. Дар матн ҷадвал ё расмро бо риояи шартҳои зерин ҷой додан мумкин аст: ҷадвал бояд бе автоформат хуруфчинӣ шуда бошад (на ин ки ҳамчун тасвир, масалан, тавассути сканнер). Рақамҳои даҳӣ бояд бо вергул, бифосила навишта шаванд. Масалан, 19,6 на ин ки 19.6. Расмҳо бояд андозаи то 12x20 см, сиёҳ-сафед, дар қолаби *.jpg ё *.gif бошанд. Харита ва ё расмҳои мураккаб дар формати CorelDraw низ қобили қабуланд. Расмҳои қолаби дигардошта қобили қабул нестанд.

Рӯихати адабиёт дар охири матн аз рӯи алифбо, бо рақами тартибӣ оварда шуда, ишораҳо ба сарчашма дар дохили матн дар қавси қоркунча [5,34] нишон дода мешаванд.

Қарор оид ба чопи мавод аз ҷониби ҳайати таҳририя қабул карда мешавад. Матни барои чоп тавсияшуда ба муаллиф барои мувофиқа ирсол карда мешавад. Маводи ба маҷалла пешниҳодгардида ба муаллифон баргардонида намешаванд.

**ИДОРАКУНИИ
ДАВЛАТӢ**

**МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ – СИЁСИИ ДОНИШКАДАИ ИДОРАКУНИИ
ДАВЛАТИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

(№ 2) 2018

Нишонӣ:

734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33.

Email: info@did.tj

Тел.: 224-83-93, 224-17-86 (факс)

Ба матбаа 1.07.2018 супурда шуд. Ба чоп 23. 08.2018 имзо шуд.
Андозаи 70x100 1/16. Чопи офсетӣ. Ҷузъи чопии шартӣ 8.
Супориши №..... Адади нашр 500 нусха

734018, ш. Душанбе, хиёбони Саъдии Шерозӣ, 16
КВД КТН "Шарқи озод"-и Дастгоҳи иҷроияи
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон